PERICLE MARTINESCU

UMBRE PE PÎNZA VREMII

EDITURA
CARTEA ROMÂNEASCĂ

www.ziuaconstanta.ro

UMBRE PE PÎNZA VREMII

CARTEA ROMÂNEASCĂ

www.ziuaconstanta.ro

PERICLE MARTINESCU

UMBRE PE PÎNZA VREMII

CARTEA ROMÂNEASCĂ

1985

www.ziuaconstanta.ro

Argument

Cele cîteva schiţe de portrete şi episoadele reunite în paginile ce urmează nu au pretenţia să ofere — în ciuda caracterului lor rememorativ — o suită de „Amintiri" (fie şi numai literare), cu atît mai puţin să alcătuiască o „Autobiografie", chiar dacă ea s-ar fi limitat la micul domeniu al lumii scriitoriceşti. În această privinţă, amatorii de informaţii inedite (documentare sau anecdotice) vor fi dezamăgiţi, căci ei nu vor găsi aici tot ceea ce ar fi dorit sau s-ar fi cuvenit să afle de la un om care a străbătut un drum lung în viaţă şi se presupune că a cunoscut figuri şi evenimente memorabile. Intenţia mea a fost să mă opresc, în primul rînd, la o parte dintre persoanele şi experienţele contactate îndeaproape, ce mi se par semnificative pentru conturarea profilului psihologic şi artistic — poate şi istoric — al generaţiei de scriitori ce porneau să se afirme în anii de preajma ultimei conflagraţii mondiale — şi numai în al doilea rînd să abordez teritoriul valorilor consacrate şi deplin ierarhizate, intrate definitiv în conştiinţa istoriei literare. Accentul nu cade, ca atare, pe conţinutul de „amintiri", cît pe acela de „mărturii". *Mărturii* despre evenimente şi reacţii, mai întîi de ordin personal, de bună seamă, dar şi despre unele mişcări sufleteşti şi intelectuale din ca-

www.ziuaconstanta.ro

drul perioadei specificate. Ele sînt consemnate într-un mod disparat, însă fiecare în parte poate alcătui un detaliu, contribuind astfel la reconstituirea în ansamblu a climatului spiritual din epoca la care se raportează cu precădere.

Dacă termenul n-ar fi fost consacrat pe piața mondială a literaturii, mi-ar fi plăcut să numesc aceste pagini „Antimemorii", în sensul unor confesiuni *indirecte*, în cuprinsul cărora, vorbind despre alții, să încerc a mă descrie și pe mine, fără ca prin aceasta să doresc a mă *ascunde* sub masca falsei modestii mai mult decît anumite convenții literare ar putea s-o îngăduiască.

Titlul din fruntea cărții — o metaforă eminesciană bine cunoscută — a fost adoptat pentru sugestiva imagine ce ilustrează condiția însăși a destinelor omenești în curgerea lor ireversibilă pe marele ecran al Timpului.

Autorul

www.ziuaconstanta.ro

DESPRE EMOȚIILE DEBUTULUI...

Prima mea carte, romanul *Adolescenții de la Brașov*, a apărut în vitrinele librăriilor din București în ziua de 5 martie 1936. Țin minte ziua, fiindcă — moment banal într-o eră cînd tiparul e la îndemîna oricui — debutul editorial constituie pentru un tînăr scriitor dornic să-și vadă prima carte expusă în galantare (sub ochii mulțimii care, probabil, trece pe lîngă ea fără s-o observe) evenimentul extraordinar în fața căruia toate celelalte fenomene din lumea aceasta pălesc și rămîn în umbră. Mirajul tiparului este încă inexplicabil și greu de redat prin cuvinte, iar emoțiile debutului scriitoricesc nu pot fi egalate de turmentațiile nici unei alte experiențe de viață. Le-am trăit și eu atunci, cu mare intensitate, mai ales că era într-o frumoasă zi de început de primăvară, cînd totul părea făcut să sporească bucuria ce mă cotropea. Aveam sentimentul că imensul carusel al umanității s-a oprit din zborul lui vertiginos și că pe mapamondul sfîșiat de crize și încăierări fără capăt și fără sens s-a făcut o clipă liniște, pentru a se consemna în catastifele istoriei acest eveniment ce se ridica mai presus de orice : apariția unei cărți.

La drept vorbind, emoția era atît de mare datorită, între altele, și faptului că apariția cărții mele venea după o lungă și grea luptă cu citadelele editoriale, unde un scriitor tînăr, debutant, se lovea de porți ce rămîneau închise la asalturile lui febrile. Romanul meu își avea deja mica lui odisee în momentul cînd izbutise să vadă lumina zilei. Scriindu-l „dintr-o răsuflare", în-

www.ziuaconstanta.ro

tr-o vară toridă şi secetoasă (în 1933), în umbra unei odăi liniştite de casă ţărănească dintr-un sat din mijlocul Dobrogei — unde mă refugiasem ca într-un „saison en enfer", spre a găsi o vagă terapeutică morală şi ca să aştern pe hîrtie tumulturile ce-mi frămîntau mintea şi sufletul după doi ani de frenetice experienţe bucureştene, ca student şi ca tînăr intelectual ce se repezise să soarbă cu lăcomie din spaţiile culturii şi ale „trăirilor" de tot felul — de cum am revenit toamna cu manuscrisul la Bucureşti, principala mea dorinţă era aceea de a găsi un editor pentru publicarea lui. Aveam convingerea că aduc cu mine o operă cel puţin de mare originalitate şi cutezanţă, dacă nu şi de mare valoare literară şi că ea trebuia să fie primită cu interes şi entuziasm de orice editor căruia îi va fi căzut în mînă. Dar numaidecît aveam să-mi dau seama că lucrurile nu erau chiar aşa de simple şi nici atît de urgente.

Primul editor căruia i-am prezentat lucrarea a refuzat-o din capul locului, fără s-o mai dea la lectură, pe motivul că era prea voluminoasă şi că el nu-şi putea permite riscul să investească în tipărirea acestei cărţi mai mulţi bani decît ar fi dorit să cîştige. Al doilea editor, după lectura manuscrisului, a invocat probleme de ordin educativ şi moral, temîndu-se să nu aibă „neplăceri" din partea forurilor şcolare pentru conţinutul „prea îndrăzneţ" al unor episoade cam „libertine". Un al treilea editor se arăta mai binevoitor, însă şovăia să ia o decizie fermă.

Între timp, se apropia de expirare termenul pînă cînd trebuiau depuse manuscrisele pentru Premiul „Tekirghiol-Eforie", înfiinţat nu demult de editura „Cultura Naţională" cu scopul tocmai să încurajeze scriitorii tineri. Primul beneficiar al acestui premiu fusese, în primăvara lui 1933, Mircea Eliade, cu romanul *Maitreyi*. În 1934, urma să se facă o a doua alegere, prin concurs. Juriul şi lectorii erau aceiaşi, aleşi dintre criticii de prestigiu, ca : Perpessicius, G. Călinescu, Ş. Cioculescu, Tudor Vianu. Am depus manuscrisul la adresa indicată, fără nici o semnătură, ci

www.ziuaconstanta.ro

doar cu un „motto“ ca semn distinctiv (aceasta era condiţia participării la concurs) şi am aşteptat vreo două luni, cu mare emoţie şi nerăbdare, rezultatul confruntării. Îmi făcusem multe iluzii şi nutream o vie speranţă că sorţii îmi vor fi favorabili. Premiul l-a căpătat însă atunci Sergiu Dan, cu romanul *Arsenic*.

Inutil să mai spun ce decepţie a însemnat acest eşec pentru mine. Totuşi, ca o consolare, am aflat că romanul meu fusese remarcat şi discutat de juriu (lectura manuscrisului căzuse în lotul lui Perpessicius) şi, ca o „primă de încurajare“, el urma să fie recomandat unei edituri mai puţin mercantile, cum era editura Fundaţiilor, recent înjghebată şi avînd ca sarcină, printre altele, şi pe aceea de a tipări operele scriitorilor tineri. Manuscrisul a şi fost transmis acestei edituri, dar după lectură s-a constatat că el nu poate fi publicat de o editură „oficială“ din cauza unor chestiuni de ordin ideologic, pe care o astfel de editură nu avea căderea să le promoveze. M-am pomenit iarăşi cu opul în braţe, pornind în căutarea altui editor.

Tocmai atunci, editura „Adevărul“ anunţa şi ea un concurs pentru premierea unui roman semnat de un scriitor tînăr. Am intrat în acest concurs. Nici aici juriul — care se reducea de fapt la o singură persoană : Mircea Grigorescu, secretarul literar al editurii — nu s-a oprit asupra cărţii mele, premiul fiind acordat romanului *Altceva* de Apostol Fulga (Constantin Apostol). În schimb romanul *Adolescenţii de la Braşov* a fost reţinut de editura „Adevărul“ şi publicat „hors concours“, în primăvara lui 1936.

Imediat după apariţie el a produs o oarecare vîlvă în lumea literară (mai ales cronicarii tineri s-au grăbit să scrie articole extrem de elogioase), datorită desigur, şi publicităţii intense de care se bucura din partea organelor de presă ale întreprinderii „Adevărul“. Dar criticii cu autoritate — cu excepţia lui Călinescu — n-au scris despre carte, din considerente foarte legitime : ei fiind profesori, nu puteau comenta o operă ce lua în răspăr tocmai profesiunea lor de slujitori ai învăţămîntului. În schimb, mulţi confraţi şi cititori mă fe-

www.ziuaconstanta.ro

licitau în scris sau oral, adesea în termeni hiperbolici, și îndeosebi în rîndul „generației tinere“ romanul a trezit un ecou viu și puternic. Îmi amintesc că Mircea Eliade, oferindu-mi mai tîrziu un exemplar din *Maitreyi*, mă gratula cu următoarea dedicație : „această replică fadă la *Adolescenții din Brașov...*“ Bineînțeles, un asemenea omagiu suprem mi s-a părut exagerat și l-am luat drept un simplu gest flatant.

Dar să mă întorc la emoțiile debutului și la implicațiile lui imediate.

La cîteva zile după lansarea volumului, ziarul *Rampa* (cu data de duminică 22 martie 1936) publica un interviu pe care mi-l luase Dan Petrașincu, în acel timp redactor la popularul cotidian de teatru și literatură. Titlul interviului, imprimat cu litere mari, pe trei coloane, în fruntea paginii întîia (textul continua și pe pagina treia), suna așa : „*Un scriitor tînăr vorbește despre emoțiile debutului. Cu d. Pericle Martinescu despre Adolescenții de la Brașov.*“ El poate fi considerat ca un document literar și psihologic, atît pentru sinceritatea afirmațiilor, cît și prin elementele explicative referitoare la conținutul cărții și la momentul apariției ei. Îl reproduc ca atare, în întregime, împreună cu prezentarea lui Petrașincu :

„Pericle Martinescu este un nume pe care cititorii l-au putut întîlni prin paginile hebdomadarului *Vremea*, scriind ba despre politica europeană, ba despre Malraux, într-un stil abundent, liric, cu o atitudine principială de «dernier cri», adică de tînăr revoltat și neliniștit, așa cum sînt eroii lui Gide sau Montherlant. La o privire superficială, această activitate a tînărului scriitor părea superfluă — dacă ea n-ar fi însăși marca unei specificități moderne, al cărei exponent Pericle Martinescu s-a afirmat a fi. Iată că și prin acest roman, *Adolescenții de la Brașov*, Pericle Martinescu aduce aceeași fervoare, aceeași atitudine de frondă — legitimate însă cu ceva în plus, cu ceva definitiv : talentul !

Adolescenții de la Brașov este o carte revelantă aparținînd unui gen nefamiliar literaturii noastre —

www.ziuaconstanta.ro

deşi, în construcţia ei intimă, are asemănări cu *Medelenii* d-lui Ionel Teodoreanu — bineînţeles, păstrînd rezervele şi proporţiile.

Pînă a se pronunţa critica asupra acestui debut surprinzător, am crezut nimerit să-l facem pe autor a ne vorbi despre durerile şi bucuriile pe care le poate pricinui întîia carte.

— *Cu ce sentiment priveşti debutul d-tale în roman?*

— E un «debut» într-adevăr! În cazul meu aş putea spune că apariţia romanului, deşi am în urmă o activitate literară destul de răspîndită (aş adăuga: şi dezordonată!), înseamnă de-abia prima manifestare a personalităţii mele literare autentice. Căci, oricum, într-un articol de revistă, într-un eseu, o cronică sau o poezie, rar se întrevede adevărata personalitate a unui scriitor, mai ales cînd el e şi tînăr şi cînd preocupările lui sînt atît de disparate, de inconstante, cum, recunosc, au fost — şi desigur, sînt! — ale mele. Aşa că apariţia romanului o privesc ca o manifestare cu adevărat «literară», dacă vrei, şi, în acelaşi timp, ca prima ieşire în arenă, în faţa unor spectatori, care, de data aceasta, simt cum îşi îndreaptă privirile cu mai multă atenţie asupra mea. Manifestările sporadice de pînă acum, prin însuşi faptul că erau sporadice şi efemere, am impresia că prezentau un interes minor, întrucît era vorba de simple cronici sau eseuri, ori articole ideologice, care, în general, oricît de interesante ar fi ele, nu sînt niciodată definitorii pentru un scriitor. Cu *Adolescenţii de la Braşov*, însă, am deschis uşile laboratorului meu sufletesc — aşa încît cu sentimentul acesta de uşurare şi de aerisire privesc astăzi apariţia acestui roman.

— *Ce este «Adolescenţii de la Braşov»? Roman de confesie, document sau literatură propriu-zisă?*

— Dintr-un început aş putea spune doar atît: că e un roman. Nu ştiu dacă e de confesie, nu ştiu dacă e document, sau dacă e «literatură propriu-zisă». Pot totuşi preciza că e din toate cîte ceva, şi nu e nimic din toate acestea. Pentru cine îl citeşte, rămîne,

www.ziuaconstanta.ro

desigur, cu impresia că *Adolescenţii de la Braşov* ar fi o autobiografie. Nu vreau să demonstrez contrariul, ceea ce mi-ar fi foarte uşor, nici să confirm această impresie. Ceea ce am vrut să fac în acest roman a fost un act de bravură : şi anume, de a fixa acţiunea în timp şi spaţiu atît de exact, încît cititorul care cunoaşte locurile ar putea crede că vede îndeajevea şi eroii, înşelîndu-se însă amarnic. E adevărat că realitatea şi mitul se amestecă aici, dar nici realitatea nu e copiată fidel, nici mitul nu e transfigurat prea mult. Cu riscul de a suporta unele consecinţe neplăcute, n-am renunţat la această tentativă, mai ales că, în ceea ce mă priveşte personal, am satisfacţia şi rămîn cu conştiinţa împăcată că toată cartea nu e decît un joc al imaginaţiei născut dintr-un lirism pur interior.

O confesiune ? Nu, nu e confesiune. Nici măcar un roman confesiv nu este. E, pur şi simplu, un roman scris la persoana întîi. De ce ? Pentru că la persoana întîi poţi să fii mai liber în expresie, mai direct şi mai sincer — şi poate, pentru că e şi mai uşor de scris, mai ales pentru un tînăr. Dl. Camil Petrescu spunea odată : «Eu nu pot vorbi onest decît la persoana întîi.» Şi ceea ce m-a preocupat pe mine în această care a fost să fiu onest faţă de viaţa pe care o descriu. Forma literară, stilul, m-au interesat în al doilea rînd, deşi nu pot spune că le-am ignorat. Pentru că în lume se produc, de obicei, mai mult cărţi frumoase dar false, eu am preferat să scriu mai întîi o carte *adevărată* şi apoi, dacă se poate, şi frumoasă.

De fapt,distincţia între roman propriu-zis şi confesiune e foarte relativă. O confesiune poate fi scrisă la persoana a treia, „obiectiv" cum se zice (romanele şi nuvelele lui Thomas Mann), după cum un roman poate fi scris la persoana întîi, în chip de confesiune (Marcel Proust). După mine însă un roman înseamnă ceva mai mult decît o confesiune, şi anume înseamnă posibilitatea de a crea şi coordona, logic şi veridic, între ele : *un caz, nişte oameni şi mai multe întîmplări.* Însă dincolo de această definiţie care vizează numai

www.ziuaconstanta.ro

materialul romanului, mai este ceva, şi anume *substanţa* lui. În această privinţă Malraux a spus odată cum nu se putea mai frumos : «*Les romans occidentaux vous montreront, fort bien, d'ailleurs, ce que peut être une rêverie demandant à l'intelligence les moyens de faire accepter sa folie*».* Cred că e cea mai bună definiţie ce se poate da romanului. Şi pentru *Adolescenţii de la Braşov* n-aş găsi una mai potrivită.

— *Ce-ai dorit să realizezi în această carte?*

— Am vrut să creez o imagine a vieţii fantastice şi miraculoase a adolescenţilor de azi. N-am vrut să fac un „document" sau o „carte a generaţiei". Că în romanul meu se va regăsi această generaţie — şi unele ecouri primite pînă acum din sfera cititorilor m-au încredinţat că tinerii de astăzi se regăsesc în el mai mult decît mă aşteptam — asta nu mă poate decît bucura încă o dată. Pe mine însă m-a interesat, atunci cînd am scris această carte, numai adolescenţa, o adolescenţă febrilă, în ordine sufletească, spirituală şi carnală, şi numai întrucît în mod inerent trebuia s-o plasez într-un timp şi într-un spaţiu, am ales ca scenă a desfăşurării intrigii Braşovul. Cred că cea mai tulburătoare epocă din viaţa omului e adolescenţa, o epocă tot atît de frumoasă ca şi însuşi cuvîntul care o exprimă. Într-o Postfaţă adăugată naraţiunii, am şi explicat aceste lucruri. Fireşte, această postfaţă nu epuizează subiectul, deoarece asupra adolescenţei cred că niciodată nu s-ar termina de scris şi de descoperit ceva nou, însă ea exprimă sumar ceea ce am încercat să fac în acest roman.

Deocamdată, pot totuşi să-ţi spun că această carte s-a născut şi din unele ambiţii. Şi anume, pe lîngă aceea de a crea o imagine a adolescenţei de astăzi, ea s-a născut şi din unele veleităţi literare. Întîi, de a da o replică romanului *La Medeleni* al d-lui Ionel Teodoreanu, de care povestirea mea se deosebeşte atît de mult şi în acelaşi timp se apropie întrucîtva. În

* Romanele occidentale vă vor arăta, de altfel, foarte bine, ceea ce poate să însemneze o reverie cerînd inteligenţei mijloacele de a accepta propria sa nebunie.

www.ziuaconstanta.ro

Medeleni d. Teodoreanu privise o adolescenţă mult prea idilică — numai în manifestările ei exterioare. Eu am încercat să pătrund în răscolirile adînci ale adolescenţei, în fascinantul ei univers interior, acolo unde sentimentele cele mai aprinse se întîlnesc cu pasiunile cele mai violente şi cu credinţele cele mai fanatice. [...]

Pe de altă parte am vrut să pun şi o problemă, a dragostei, aşa cum o simte adolescentul din zilele noastre. Deoarece am convingerea că adolescenţii — aceşti eterni protagonişti ai literaţilor cabotini, care fac din ei nişte firave făpturi romantice, cu plete şi coşuri pe faţă — s-au schimbat întrucîtva astăzi. Adolescentul contemporan, trăind într-o lume mai cerebrală, mai spiritualizată — adolescenţa, în general, aparţine acestei lumi — în dragoste el rămîne de cele mai multe ori un dezabuzat, deoarece dragostea nu mai reprezintă pentru el un absolut, ca pentru cei de la 1830 bunăoară, deşi la un moment dat o simte ca pe un absolut. Adolescentul de astăzi vrea să trăiască dragostea la modul absolut, dar tocmai din această dorinţă prea ardentă, contaminat apoi şi de nostalgia altor *absoluturi*, care lui i se par mai reale, el îşi distruge pur şi simplu dragostea, dîndu-şi seama de acest lucru abia după ce totul a devenit ireparabil. În aceasta se găseşte poate şi justificarea revoltei permanente pe care inconştientul lui o nutreşte faţă de şcoală, faţă de intelectualism, faţă de formalismele vieţii sociale, pe care în general le respectă şi le cultivă, dar sufleteşte le recuză. Numai în acest sens cartea ar putea fi privită ca un «document».

— *Ce plăceri şi neplăceri ţi-a produs cartea, debutul acesta?*

— Prima mare plăcere am avut-o atunci cînd am scris această carte, deoarece am scris-o aşa cum m-aş fi jucat cu nişte copii zburdalnici sau cum m-aş fi plimbat printr-un ţinut populat de basme. Am scris-o dintr-odată, în două luni şi jumătate. A doua mare plăcere a fost cînd am văzut-o, în sfîrşit, în vitrinele librăriilor. Aproape trei ani de zile aşteptasem acest

www.ziuaconstanta.ro

eveniment, așa că plăcerea mea era și mai mare. O altă bucurie este mărturisirea primită din partea cîtorva cititori că le-a plăcut foarte mult cartea mea.

În șirul neplăcerilor aș menționa o serie întreagă de tribulații editoriale. Romanul fusese remarcat prima oară de d. Perpessicius la concursul pentru premiul «Tekirghiol-Eforie» de acum doi ani. D-sa l-a recomandat călduros unui editor, care însă din considerente de ordin negustoresc nu l-a reținut. D. Mircea Eliade, al doilea cititor al său, în manuscris, l-a recomandat altui editor, avînd același rezultat. În sfîrșit, grație d-lui Mircea Grigorescu, lectorul editurii, am putut să-l văd tipărit la *«Adevărul»*, după ce, între timp, mai trecuse prin mîna altor doi editori. Pentru că romanul era «prea lung», iar autorul «prea tînăr», a trebuit să aștept atîta timp, această așteptare sporind și mai mult bucuriile de la apariție. [...]"

*

Textul este reprodus exact și el sună destul de sincer — în ciuda unor naivități și a unor „aere" prezumțioase specifice vîrstei și mentalității de atunci — încît nu socotesc necesar să-i mai aduc vreun corectiv sau vreun comentariu. Fără să-mi fi dat seama, în momentul cînd a apărut, că acest interviu anticipa mica furtună ce avea să urmeze, am constatat abia mai pe urmă că, de fapt, cîteva din afirmațiile făcute aici erau parcă vagi presimțiri ale unor reacții pe care nu le întrevedeam ca posibile în clipele acelea, dar a căror explozie s-a produs foarte curînd.

Cum ? — se va vedea în cele ce urmează.

www.ziuaconstanta.ro

...ŞI „MIZERIILE“ LUI CONCOMITENTE

Ziarul *Facla* (director Ion Vinea, însă mai mult cu numele, fiindcă el scria rar cîte un articol, altminteri totdeauna excelent) era un cotidian de patru pagini, în tiraj mic şi cu slabă priză la public, dar cu o mare faimă în mediile literare şi artistice, deoarece publica zilnic o pagină (a doua) de informaţii, note şi cancanuri despre artişti şi scriitori, în jargonul acidulat al cafenelei, făcînd deliciul amatorilor de bîrfă şi al provocatorilor de scandal. La drept vorbind, gazeta trăia mai mult graţie acestei pagini, intitulată pompos „literatură — artă — teatru“, dar neavînd comun cu aceste domenii decît faptul că la ele se limitau măruntele exhibiţii de spadasini ai condeiului exercitate de cei ce stăpîneau în mod despotic acolo. Tonul lor voit să fie polemic, chiar incisiv, însă cădea în insolenţă, deseori în vulgaritate sau boscărie. Singurul merit era că se întreţinea o atmosferă de animaţie, într-un spirit de frondă, cam versatilă şi în orice caz după nişte criterii foarte labile, ajustat de la o zi la alta, în funcţie de persoane sau de situaţii. Pagina era umplută de sus pînă jos cu materiale diverse, confecţionate în redacţie, şi ele se caracterizau printr-o notă de maliţiozitate la adresa preopinenţilor căzuţi în dizgraţia matadorilor ce dispuneau de spaţiul tipografic respectiv. Linia generală era să denigreze şi să pună într-o lumină defavorabilă valorile neagreate, folosind un limbaj ce nu excela, de bună seamă, prin urbanitate. Nu se practica semnătura, iar responsabilitatea afirmaţiilor sau a

www.ziuaconstanta.ro

insinuărilor se refugia sub masca anonimatului deplin, atunci cînd nu era asumată de o siglă, nu mai puţin anonimă, dar devenită celebră : „trei". Toată lumea ştia însă cine erau cei „trei" — care, de fapt, puteau fi cinci, sau şapte, sau toată redacţia. Aceşti despoţi absoluţi ai paginii de la *Facla* erau, aşadar, notorii şi se numeau : Oscar Lemnaru, filosof autodidact, cu reputaţie de sofistician şi rezoneurul infatigabil, corifeu al calamburului ; C. Panaitescu (Bibiţă), edec în gazetărie şi curtezan neconsolat al actriţelor de teatru ; Badea Marinescu, junele cu morgă de ideolog, ce suferea pe atunci de boala copilăriei comunismului, cum numea Lenin *stîngismul*. În fond, echipa ar fi putut să rămînă simpatică şi gambadele ei cel mult amuzante, dacă insolenţa n-ar fi atins proporţii hipertrofice şi dacă ansamblul argumentelor nu s-ar fi caracterizat printr-o lipsă flagrantă de seriozitate profesională.

Nu întîmplător am fost multă vreme, ca şi alţii dealtfel, calul de bătaie al acestui redutabil persiflator al vieţii noastre literare care răspundea la numele de „trei" (cu literă mică). Spun „nu întîmplător", deoarece, prin temperament, stil de viaţă şi activitate publicistică, nu mă integram în categoria (dacă exista vreuna) celor ce puteau fi acceptaţi de intolerantul „trei". Nu frecventam cafeneaua, nu cultivam calamburul, nu făceam paradă de ştiinţă, nu aveam veleităţi sociale, respingeam orice ofertă de „angajare" politică şi nu credeam decît într-o singură valoare : adevărul, exprimat prin scris, în serviciul echităţii şi al unei elementare etici umane. Ceva mai mult, aparţinînd în acea vreme unui grup de tineri poeţi şi scriitori, cărora le plăcea să se considere „rataţi" („Corabia cu rataţi"), în opoziţie cu pretinsa omniştiinţă şi aerele de supremaţie ale celor „trei", am intrat şi eu în colimatorul acestora, fiind urmărit cu perseverenţă ani de zile şi nescăpîndu-le nici o ocazie ca să mă împungă cu cîte o săgeată mai mult sau mai puţin unsă cu otrava insinuantă a defăimării. (În diversele ocazii eram „clientul" lui Badea Marinescu.) Bineînţeles,

www.ziuaconstanta.ro

n-am ripostat niciodată, considerînd că totul este un joc al unor adolescenţi abuzivi care se complac în astfel de teribilităţi, lăsîndu-le intactă voluptatea de a-şi savura propriile jonglerii gazetăreşti. Probabil însă că o asemenea atitudine de nepăsare din partea unei victime ce nu se formaliza şi nu răspundea la atac să-i fi îndîrjit şi mai tare pe coriacii mei prieteni — căci, altfel, în genere, relaţiile noastre de fiecare zi se desfăşurau în limita unor contacte de perfectă civilitate.

Totuşi, aluziile, înţepăturile şi săgeţile lor au evoluat de aşa manieră, că nu puteau duce decît la un veritabil conflict. Mi-amintesc că pe la începutul lui 1935, o notă din *Facla* referindu-se la umila mea persoană, indicată nominal, mă definea drept „acel eseist oarecum trotzkist şi niţel cam literat". Termenii aceştia mi-au produs o adevărată stupoare. Eu, şi „trotzkist" !... De unde ţîşnise asemenea enormitate ?... Alegaţia avea totuşi o explicaţie. Cu puţin mai înainte, publicasem un articol în care consemnam soarta incredibilă a unui om „expulzat din umanitate" (Leon Trotski), căci, după ce fusese izgonit din ţara lui de baştină, nici o altă ţară din lume nu voia să-i acorde azil, sau măcar exil, şi personajul în cauză se afla în postura de neimaginat de a nu găsi un loc cît de mic unde să-şi fixeze domiciliul pe larga şi răbdătoarea noastră planetă. (După cum se ştie, pînă la urmă a fost primit de Mexic, dar numai ca să fie acolo exterminat...). Nu mi arătam nici un fel de simpatie, cu atît mai puţin adeziune, faţă de acel hăituit personaj, constatam doar faptul în sine — absolut senzaţional, părînd de domeniul utopiei şi-al absurdului — dar pentru că semnalasem şi comentasem acest episod (în *Vremea*), devenisem „trotzkist". Dincolo de stupoare, aveam să mai observ şi marea uşurătate cu care se distribuiau atunci epitetele calomnioase prin unele coloane ale presei noastre de amiază sau de seară. (E drept, însă, că în acei ani circula la Bucureşti, în mod liber, literatura trotskistă, infiltrată prin filiere occi-

www.ziuaconstanta.ro

dentale — franceză, germană — în timp ce literatura leninistă era strict interzisă.)

Dar atribuirea acelor epitete, cel puţin în ce mă privea, se încadra într-o acţiune de durată. Cînd, în toamna aceluiaşi an 1935, solicitat să răspund la ancheta : „De ce scrieţi ?“ am încercat să mă explic cît mai sincer şi mai în concordanţă cu fervorile mele autentice din acea epocă, în comentariul ce însoţea răspunsul meu (*Facla*, 7 septembrie 1935) se spunea : „Veţi citi mai la vale un răspuns care cuprinde majoritatea celor pe care pînă acum le-am publicat aici. Nu ştiu dacă precizările lui Pericle Martinescu ar fi fost la fel de complete în cazul cînd răspunsul său ar fi fost scris înaintea celorlalte.. În orice caz, nu ne e permis să ne îndoim de sinceritatea lui.“ Erau nişte insinuări de o maliţie prost deghizată, avînd ca fundament pure supoziţii. Căci nu numai că eu nu urmărisem răspunsurile (foarte multe) de mai înainte, pentru a fi putut fi influenţat în vreun fel, dar căutasem să exprim în contribuţia mea la ancheta respectivă unele consideraţii ce mă frămîntau puternic în acel moment şi pe care le credeam absolut personale. Că ele coincideau cu ale altora, asta nu putea decît să mă măgulească, dovedindu-mi că nu mă aflam pe un teren al aberaţiilor. Ceea ce nu mă măgulea era suspiciunea în privinţa sincerităţii mele, pe care dealtfel redactorul respectiv — în cazul de faţă Badea Marinescu, sub semnătură proprie — catadixea să nu mi-o pună la îndoială. Dar în ce nuanţă !

Ocazia cea mare pentru inchizitorialul „trei“ de a mă pune la stîlpul infamiei avea să se ivească însă la începutul anului 1936. La 8 martie din acel am, o notă din *Facla* anunţa : „A apărut în editura «Adevărul» romanul *Adolescenţii de la Braşov* de Pericle Martinescu. Un roman, cum precizează autorul, «de dragoste şi revoltă» — «sentimente caracteristice vîrstei»...“ etc. etc. Şi nota se încheia : „Romanul, de întinse dimensiuni, constituie deci o nouă intervenţie în dezbaterile duse direct de cei în cauză : generaţia tînără. Vom reveni pe larg într-o cronică viitoare.“

www.ziuaconstanta.ro

Nu era greu de prevăzut ce putea să însemneze acest „vom reveni pe larg“ într-o cronică viitoare... Un avertisment lansat la subiect !

Într-adevăr, la 22 martie 1936, *Facla* publica o lungă cronică literară, pe trei coloane de gazetă, semnată de Eugen Ionescu, pe atunci campionul negativismului în literatura română. El revenea în publicistică, tocmai cu această cronică, după o perioadă cam lungă de absentare din cauză că nici o revistă nu voia să-şi mai asume riscul năbădăioaselor lui demolări de idoli şi temple literare. Atît cronicarul ales, cît şi spaţiul ce i se acordase în împrejurarea de faţă fuseseră cu deliberare fixate. N-am să reproduc în întregime cronica. Destul să spun că era fulminantă. Cîteva pasagii vor fi de ajuns spre a se vedea cum era dirijată şi cu ce intenţii a fost scrisă şi publicată de *Facla*.

Ea debuta în termeni absolut peremptorii : „Trebuie să mărturisesc că nu-mi amintesc să fi citit o carte mai rău scrisă decît acest roman, deşi am citit multe cărţi de literatură românească...“ Şi, în continuare, cronicarul trecea la acuzaţii mai generale : „O editură importantă lansează o carte ilizibilă, o carte «stîngace» (...) Dar lucrurile sînt aşa de rău încîlcite în literatura noastră încît avem un cult al stîngăciei — ştim noi de cine cultivat — al neglijenţei, aşa-zisei neglijenţe a formei care permite preţuirea oricărei inepţii (...) Acest «roman» este astfel inautentic şi neoriginal. Veţi întîlni acolo puse fără discernămînt, fără luciditate, numai cu intenţia rău disimulată şi incomplet realizată de a face o carte «la curent», «reprezentativă,» temele frecvente ale «revoltei contra livrescului» (adică André Gide trecut prin Mircea Eliade), contra «literaturizării vieţii», a «lumii vechi», — care circulă de zece ani încoace şi face ravagii în eseistica tînără românească.“ Mai departe se decreta : „Apoi documentul nu are valoare decît întrucît este într-adevăr reprezentativ, autentic, substanţial. Pericle Martinescu, sub pretext de document, de adevăr, de «autenticitate», de «experienţă», spune «tot», absolut tot : lucrurile cele mai puţin interesante, cele mai nesemni-

www.ziuaconstanta.ro

ficative, amănunte peste amănunte, fleacuri peste fleacuri (...) Cît priveşte amorurile sale «teribile», se ştie că numai un mare talent poate să se ridice la un înalt nivel de expresie, la o intensitate care să le purifice prin nu ştiu ce «ardere» a cuvintelor. Într-adevăr, doar cîteva romane de dragoste sînt reuşite: *Manon Lescaut, Adolphe, Dominique* şi încă două sau trei, celelalte sînt iremediabil plate, banale, anoste (...) Ce să vă mai spun despre această carte? Să vă vorbesc despre personagiile romanului? Iată cîteva mostre..." Urmează o serie copioasă de citate, încheiată cu: „Nu am spaţiu să citez toată cartea. Şi regret. Mai sînt multe lucruri minunate — lăsate pentru mîine."

Nu chiar a doua zi, dar foarte curînd „cronica" a avut o urmare, în acelaşi loc şi la aceleaşi dimensiuni, cu citate luate alandala din carte şi puse cap la cap, ca să compenseze sau să simuleze o argumentare ce se impunea. Nu numai cronicarul, dar şi redactorii paginii jubilau vizibil la acest masacru literar intempestiv pe care-l săvîrşeau cu o acerbie demnă de o cauză mai bună.

Înainte de a arăta reversul, se cade să fac o precizare. În legătură cu imputarea ce se aducea cărţii că e „rău scrisă", observaţiile cronicarului ar fi putut să se încadreze într-un context mai larg, dacă ar fi fost enunţate cu mai multă bună credinţă. Recunosc că stilul romanului meu prezenta multe aspecte vulnerabile — dovadă că mai tîrziu am abjurat acea primă ediţie, rescriind cartea şi dîndu-i o formă mult îmbunătăţită (pentru o eventuală retipărire) — însă, deficienţele de atunci nu erau numai slăbiciuni inerente unui debut scriitoricesc, ci reflexe ale unor direcţii literare de mare circulaţie în epocă. Se vorbea foarte mult, într-adevăr, despre „conţinutul" şi „forma" unei creaţii literare şi scriitorii tineri de atunci îşi declarau opţiunile pentru *conţinut*, adică pentru un scris care să transmită idei, emoţii, sentimente, ca o reacţie împotriva estetismului secat de viaţă, a calofiliei pe care unii chiar o combăteau cu vigoare. Eu însumi publicasem mai înainte un articol intitulat demonstrativ

www.ziuaconstanta.ro

„Superstiția stilului" (*Vremea*, 23 septembrie 1934), unde afirmam că literatura contemporană, prin ceea ce are ea mai valoros și mai reprezentativ, nu se mai impune prin forma „frumoasă" în care e scrisă, ci prin ce conține ea. Pentru generațiile tinere din acel moment, declaram eu, realitatea (Viața, Istoria) era prea aspră și prea brutală pentru ca scriitorii noi să-și mai poată permite luxul de a scrie doar „bine" și „literar". Ei trebuiau să atace problemele stringente ale epocii, să coboare în miezul realității și să transpună în operele lor dramele și conflictele la ordinea zilei, părăsind biroul confortabil al scriitorilor de cabinet, maeștri în plăsmuirea de fantasme și de intrigi artificiale sau edulcorate (care predominau în literatura de atunci, e drept). Dădeam ca exemple pe Malraux, pe Céline și alții (la noi, Rebreanu sau Camil Petrescu) care nu excelau prin „stil", dar se impuneau cu autoritate prin *conținutul* operei lor. Mai susțineam că marile creații ale literaturii universale, datorate unui Cervantes, unui Balzac, Dostoievski și altora nu trăiesc prin stilul lor — aceasta este de altfel netransmisibil de la o literatură la alta — ci în primul rînd prin ceea *ce spun* și *cît spun*. Bineînțeles, asemenea opinii păcătuiau prin exagerare, iar ceea ce denunțam eu atunci drept o „superstiție a stilului", recunosc astăzi că putea fi o eroare, dealtfel ușor de amendat. Căci, oricum ar sta lucrurile, operele de artă, spre deosebire de cele de știință, nu capătă viabilitate decît prin modalitatea de tratare, prin realizarea lor artistică, știut fiind că de la Homer încoace toate problemele, dramele, sentimentele și conflictele omenești au fost aceleași și ele sînt mereu reflectate în literatură, însă creațiile de excepție se remarcă tocmai prin timbrul lor propriu, prin forța de sugestie a expresiei, adică prin stil. (Nu se poate, totuși, nega că *fondul*, conținutul, prevalează în marile opere create de spiritul uman. Căci „conținutul temei tratate e începutul și sfîrșitul oricărei arte", spunea Goethe.)

Revenind la cronica lui Eugen Ionescu, era de reținut că el nu se mulțumea să „distrugă" o carte, ci

www.ziuaconstanta.ro

bătea ceva mai departe, lovind prin ricoșeu și în alte direcții. Cînd se plîngea că în literatura română din acel timp se promovează „un cult al stîngăciei — știm noi de cine cultivat", el se referea tocmai la acei scriitori care se declarau pentru o literatură vie, autentică (așa cum propunea Mircea Eliade), pornită din experiență („experiențialismul" era formula preconizată de Petru Comarnescu) și punînd accentul pe substanță (poziția lui Camil Petrescu), — scriitori față de care Eugen Ionescu nutrea anumite resentimente personale de natură extra-literară. Acest fapt, ca și violența dezlănțuită a cronicarului, ca și mașinațiunile celor ce-l incitaseră la un asemena gest m-au determinat să ripostez. Nu stă în firea mea — și n-am făcut-o niciodată — să răspund unui atac (în literatură), mai ales cînd e vorba de o „cronică literară", unde semnatarul are dreptul și datoria să judece o lucrare în conformitate cu principiile sale estetice, expunîndu-și convingerile proprii fără nici o constrîngere ; respect prea mult libertatea de opinii, pentru a condamna credințele cuiva, chiar atunci cînd ele nu coincid cu ale mele. În cazul de față, m-am abătut de la această linie, socotind acea cronică mai degrabă un pamflet, lucru pentru care conștiința mi-a dictat să nu rămîn pasiv. Ziarul *Facla*, cu data de 2 aprilie 1936, conform dreptului la replică, publica, în aceeași pagină unde apăruse cronica, răspunsul meu, însoțit însă de un „chapeau" al redacției, adică al celor „trei", care se substituiau cu de la sine putere celui vizat, nescăpîndu-le ocazia de a mai strecura cîteva fraze ce numai „binevoitoare" nu se putea spune că erau. („Autorul lui NU și-a spus părerea fără menajamente, cum îi este obiceiul ; victima a reacționat", suna una din acele fraze și nu cea mai puțin malițioasă).

Am reacționat, într-adevăr, de pe poziția unui autor ultragiat. Replica mea era și ea destul de lungă (două coloane de gazetă), nu lipsită de o doză de iritare, legitimă de altfel, dar încerca să se mențină la nivelul unui ton civilizat.

www.ziuaconstanta.ro

„Cronica lui Eugen Ionescu despre romanul *Adolescenţii de la Braşov* — pe cît de precipitată, pe atît de inutilă şi puerilă — m-ar fi scutit de orice replică în scris, dacă autorul ei n-ar fi făcut cîteva afirmaţii ce trebuiesc neapărat înlăturate. E groaznic cu cîtă grabă şi superficialitate se discută la noi o carte şi se cataloghează un autor. E suficient ca un critic oarecare — bineînţeles, mai ales cei tineri — să cunoască mai bine un scriitor celebru, un curent sau un gen de literatură şi să aibă cîteva antipatii sau animozităţi, pentru a-şi formula criteriile de judecare a unei cărţi, indiferent de conţinutul, de valoarea, de perspectivele sau intenţiile ei. Dacă E. I. îl cunoaşte pe Gide şi-l urăşte pe Mircea Eliade, va spune numai-decît, fără a pune nici o stavilă gurii, că *Adolescenţii de la Braşov* e un Gide pastişat prin Mireca Eliade"... Şi pledam mai departe : „Ceea ce impută E. Ionescu romanului meu e «stîngăcia» lui stilistică. Nu ştiu ce înţelege E. I. prin stil, dar — fără a recunoaşte desăvîrşirea stilistică a cărţii — eu ştiu că nu se poate niciodată judeca o carte după valoarea altei cărţi, mai ales în ceea ce priveşte stilul (...) Căci, într-adevăr, o carte e lipsită de stil atunci cînd lectura ei nu reuşeşte să-şi familiarizeze lectorul cu atmosfera, cu tonalitatea, cu respiraţia ei interioară. Dacă o carte a izbutit să realizeze această contopire a sufletului lectorului cu respiraţia ei interioară, înseamnă că are totuşi un stil, stilul ei propriu, care este numai al ei..." Pentru ca în încheiere să recurg la un limbaj ceva mai dur : „Pe Eugen Ionescu însă nu l-au preocupat asemenea probleme. Dumnealui, inflexibil şi intransigent pe cît se crede, judecă, disecă şi condamnă totul cu o singură măsură. Ceea ce e mai mult sau mai puţin de kilogramul inteligenţei sale n-are nici o valoare, e «ilizibil», nu merită nici măcar a fi editat, periclitează destinele culturii pentru care se sacrifică d-sa, ş.a.m.d. Însă în toată întîmplarea asta, laşitatea lui E. I. este alta. Şi anume aceea că se serveşte de un pretext pentru a lovi într-un scriitor — Mircea Eliade — pe care, personal, îl admir. Aşa încît, dacă Eugen Ionescu

www.ziuaconstanta.ro

a avut intenţia de a-mi face un serviciu printr-o critică negativă, îi mulţumesc (deşi nu mi-a spus nimic important) — însă cealaltă perfidie nu i-o pot ierta."

„Dialogul" nostru s-a încheiat aici. Aveam 25 de ani şi o mare dispoziţie de a brava atacurile, fără să păstrez din ele nici antipatie, nici ranchiună. Cu Eugen Ionescu am redevenit prieten şi am uitat „incidentul", pe care el însuşi îl numea mai tîrziu „une drôle de guerre". (În 1973, făcîndu-i o vizită acasă, la Paris, curios să-i văd spada de academician, cu principalele motive ale operei lui gravate pe mînerul ei, aşa cum ştiam că impune tradiţia Academiei Franceze, m-a întrebat de ce nu reeditez romanul, fiindcă „avea unele elemente suprarealiste" (?!) şi ar merita să fie retipărit.) În presa timpului însă, întîmplarea a produs oarecare vîlvă. Astfel, a doua zi după ce G. Călinescu publicase în *Adevărul literar şi artistic* cronica sa despre romanul meu, ziarul Rampa (cu data de 4 aprilie 1936) insera în pagina întîi o notă cu următorul conţinut:

„Despre Pericle Martinescu, referindu-se la romanul *Adolescenţii de la Braşov*, iată ce scrie emeritul critic G. Călinescu în recentul *Adevăr literar*:

«Cu foarte mult instinct literar d. Martinescu a cules evenimentele ce i se prezentau în chip firesc în lumea pe care dorea s-o descrie, fără a născoci nici o intrigă. Ce se poate întîmpla unui tînăr de 19 ani? Să se îndrăgostească. Eroul se îndrăgosteşte. De bună seamă că va fi iniţiat şi în erotica procreatoare. Se întîmplă şi acest accident eroului. Un profesor îl persecută, nu-l „înţelege" şi-l elimină din şcoală. Este şi aceasta. Îmbătat întîia oară cu vorbe mari ca ateism, comunism, tînărul dă spectacole de teribilitate faţă de profesori. Un coleg care n-a putut învinge criza vîrstei se sinucide. Întîia ciocnire cu umbra morţii. În sfîrşit fata iubită, ajunsă mai devreme la simţul practic, respinge dragostea fără motivare. Şi cu aceasta adolescenţa ia sfîrşit. Atît cuprinde cartea d-lui Martinescu, în pagini prea volubile uneori, cu prea multă filozofie sentimentală alteori. În ciuda unor abuzuri verbale, stilul e îndemînatec, cu tendinţe spre imaginaţie şi

www.ziuaconstanta.ro

vibrație patetică.»" Aici se încheia citatul său din Călinescu. Și continua *Rampa*: „Ce are de spus Eugen Ionescu? Ce au de spus cei «trei» de la *Facla*, cari — printr-un titlu necavaleresc — și-au asumat răspunderea criticii lui Eugen Ionescu?"

N-au mai avut de spus nimic, dovadă că au tăcut cu toții în această chestiune. Probabil că se declarase mulțumiți cu spectacolul montat chiar de către ei. Și aveau toate motivele să fie mulțumiți: maurul își făcuse datoria! În decursul anilor însă, după aceea, cei „trei" n-au încetat de a mă onora cu săgețile lor inamicale, fără să mai primească din partea mea nici o altă replică, decît aceea a unei totale ignorări.

www.ziuaconstanta.ro

EMIL BOTTA ŞI „CORABIA CU RATAŢI"

Privesc mormîntul acesta mic, neînsemnat, proaspăt încă, de la Bellu, şi nu-mi vine să cred ! El mi se pare neverosimil, ciudat, ca o glumă aruncată aici de un spirit sardonic şi absurd. Mă uit în jur şi văd o pădure de monumente şi de stele funerare, falnice şi trufaşe, sfidînd parcă această umilă moviliţă de pămînt pe care semeţele cavouri o asaltează din toate părţile cu aroganţă şi răceală. Îmi răsare în minte imaginea unei colibe de păstor prizărită în mijlocul unui Manhattan de buildinguri strălucitoare, poposită acolo să-şi ceară şi ea dreptul la o eternitate imparţială, ce judecă totul cu o singură şi inflexibilă măsură. O minusculă grămadă de ţărînă, contrastînd izbitor cu somptuoasele mausolee din preajma ei, avînd în vîrf o patriarhală cruce de lemn, pe care sînt încrustate, într-un limbaj ermetic, cîteva semne convenţionale, ce sună mai degrabă a simbol : *„Emil Botta. 1911—1977"* Nimic mai mult ! Mormîntul are ceva rustic şi romantic, ca o secvenţă de baladă mioritică desprinsă dintr-un luminos spaţiu ancestral şi transplantată în această rigidă cetate a morţii, dominată de linişte şi tăcere.

Dar sub această cruce simplă de lemn — totuşi, atît de măreaţă în voita ei lipsă de însemnătate, dacă nu cumva în dorinţa expresă de a refuza opulenţa precară a necropolei ce găzduieşte atîţia iluştri necunoscuţi — acoperit cu ramuri verzi de brad şi cu flori culese din glia ce căpăta în lirica lui o rezonanţă de legendă, se odihneşte un mare Poet şi un mare

www.ziuaconstanta.ro

actor. Un poet ce putea fi văzut pe străzile oraşului păşind rar şi îngîndurat sub povara viziunilor izvorîte din adînci straturi de lamentări şi exaltaţii pe care el le decanta în imnuri vibrante sau în elegii solemne şi grave ; — un actor ce umplea sala Teatrului Naţional cu timbrul glasului său patetic, atunci cînd apărea pe scenă, întrupînd personajele cele mai stranii, biciuite de viscolirile destinului, de la Osvald din *Strigoii*, pînă la Ion din *Năpasta*.

Privesc mormîntul acesta mărunt, insignifiant, şi mă gîndesc că el nu este nici o ironie a destinului, nici o eroare a hazardului. Este aproape sigur că Emil Botta a hotărît astfel, cu proprie voinţă, să fie şi după moarte aşa cum a fost în viaţă : un artist modest, dar conştient de meritele sale, un solitar în tumultul mulţimilor, un om de valoare ce ocolea adulaţiile şi pe care gloria nu-l încălzea cu nimic în viforul de gîndiri şi de imagini ce-i vînzolea fiinţa... Aşa l-am cunoscut din primii ani ai tinereţii noastre, pe vremea cînd se înfiripase „Corabia cu rataţi", şi aşa a rămas el pînă în ultima clipă a vieţii — poate singurul consecvent dintre noi toţi, ţinînd sus, cu convingere şi fidelitate, pavilionul acelei paradoxale „corăbii" pe care chiar el o iniţiase, o botezase şi o guverna cu autoritatea unei mari distincţii sufleteşti.

La drept vorbind, deşi făceam parte din „Corabia cu rataţi", nici unul dintre membrii ei nu se considera un ratat, dimpotrivă, fiind cu toţii tineri ce abia îşi înregistraseră intrarea în arena literară, fiecare era încredinţat că are un întreg viitor în faţă şi că-i va reveni, mai curînd sau mai tîrziu, sorocul de a transmite mesajul său personal istoriei şi umanităţii. Emblema pe care o adoptasem era numai o metaforă, dar conţinutul ei ascundea un gest cît se poate de concret, a cărui adresă era, de asemenea, extrem de precisă. Prin această noţiune — de „rataţi", folosită aici ca o echivalenţă antitetică — voiam să arătăm, mai întîi, că noi nu ne număram printre cei ce se zbăteau din răsputeri să se „realizeze" neapărat şi numaidecît, adică să vîneze funcţiuni şi situaţii productive sau ră-

www.ziuaconstanta.ro

sunătoare în viața publică, în presă, în literatură, pe la cluburi, în instituțiile culturale ș.a.m.d. În comparație cu respectiva faună, noi eram — și o declaram cu multă bravadă — un fel de „rataţi", dar cuvîntul viza cu totul altceva, în sensul că lovea, direct sau prin ricoșeu, în gloata de parveniți, pe care-i dezavuam tocmai fiindcă ne frecam prea mult de ei prin forfota împestrițată a unui București deschis tuturor speculațiilor și tuturor gloriolelor de moment. Firma de „rataţi" o ridicam totodată împotriva mentalității burgheze în genere, deoarece aceasta punea cu precădere arivismul la baza edificiului ei social. În această opțiune a noastră, acuzam semidoctismul, fanfaronada, morga, snobismul, hipertrofiile de vanități, iar cînd treceam pe lîngă Capșa întorceam capul demonstrativ, fiindcă — așa ziceam noi atunci — „puțea a cabotinism"...

Punctul culminant îl atinsesem prin 1935, sau poate în 1936. Cîțiva tineri, proaspeți curtezani ai Muzelor (unii încă studenți la diferite facultăți, Drept, Filosofie, Litere, la Conservator sau la Bele-Arte), prinsesem obiceiul ca — de regulă seara, după ce ieșeam de la cursuri sau din sălile de bibliotecă, unde ne petreceam ziua citind cu nesaț, fără nici o constrîngere, din pura plăcere de a ne instrui, tot ce ne cădea în mînă, de la *Dialogurile* platoniciene pînă la poeții suprarealiști — să ne întîlnim și să ne plimbăm cîtva timp pe stradă, ca o relaxare după lungile ceasuri de lecturi asidue. Pe nesimțite, se formase un mic grup, sudat prin preocupări și gusturi artistice și literare comune, ce se aduna, la orele vesperale, sub bolta pasajului Imobiliara sau în îngustul hol al „Automatului" (bufetului) Herdan din apropiere, și pornea apoi „en balade" în sus și în jos, pe Calea Victoriei, în porțiunea dintre Cercul Militar și Teatrul Național, transformată pe atunci într-un fel de Corso bucureștean foarte eteroclit și foarte animat mai ales la coborîrea înserării.

Astfel a luat ființă „Corabia cu rataţi". Totul se reducea la un divertisment, în primele sale mișcări, avînd ca mobil persiflarea acelor pitorești „genii" con-

www.ziuaconstanta.ro

sacrate prin plete și lavalieră (à la Jean de Leresty), ce ni se păreau a fi ultimele apariții ale unei boeme desuete, căzută în ridicol și bizarerie și în rîndul căreia vegetau mulți rataţi cu adevărat. Dar în curînd gruparea a început să capete consistență și să-și îndrepte săgețile de astă dată împotriva „vedetelor“ zgomotoase ce se exhibau cu infatuare la cafenea, pe stradă, prin redacții sau prin marile restaurante.

Membrii efectivi erau : Emil Botta, cu priviri albastre și blînde și cu veșnicul său aer hamletian, ce apărea totdeauna cînd grupul era deja prezent la locul de întîlnire, într-o vestimentație stil „artist“, genul *negligé*, dar bine studiat (cămașă albă, imaculată, din material fin, cu manșete lungi, îmbutonate, ce se revărsau spumoase din mîneca hainei, guler larg, lejer, cu colțuri căzînd dezinvolt spre marginile pieptului, cravată de culoare vie, de preferință uni, cu nod mare și puțin deviat într-o parte), dînd impresia că atunci a coborît de pe scenă sau că a ieșit să ia aer în pauza dintre actele unei piese moderne de coloratură romantică, la care ar fi fost protagonist ; Arșavir Acterian, cu înfățișarea unui băcan trudnic și chivernisit, dar a cărui singură pasiune erau cărțile, el fiind un cititor eclectic, nesățios și harnic, deși debutase prin reviste cu publicarea unor fragmente din „Jurnalul unui leneș“ ; Alfons Adania, cu globii ochilor imenși, elegant ca un gigolo și locvace ca un stentor, informat la zi despre ultimele evenimente culturale de pe toate meridianele lumii ; Bob Bulgaru, chipeș și zvelt ca un artist de cinema, purtînd la subțioară nelipsita mapă cu schițe și desene pentru portretele de copii prin care se făcuse remarcat ; Barbu Brezianu, proaspăt magistrat, care apărea mai rar, dar trecerile lui meteorice lăsau în urmă parfumul unei intelectualități rafinate ; „retorul“ Petre Boldur, cu faconada lui nițel solemnă și ușor afectată ; impetuosul Luca Dumitrescu, debatter la seminariile de Enciclopedia Filosofiei ale profesorului P. P. Negulescu ; Ștefan Ion George (Hanny), cel mai june poet, sfios și delicat ca o fecioară ; Ovid Marinescu, ținută de dandy, stu-

www.ziuaconstanta.ro

dent la Drept, frecventînd cercurile literare şi artistice ; Mircea Nicolau, cu o impunătoare carură de atlet, adept al sistemului socratic de gîndire şi excelent desenator ; Ghiţă Soare, actor în permanentă căutare de angajament, ce avea să eşueze în postura de crainic radiofonic ; Horia Stamatu, înalt şi subţire, privind de sus, cu un ochi machiavelic, lumea din jur, al cărei aprig iconoclast avea să devină ; E. Stoiceanu, stagiar la Teatrul Naţional, temperament flegmatic, cu o minte bine mobilată, practicînd un umor sec şi coroziv ; Corneliu Temensky, firav şi pirpiriu, tipul clasic al poetului famelic, cu un glas profund şi sepulcral ce părea că vine din străfundul unei alte fiinţe (el nu făcea parte activă din „echipaj", avînd obligaţii de noapte la serviciul de corectură al unui ziar, dar fusese cooptat pentru vederile lui anticonformiste) ; subsemnatul, şi încă unul sau doi. Numele „corăbiei" îl descoperise şi-l pronunţase prima dată Emil Botta, într-o seară molcomă de octombrie, şi el a fost acceptat cu efuziune de tot eşalonul acesta de tineri ce promovau o „boemă elevată", în spiritul unei modernităţi caracterizată prin ordine şi corectitudine, chiar sobrietate, în ţinuta exterioară, dar dezordine şi fervoare, impetuoasă şi fertilă, pe plan spiritual, aşa cum o definea la cursurile sale de Estetică mentorul nostru din acel moment, boemul în ţinută academică Tudor Vianu.

În fosta grădină Oteteleşanu, din spatele Telefoanelor (a căror construcţie, pe locul fostei terase Oteteleşanu, constituia fala Bucureştiului), unde iarna se făcea patinaj (pe gheaţă artificială), iar vara funcţiona un café-restaurant („Bandy") cu orchestră şi „diseuză", se organizau din cînd în cînd unele manifestări sezoniere de cele mai diferite naturi. În cursul acelei veri avusese loc acolo o expoziţie a Marinei, cu panouri şi machete aranjate în interiorul curţii rectangulare înconjurată de un zid murdar şi dărăpănat de piatră. Expoziţia se închisese, curtea era acum părăsită, cu porţile date de perete, însă într-un colţ al ei se mai afla încă, sprijinită de calcanul clădirii învecinate, un

www.ziuaconstanta.ro

fel de corabie din placaj, cu catargele rupte, cu velele zdrenţuite, rămăşiţă din recuzita folosită pentru montările din sezonul estival.

În seara aceea, după ce ne strînseserăm toţi în gura pasajului Imobiliara — şi tocmai fiindcă eram prezenţi toţi membrii grupului (ceea ce nu se întîmpla chiar în fiecare zi) — Emil Botta ne trase uşor după el, îndemnîndu-ne pe un ton quasi-conspirativ ce ne mărea şi mai mult curiozitatea :

„— Veniţi, vreau să vă arăt ceva !"

Trecem peste drum, coborîm la vale, pe lîngă Telefoane, facem cîţiva paşi pe strada Matei Millo şi intrăm în grădina Oteteleşanu care, în perioada aceea de sezon mort, zăcea pustie, năpădită de restrişte şi apăsată de o linişte aproape lugubră. Deodată, prietenul nostru rupse tăcerea, arătînd cu mîna în fund, spre mizerabila rămăşiţă a unei flotile butaforice dispărute, şi, punctînd fiecare cuvînt, intonă tare, cu bine cunoscutul lui acent declamator :

„— Iată-o ! Aceasta este corabia rataţilor ! Corabia noastră !"

El jucase în lunile de vară — ca actor angajat ocazional *(modus vivendi)* — într-o trupă de histrioni pe o scenă periferică, în faţa unui public generos în aplauze, dar prea puţin pretenţios la calitatea artistică, şi găsise în sfîrşit momentul să se răzbune pe „succesele" de atunci, care nu-l încîntaseră deloc pe viitorul mare actor. Această corabie zdrenţuită, abandonată şi melancolică, i se părea a ilustra tocmai soarta artiştilor lăsaţi de izbeliişte, după ce erau folosiţi în diverse formaţii ce-şi încheiau existenţa odată cu sfîrşitul sezonului. Emil Botta vedea în epava din fundul acelei curţi imaginea însăşi a sentimentului de „ratare" pe care-l încearcă un artist atunci cînd nu are prilejul să-şi afirme talentul. El făcuse din ea un simbol, dar în sens răsturnat, iar noi am recunoscut imediat că ironia lui funcţionase perfect, într-un mod foarte subtil.

Din acea clipă, micul clan ce număra cam o duzină de aderenţi, inaccesibil celor din afara lui — chiar

www.ziuaconstanta.ro

celor ce agreau spiritul „corăbierist", ca Emil Cioran sau Eugen Ionescu — avea un nume şi un stindard ce corespundeau întru totul intenţiilor sale parabolice. Puţin după aceea am improvizat şi un salut ; în loc de „Bună ziua" sau „Bună seara" noi strigam : „Oisive jeunesse !" ca o parolă de recunoaştere a calităţii de „corăbier" în rumoarea polisonoră şi policoloră a străzii. Această parolă era numai o frîntură din cunoscuta cantilenă rimbaldiană „din cel mai înalt turn" (căci Rimbaud era atunci zeul nostru tutelar) şi ea se potrivea pe deplin cu viziunea pe care o aveam în acel timp despre noi înşine şi despre marea noastră disponibilitate în faţa vieţii :

Oisive jeunesse
A tout asservie,
Par délicatesse
J'ai perdu ma vie...

Cu cîntecul pe buze hălăduiam astfel un ceas sau două pe Calea Victoriei, perpetuînd înflăcărate colocvii peripatetice în legătură cu lecturile sau cu ultimele noastre descoperiri în materie de literatură şi artă modernă. Apoi ne desprindeam din valurile mulţimii, ne despărţeam în grupuri mai mici sau porneam fiecare în altă direcţie, după cum vreo manifestare artistică sau culturală ne stîrnea interesul : un concert la Ateneu, o conferinţă la Dalles, un spectacol de teatru sau la Operă, vreo expoziţie de pictură, în genere în locuri unde ştiam că se produce sau debutează vreun tînăr artist, prieten sau cunoscut, pe care se cuvenea să-l încurajăm cu aplauzele şi ovaţiile noastre. La urmă, ne retrăgeam în vreo mansardă, unde locuia vreunul dintre noi, şi acolo continuam discuţiile însufleţite şi interminabile pînă noaptea tîrziu, dacă nu pînă în zorii zilei. Uneori, însă, în momentele de mai largă euforie, ne lansam în mici „fantezii", savuroase pentru noi, cei ce le puneam la cale, dar care puteau să comporte mari riscuri în partea lor finală.

www.ziuaconstanta.ro

Mi-aduc aminte, de pildă, că într-o seară — trecuse de miezul nopţii — coboram (eram vreo cinci inşi) din garsoniera lui Anton Holban, la etajul patru, în casa Brînceni, de unde se vedea la cîţiva metri cupola Ateneului şi unde autorul *Ioanei*, pasionat meloman, avînd o discotecă selectă, ne chemase să ne „pună cîteva plăci". Toţi iubeam muzica şi pe marii interpreţi, astfel că am ascultat atunci un întreg concert de cea mai bună calitate. La plecare, afară, ne-a întîmpinat o noapte liniştită, caldă şi plăcută, ce ne predispunea spre inocente jocuri gratuite, mai ales după efluviile muzicale ce vibrau încă puternic în sufletele noastre. Casa în care locuia Holban se afla în mijlocul unui cvartal de clădiri, în spatele cinematografului „Forum" (pe locul unde e astăzi restaurantul „Cina") şi la ea se ajungea printr-un gang ce pornea din piaţa Fundaţiei (cum i se spunea atunci Bibliotecii Centrale Universitare) spre curtea din interior. Cinematograful avea şi o sală în aer liber, pentru reprezentaţiile de vară. La ora aceea, ultima reprezentaţie se terminase, grădina era pustie, iar rîndurile de scaune goale ni se părea că suferă cumplit din pricina abandonului total în care se găseau. În jur, nici ţipenie de om, pe stradă foarte rari trecători, iar piaţa dintre clădirea Fundaţiei şi grilajul palatului regal, cufundată în semi-obscuritate, avea aspectul unui decor feeric, învăluit într-o atmosferă de mister, ce ne incita într-un mod curios imaginaţiile în plină euforie.

Subit, ne-a şi venit o „idee". După ce am cercetat bine strada, asigurîndu-ne că nu ne zăreşte nimeni, am apucat fiecare cîte două scaune din grădina de la „Forum" şi, cu ele la subţioară, am alergat în centrul pieţii, le-am plasat repede acolo, în şir de cîte două, apoi ne-am retras iute, pe la colţul Fundaţiei, în strada Boteanu, pe unde treceau tramvaiele 15 şi 20, şi ne-am oprit în staţie, prefăcîndu-ne că aşteptăm, fără nici un semn de impacientare, sosirea vehicolului. Din fugă, ne-am mai aruncat o dată ochii spre spectacolul lăsat în urmă, bucurîndu-ne în taină de reuşita lui. Scaunele stăteau cuminţi la locul lor, în mijlocul pie-

www.ziuaconstanta.ro

ţei goale (căci nu fusese încă instalat acolo marele monument ecvestru al lui Mestrovici, demolat mai tîrziu), mici la înfăţişare, însă grandioase în dialogul lor mut cu noaptea imensă din jur... Încîntaţi de ispravă şi temîndu-ne să nu fim acostaţi de vreun gardian ce-şi făcea rondul prin partea locului, ne-am urcat în primul tramvai venit în staţie şi am dispărut fără urmă, fugind cît mai departe de locul „crimei".

În altă seară i-am jucat o festă — de care am fost şi mai mîndri — directorului unui mare ziar bucureştean, celebru prin „şantajele" şi editorialele sale lungi şi virulente. Era cam în jurul orei 11, cînd „rechinul" venea pe jos, pe Calea Victoriei, dinspre bulevard, şi se ducea să ia masa la „Continental". Făcea drumul acesta de la gazetă la restaurant mai în fiecare seară, însoţit de unul sau doi acoliţi, călcînd marţial, cu tenul său tuciuriu, cu glas imperios, cu o lavalieră agresivă şi o chică pedantă, tipică, de grafoman inveterat. Îl aveam în vedere mai demult şi în seara aceea eram pregătiţi să trecem la acţiune.

L-am reperat cam din dreptul cofetăriei Capşa şi am pornit in corpore după el. Fiecare ţineam în mînă cîte un cartonaş smuls de la tarabele înşirate pe trotuar ale bodegii Dragomir, purtînd diferite inscripţii: „icre de Manciuria", „Scrumbii de Dunăre", „Măsline de Volos", „Brînză de Brăila" etc. În aglomeraţia străzii, destul de mare încă la ora aceea, camuflînd cartonaşele în podul palmelor, ne-am apropiat, în ritmul mersului său, de grupul celui vizat, l-am însoţit astfel cîţiva paşi, trecînd ba înaintea, ba în urma lui, simulînd că ne facem loc prin mulţime, pînă cînd unul dintre noi a prins momentul favorabil şi, fără să fie observat de cineva, bine „acoperit" de complicii săi, a agăţat, cu un ac, de pulpana hainei marelui gazetar, un cartonaş pe care scria: „Şalău proaspăt". Ilustrul personaj a intrat ţanţoş pe uşa elegantului restaurant, cu eticheta infamantă prinsă la spate, spre hazul cîtorva spectatori involuntari şi spre secreta satisfacţie a celor patru sau cinci tineri ce se opriseră în dreptul vitrinei

www.ziuaconstanta.ro

de la „Brummel", de alături, admirînd cravatele expuse acolo cu aerul cel mai nevinovat din lume, ca și cum nimic din ceea ce se întîmplase nu li s-ar putea imputa lor.

Aceasta era „Corabia cu rataţi". O meteorică asociere de tineri mai mult sau mai puţin pertinenţi — altminteri gravi în fondul lor intim, marcaţi de problematica existenţială a timpului — care căutau în asemenea mici „băi de vulgaritate" (cum le-ar fi numit Baudelaire, un alt idol al grupului) o evadare dintr-un univers lăuntric dominat de nelinişti şi aspiraţii ce-i făceau să suporte greu realitatea din jur. Ea a durat puţin, vreo vară şi vreo două primăveri — pînă cînd „naşul" ei s-a însurat (şi tocmai el a fost primul care a făcut acest pas incredibil) — apoi grupul s-a dezmembrat, iar vîltorile vieţii şi vicisitudinile istoriei i-au aruncat pe membrii săi în toate prăpastiile lumii...

La înhumarea lui Emil Botta, într-o caniculară amiază de iulie, în mulţimea de la Bellu, strînsă în jurul catafalcului, ne-am regăsit numai trei dintre „corăbierii" de altă dată, aducînd ultimul salut „timonierului" ce pornea singur, în cursă lungă, pe oceanele Eternităţii. Eram invadaţi, toţi trei, de melancolie şi de aceleaşi amintiri ce ne întorceau cu gîndul la un moment episodic din tinereţea noastră, moment pierdut pentru totdeauna în labirintul anilor şi numai de noi ştiut... Iar în sinea noastră auzeam parcă un glas tainic, lamentîndu-se cu nostalgie: „Où sont *les jeunes* d'antan ?..."

Dar acum, privind mormîntul acesta modest, rătăcit în cetatea de cavouri semeţe din incinta cimitirului, îmi dau seama că marele Poet şi marele Actor care a fost Emil Botta a rămas consecvent cu el însuşi şi pe tărîmul celălalt, căci după ce dispreţuise deşertăciunile lumii în timpul vieţii, se dovedeşte a nu le jindui nici aici, în împărăţia morţii. El n-a urmărit gloria, laudele, recompensele — acestea i-au venit de la sine, din belşug — ci a preferat să fie un umil sacerdot al Poeziei şi al Artei, pe care le-a slujit cu pa-

www.ziuaconstanta.ro

siune şi devotare, fără să rîvnească înălţările sociale, de la care se deroba cu bună ştiinţă, cînd nu le sfida pur şi simplu. Şi înţeleg mai bine ca oricînd de ce chiar el alesese atunci, în numele nostru şi cu o fină semnificaţie, epitetul de „rataţi", în opoziţie cu energumenii a căror principală grijă era să nu piardă nici o ocazie ca să parvină şi să se cocoaţe cît mai sus pe instabila scară a ierarhiilor terestre...

www.ziuaconstanta.ro

CONTACTE VECHI CU MIRCEA ELIADE

— Evocate într-o convorbire cu Mircea Handoca —

— În interviul acordat în 1971 lui Adrian Păunescu, Mircea Eliade vă menționează, printre alții, și pe dv. între scriitorii din perioada interbelică ale căror nume i-au rămas fixate în memorie. Asta înseamnă că v-ați cunoscut bine în epoca aceea. Știu că ați fost martor al marilor lui succese din tinerețe și că ați apreciat totdeauna la modul superlativ creațiile sale literare, căci despre unele ați scris cronici sau articole entuziaste. Aveți desigur multe amintiri despre el, dar eu aș vrea să începem prezenta convorbire prin a vă întreba : care a fost prima operă de Mircea Eliade ce v-a impresionat cel mai mult la lectură ?

— Îmi amintesc cu foarte mare precizie că primul text de Mircea Eliade ce mi-a căzut sub ochi, luînd atunci pentru întîia oară cunoștință și de numele său, a fost eseul intitulat „Apologia virilității" publicat în revista *Gîndirea,* în anul 1928. Eram elev de liceu, într-un oraș de provincie, și acolo nu aveam posibilitatea să urmăresc toate revistele literare ce apăreau în Capitală, din simplul motiv că ele nu beneficiau de o difuzare prea largă în restul țării, ca să nu spun că unele nici nu depășeau perimetrul cîtorva chioșcuri de ziare din centrul Bucureștiului. Numai revistele lunare, cum era și *Gîndirea,* ne parveneau și nouă uneori, fie prin intermediul unor librării, unde se vindeau laolaltă cu produsele editoriale, fie prin biblioteca liceului, unde soseau ca „abonamente" și unde puteam să le consultăm și noi, elevii. Deci acolo și

www.ziuaconstanta.ro

atunci am înregistrat eu pentru prima dată numele lui Mircea Eliade, care mi s-a impus dintr-odată nu numai prin sonoritatea lui aşa de frumoasă şi foarte literară, dar şi prin conţinutul acelui eseu. Era o explozie de modernitate, punea în circulaţie ceva absolut nou, prin stilul său vibrant, prin originalitatea, îndrăzneala şi tensiunea ideilor, ce se deosebeau de tot ceea ce se putea citi, atunci, la noi, prin revistele de literatură sau de cultură generală. Efectul acelei lecturi, mai bine zis şocul provocat de ea, a fost atît de puternic, încît vedeam în autorul eseului un profet, un mag ce mi se părea că dădea glas tocmai unor aspiraţii ce clocoteau înăbuşite în adîncul fiinţei noastre de adolescenţi dornici să cucerească şi să trăiască viaţa altfel decît ne arătau şi ne învăţau mentorii obişnuiţi din vremea aceea. Deşi titlul putea să deruteze oarecum, „Apologia virilităţii" nu se limita la exaltarea unor impulsuri cu mare forţă de seducţie asupra imaginaţiilor juvenile, ci făcea elogiul virtuţilor creatoare ale individualităţii umane : curajul, spiritul de aventură, setea de cunoaştere, aspiraţia spre absolut, trăirea plenară pe toate planurile existenţiale — acestea avînd însă ca ultimă raţiune practica travaliului intens dus pînă la sacrificiu şi asceză. Astfel de îndemnuri răsunau ca nişte chemări irezistibile ce nu puteau decît să captiveze şi să obsedeze mintea unui tînăr aflat la vîrsta frumoasă a romantismului adolescentin. Am căutat să citesc şi alte texte de Mircea Eliade, dar nu mi s-a mai oferit prilejul. Numele lui se întîlnea frecvent prin diverse publicaţii, însă acelea nu ajungeau pînă la mine.

Abia cînd am venit în Bucureşti, ca student, în toamna anului 1931, m-am reîntîlnit cu scrisul lui Mircea Eliade. El se reîntorsese chiar atunci din India şi îşi reluase cu asiduitate colaborările la revistele şi ziarele din capitală. Din acel moment cred că nimic din tot ce a scris Eliade, ca literatură, nu mi-a scăpat, fie că e vorba de cărţi publicate în volum sau de articole şi foiletoane semnate cu regularitate prin periodice de prestigiu ca : *Vremea, Cuvîntul, Azi, Ro-*

www.ziuaconstanta.ro

mânia literară etc. Orice contact cu un text de Mircea Eliade era incitant şi avea o mare putere de sugestie prin faptul că, mai ales noi, cei mai juni din ultimele eşaloane ale aşa-zisei „generaţii tinere" (momentul 1932, fiindcă această „generaţie tînără" includea mai multe serii de generaţii, toate „tinere", însă cu structuri psihologice diferite, dintre 1920—1940), pe care Eliade o exhorta cu vigoare în orice împrejurare, ne regăseam în toate experienţele şi meditaţiile lui, ca şi cum el ar fi fost un herald — ceea ce şi era de fapt — ce dădea glas cu strălucire şi patos celor mai intime simţăminte, gînduri şi năzuinţe ce pluteau în văzduhul intelectual pe care noi îl respiram cu aviditate.

Am citit, aşadar, tot ce a scris Eliade ca literatură (fac abstracţie aici de opera lui ştiinţifică), şi mă regăseam cu o ciudată senzaţie de participare directă aproape în majoritatea experimentelor şi confesiunilor lui. Bineînţeles, acelaşi lucru îl resimţeau toţi cei de vîrsta mea, încît Eliade devenise nu numai un „spiritus rector", ci — fără să ţină neapărat la aceasta — „şeful" generaţiei, şi nu era eveniment literar important, nu era mişcare de idei, inovaţie sau iniţiativă constructivă în straturile elevate ale culturii noastre, în care numele său să nu fie invocat. De aceea, ca să revin la întrebarea dumneavoastră, voi mărturisi că prima operă ce m-a impresionat cel mai mult pe mine, la lectură, a fost romanul *Întoarcerea din rai*, publicat în 1934. De ce tocmai acesta ? Pentru simpla raţiune că era „romanul generaţiei", al generaţiei de la care mă revendicam şi cu ale cărei procese psihologice şi intelectuale mă identificam pe deplin. Citisem şi celelalte romane anterioare ale lui Eliade, *Isabel şi apele Diavolului, Maitreyi, Lumina ce se stinge* (acesta publicat mai întîi în foileton în ziarul *Cuvîntul*), mă captivaseră şi mă entuziasmaseră şi acelea, însă prin factura lor prea literară şi mai cu seamă prin conţinutul lor de natură exotică — naraţiunile petrecîndu-se într-o lume depărtată de-a noastră — ele nu realizau impactul psihologic atins de *Întoarcerea din rai*. Acest roman a făcut la apariţie o vîlvă extraor-

www.ziuaconstanta.ro

dinară în rîndul tineretului intelectual, fiindcă acesta se regăsea aidoma în cele mai tipice şi mai semnificative episoade ale cărţii. Eliade ataca aici întreagă acea problematică a generaţiei tinere, sub toate aspectele ei complexe şi acute ce stăruiau în atmosfera vremii. Cultul eului, dus pînă la exacerbare, exaltarea fluidului vital, neliniştea metafizică, mirajul aventurii, al actului gratuit ca exemplificare a libertăţii morale, refugiul în sexualitate, atracţia spre gestul suprem al sinuciderii, gustul pentru un anumit satanism, avînd ca revers accente de inocenţă totală, dispreţul faţă de ceea ce era convenţional sau deprindere convenţională, în fine o independenţă interioară neîngrădită de nimic — toate acestea tutelau întregul comportament al eroilor cărţii, despre care s-ar fi putut spune că se întîlneau în carne şi oase pe stradă, că erau fotografiaţi din realitatea imediată.

Întoarcerea din rai se vroia o cronică, mai mult încă, o mitologie a zbuciumărilor şi exasperărilor tineretului român din anii 1930—1933 — şi e important de reţinut aceste date, deoarece axele busolelor ideologice începuseră să se mişte în acei ani într-un ritm ameţitor, sfîrşind adesea în dramatice debusolări — iar Eliade îşi propusese să realizeze această mitologie într-un chip cît mai veridic, fără nici un fel de restricţie sau cenzură. El a şi fost acuzat de incitare la anarhie spirituală şi de imoralitate, fiind denunţat ca exponent al *gidismului*, curent ce se bucura de o audienţă extraordinară în rîndul intelectualilor tineri, tocmai fiindcă propaga modalitatea trăirilor *autentice*, glorificînd fluxul defulărilor, al sincerităţii nude, şi care curent atinsese aproape proporţiile unei doctrine cvasimistice, avînd adepţii lui fanatici şi speriind nenumărate capete liniştite din epocă. (Interesant de observat este că, în ultimele sale fotografii, Eliade a căpătat fizionomia măştii unui Gide esenţializat şi ascetic, deşi el îl cultivase în tinereţe nu pe André Gide, cu faima lui de „satir" impenitent, ci pe Giovanni Papini, răzvrătitul metafizic. Ceea ce putem însă remarca acum este că eroii lui Eliade, taxaţi

www.ziuaconstanta.ro

la vremea lor de „gidism", termen ce echivala cu un amoralism şi chiar cu un imoralism falacios, susceptibil să stîrnească oprobriul unor mentalităţi puritane, erau de fapt nişte precursori ai tinerilor care mai tîrziu, în alte părţi ale lumii, aveau să facă mare vîlvă sub diferite denumiri : beatnici, contestatari, tineri furioşi, hippies, etc. Eliade a creat *avant la lettre* astfel de tipuri de revoluţionari şi inconformişti ce aveau să invadeze secolul XX, numai că el îi numea, metaforic, „huligani", cum se şi intitula cel de-al doilea „roman al generaţiei", continuare la *Întoarcerea din rai*. Desigur că aceste filoane, „demoniace" care străbăteau romanele lui Eliade reţineau într-o mai mică măsură atenţia oamenilor maturi, cu sensibilităţi mai aride sau mai tocite şi cu rădăcini în alte climate spirituale ; în schimb, tineretul le retrăia cu o intensitate nebănuită de cei mai în vîrstă. Aş aminti în acest sens faptul că unii critici cu autoritate judecau cărţile lui Eliade prin prisma criteriilor estetice tradiţionale, fără a sesiza sau a insista asupra substratului lor nevrotic, de o acuitate febrilizantă. Şerban Cioculescu, de exemplu, se amuza să întocmească o statistică a greşelilor gramaticale şi a inadvertenţelor stilistice din *Întoarcerea din rai* (stîngăcii care, ce-i drept, puteau fi numeroase şi frapante, căci Eliade scria mult şi repede, sub presiunea grabei şi a abundenţei de idei, fără a-şi revedea manuscrisele, aşa cum dealtfel făceam mai toţi), iar G. Călinescu îi reproşa autorului absenţa vocaţiei epice în înţelesul balzacian al cuvîntului. Alţii l-au tras chiar în faţa justiţiei, calificînd literatura lui ca „pornografică". Azi asemenea imputări apar derizorii şi puerile, dar atunci erau culpe grave şi infamante ce planau asupra reputaţiei scriitorului. Din fericire, adeziunea cititorilor a fost atît de puternică, încît Eliade a rămas şi s-a impus mai departe drept marele scriitor al deceniului patru, iubit şi preţuit de contemporanii săi. Printre aceştia m-am numărat şi eu, iar cît priveşte romanul *Întoarcerea din rai*, prima lui carte care m-a impresionat cel mai mult la lectură, din considerentele arătate mai sus,

www.ziuaconstanta.ro

am scris despre această operă — ca și despre altele, de fapt, ale lui Eliade — o entuziastă cronică, publicată în gazeta *Timpul nostru* la 29 aprilie 1934, pe care d. Mircea Handoca n-a descoperit-o și n-a consemnat-o în minuțioasa dumisale bibliografie eliadescă.

— *Am mai primit și alte bobîrnace de felul acesta în legătură cu bibliografia mea. Iau act de ele și îmi propun ca într-o viitoare ediție, completată, să înlătur lacunele existente. Dar acum, spuneți-mi, vă rog, la vîrsta actuală ce opinie aveți despre literatura lui Mircea Eliade?*

— Probabil că la o nouă lectură, romanele „generației" din anii 30 nu mi-ar mai produce aceeași stare de spirit exultantă ca la primele contacte, în schimb creațiile lui literare din următoarea perioadă, romanul *Noaptea de Sînziene*, pe care el îl consideră capodopera sa, și nuvelele așa-zise „fantastice" (fiindcă fantasticul lui Eliade nu-i decît un realism magic) le-am citit cu o deosebită desfătare și le socot realizări de incontestabilă valoare în contextul literaturii universale din zilele noastre. Însă opera care rămîne pentru mine o carte de referință este *Jurnalul* său. Afirm cu toată răspunderea ce mi-o asum că *Jurnalul* lui Eliade (sau cel puțin și mai ales *Fragmentele de jurnal* din perioada 1945—1969 publicate în traducere franceză) se înscrie ca unul din monumentele de prestigiu ale literaturii memorialistice mondiale din secolul XX.

— *Cum și cînd l-ați cunoscut personal pe Mircea Eliade?*

— Nu-mi amintesc cu exactitate în ce împrejurare l-am cunoscut personal, dar știu că din momentul cînd am devenit eu însumi bucureștean, mă simțeam tot mai aproape de el, ca și cum o undă magnetică m-ar fi atras mereu, fie ca cititor al său, fie ca auditor la conferințele pe care le ținea destul de des în săli publice, fie ca urmare a contactului cu unii oameni ce se bucurau de faptul de a trăi în anturajul lui. Între mine și el diferența de vîrstă nu era prea mare (numai patru ani), în schimb diferența de

www.ziuaconstanta.ro

poziţie socială, pe plan literar vreau să spun, era enormă. În timp ce eu abia îmi făceam intrarea în literatură, ca obscur debutant, el se afla în culmea gloriei şi recolta cele mai mari succese în arena literară. Nu puteam îndrăzni să am pretenţia de a-i face prea repede cunoştinţă, deşi aceasta era una din dorinţele mele fierbinţi. Eliade trăia într-un cerc oarecum închis, nu frecventa cafeneaua (decît foarte rar la Corso, preferată de elite, niciodată la Capşa), şi nu aborda boema literară din oraş, pe care o contactau, totuşi, sporadic, mulţi dintre cei din grupul lui spiritual. Era văzut rareori pe stradă, drumurile lui se reduceau în genere la cursele dintre casă şi redacţiile unde îl mînau treburile scriitoriceşti şi unde întîrzia puţin timp, fiind totdeauna grăbit să se întoarcă la uneltele sale de lucru. Speranţa de a-l întîlni cumva pe aceste terenuri îmi era aşadar aproape interzisă.

Totuşi, cred că i-am fost prezentat pentru prima dată în redacţia revistei *Vremea*, unde ajunsesem să fiu şi eu acceptat printre colaboratorii permanenţi. Acolo veneau cu regularitate, în fiecare luni seara, toţi colaboratorii *Vremii*, pentru a aduce materialele ce intrau în componenţa numărului următor al revistei şi ei foloseau acest prilej ca să ia un contact mai strîns unii cu alţii. Erau ceea ce se numise „întîlnirile de la *Vremea*", în cadrul cărora numeroşi scriitori, publicişti, artişti, cronicari aveau prilejul să se cunoască, să se revadă şi să facă diverse schimburi de opinii asupra evenimentelor curente, culturale, sociale, politice, artistice, de pe toate meridianele lumii. Era o efervescenţă de idei, dezbătute la un înalt nivel intelectual, într-o atmosferă de confraternitate cordială, cum rar se întîlnea — sau poate că nicăieri nu se mai întîlnea una la fel — în altă parte. Mircea Eliade se afla totdeauna în centrul acelor discuţii, exprimîndu-şi părerile cu siguranţă şi naturaleţe sau ascultîndu-i cu luare-aminte pe alţii, curios să fie informat despre orice fenomen de pe întinsul globului sau chiar şi din imediata lui apropiere. Aşezat pe col-

www.ziuaconstanta.ro

ţul unui birou, într-o atitudine degajată, în timp ce toată lumea stătea în picioare prin restul camerei, cu nelipsita ţigară între degete, ducîndu-şi deseori mîna la frunte spre a-şi potrivi ochelarii cu multe dioptrii, ce făceau oarecum parte din fiinţa lui plină de mobilitate, susţinea cu înflăcărare conversaţii amicale, într-o gesticulaţie marcată de o uşoară nervozitate, ce puncta verva lui excitantă, în timp ce partenerii se simţeau încîntaţi că se găsesc în preajma lui. Era, într-adevăr, o ocazie rară, cînd Eliade apărea şi se complăcea să rămînă mai mult timp între confraţii săi, evadînd pentru cîteva clipe de la masa de lucru sau de studiu şi resimţind aceasta ca o relaxare, iar cei ce-l anturau căutau să profite cît mai mult de prezenţa lui fulgurantă în mijlocul lor. Eliade nu mai era atunci „monstrul sacru" adorat de un public idolatru, el devenea omul real, modest dar captivant, înzestrat cu o personalitate iradiantă, cu un temperament tumultuos, fără expansivităţi exagerate, lucid, conştient de forţa şi valoarea lui, însă lipsit de vanitate, străin de orice cabotinism şi fără nici cel mai mic aer de morgă sau infatuare. Se declara în orice situaţie solidar cu cei mai slabi sau nedreptăţiţi şi nu-şi precupeţea nici timpul, nici prestigiul cînd era vorba să sară în ajutorul cuiva. Devenise proverbială generozitatea lui, pornită dintr-un imbold dezinteresat de camaraderie literară, şi prin aceasta îşi cîştigase şi mai multe simpatii în rîndul tinerilor scriitori ce se bucurau de sprijinul sau încurajarea sa.

Acolo, la *Vremea*, deci, l-am cunoscut şi eu personal, după ce mai întîi deveniserăm vecini de rubrică în paginile revistei. La primele fraze, ştiu că m-a gratulat cu cîteva aprecieri elogioase despre unele articole în care dezbăteam mult discutata problemă a „crizei" tineretului, la ordinea zilei atunci, şi asta m-a măgulit. Constatam că citea tot ce se scria în presa literară şi, mai ales, că urmărea îndeaproape contribuţia fiecărui tînăr ce dovedea că avea ceva revelator de spus. Ne întîlneam astfel săptămînal, şi treptat, treptat se realizase între noi, mai repede decît mi-aş

www.ziuaconstanta.ro

fi închipuit, o relaţie de simpatie şi afectivitate, care din partea mea păstra încă rezerva cuvenită relaţiilor dintre un novice, cum mă consideram, şi un titan consacrat al scrisului, cum îl vedeam pe el.

— *Vă rog să evocaţi cîteva momente ce vi s-au imprimat mai adînc în memorie din această relaţie de simpatie reciprocă.*

— M-am convins, într-adevăr, că mă bucuram de o reală simpatie din partea lui — poate ca efect telepatic al admiraţiei ce i-o nutream eu — şi asta a făcut ca în curînd să-l pot vedea pe Eliade nu numai la întîlnirile de la *Vremea,* dar şi în alte împrejurări mai puţin obişnuite. În luna iunie 1933, cînd şi-a dat doctoratul în Filosofie, la Universitatea din Bucureşti, am fost unul dintre puţinii preveniţi care au asistat la susţinerea tezei. Examenul a avut loc în sala unde profesorul Gusti, atunci decan, ţinea seminariile de Sociologie, o sală mică din aripa dreaptă a Facultăţii de Litere, şi ziua aceea se înregistra nu numai ca o minunată după-amiază de primăvară, dar şi ca o dată memorabilă, o adevărată sărbătoare pentru prietenii şi admiratorii apropiaţi ai lui Eliade prezenţi acolo. Teza de doctorat avea ca subiect filosofia „Yoga", iar comisia de examinare se compunea din profesorii Dim. Gusti, C. Rădulescu-Motru şi P. P. Negulescu, îmbrăcaţi în ţinută simplă, de stradă — nu în toga protocolară a plenurilor de doctorat — dar gravi şi solemni, aşezaţi la o masă, în dreptul ferestrei, aşa fel încît candidatul să fie cu faţa spre direcţia din care venea lumina. În spatele lui se aflau cei vreo douăzeci de invitaţi, ce urmăreau cu mîndrie şi emoţie acest eveniment major, ca şi cum ar fi fost vorba de o cucerire a „generaţiei" înseşi prin faptul că şeful ei se pregătea să primească un înalt titlu academic. Dar nu numai prin aceasta evenimentul căpăta o importanţă deosebită, ci mai ales prin subiectul dezbătut — „Yoga" — subiect nou şi senzaţional, ce intra pentru prima dată în rutina magiştrilor de la Universitatea din Bucureşti şi chiar a filosofiei dintr-o întinsă arie a continentului euro-

www.ziuaconstanta.ro

pean. E explicabil, deci, cu cîtă admirație și mîndrie urmăreau prietenii lui Eliade desfășurarea „doctoratului". Ședința n-a durat mult, profesorii au purtat cîte un scurt dialog cu candidatul — Motru a apreciat ținuta științifică a lucrării (ce le fusese prezentată mai înainte în volum dactilografiat), P. P. Negulescu a făcut cîteva considerații despre noutatea subiectului, Gusti s-a declarat „covîrșit" de aparatul bibliografic, asupra căruia el își îndrepta totdeauna, de preferință, privirile — iar candidatul, într-o atitudine demnă și respectuoasă, dădea răspunsuri corecte și exacte, cu o temperanță în glas și afirmații în care nu-l mai recunoșteam pe impetuosul și volubilul Eliade. Cînd profesorii, în picioare, i-au întins mîna pe rînd, adresîndu-i meritatele cuvinte de laudă, am înțeles că examenul se încheiase și a urmat seria de felicitări din partea celor prezenți. Eliade era vădit emoționat, dar figura lui avea strălucirea bărbatului de douăzeci și șase de ani ce înregistra primul său mare succes într-o aulă academică.

Spre seară, la ieșire, în fața Facultății de Litere, o parte dintre cei ce asistaseră la examen s-au retras, pierzîndu-se în mulțimea trecătorilor de pe stradă, iar ceilalți, mai atașați de eroul zilei, ne-am îndreptat, în grup, spre stația de tramvai de la colțul Universității, ne-am urcat într-un vagon de clasa a doua, veseli și expansivi în umbrele înserării, și am coborît tocmai în gura Oborului, unde Tîrgul Moșilor era la apogeu. Parcă-l văd și acum pe Mircea Vulcănescu, în doctoralul său costum de culoare închisă, cu silueta lui rotofee, întrînd pe poarta Moșilor, în fruntea grupului, cu o servietă sub braț și cu părul vîlvoi pe creștetul unui cap ce părea oarecum mai mic în comparație cu masivitatea lui trupească, sărind într-un picior ca un copil cuprins de bucurie și chiuind ușor cu glas subțire, antrenîndu-i și pe ceilalți să-l urmeze. N-aș vrea să mă înșel, nici să exagerez, dar cred că din acel grup făceau parte: Petru Comarnescu, Paul Sterian, Ionel Jianu, Mihail Sebastian, Ion Cantacuzino, Petru Manoliu, Mac Constantinescu, Dan Botta,

www.ziuaconstanta.ro

Haig Acterian, Noica şi încă vreo cîţiva mai tineri, care le ţineau trena, porniţi cu toţii să sărbătorească „doctoratul lui Eliade". Ideea fusese a lui Mircea Vulcănescu, şi mie mi s-a părut cam excentrică această sărbătorire, la Moşi, a unui doctor în Filosofie, dar abia peste ani şi ani aveam să înţeleg că ea se încadra într-o ordine legitimă şi firească. Eliade şi prietenii lui, toţi oameni studioşi, intelectuali rafinaţi, se numărau printre iubitorii unui Bucureşti fabulos şi pitoresc, prin care le plăcea să rătăcească uneori, iar sărbătoritul din ziua aceea era unul dintre fiii veritabili ai oraşului, ce-i cutreierase toate cartierele şi maidanele (asta se vede bine în *Amintirile* şi în literatura lui „nostalgică"), fiind legat de pietrele şi zidurile, de curţile şi casele unde lîncezeau atîtea destine ciudate, împletite din mistere şi fatalităţi stranii, amestecte cu zvonuri de chef de lăutari, din care îşi va extrage substanţa nuvelelor de mai tîrziu — astfel că escapada de la Moşi, din primăvara lui 1933, îşi avea tîlcul ei tainic.

Dar asemenea „băi de vulgaritate" erau, desigur, extrem de rare în viaţa eremitului ce-şi petrecea zilele şi nopţile între pereţii cabinetului său de lucru. O mare curiozitate mă stăpînea atunci, anume aceea de a pătrunde şi a-mi arunca ochii în „sanctuarul" unde Eliade îşi făurea laborioasele opere literare şi ştiinţifice — şi n-a trecut mult timp pînă cînd mi-a fost dăruită şi această satisfacţie.

Îndată după căsătorie, autorul lui *Maitreyi* se instalase într-o locuinţă personală, o mică vilă, graţioasă şi cochetă, construită recent, la începutul bulevardului Dinicu Golescu, lîngă clădirea masivă şi greoaie din capul străzii, unde erau adăpostite nişte servicii municipale. Apartamentul ocupat de soţii Eliade era modest ca suprafaţă, două camere şi dependinţe, însă prin poziţia lui (la etaj, cu balconul spre aripa însorită, opusă străzii unde dădea faţada principală a vilei, cu o zonă de verdeaţă sub ferestrele largi luminate din belşug), ca şi prin aranjamentul interior, se vedea limpede că fusese anume ales

www.ziuaconstanta.ro

pentru o bună exercitare a profesiunii de scriitor. Am fost acolo de cîteva ori, în scurte vizite de curtoazie, luînd ca pretext plăcerea de a-i oferi lui Eliade, fumător înveterat, cîte un carton de „Camel" sau cîte una din acele frumoase cutii de metal, concavă, verde, conţinînd cincizeci de bucăţi din luxoasele ţigarete egiptene „Abdullah", cu ambalajul lor elegant, în ţiplă argintie, pe care le procuram în mod special de cîte ori mă ducea la Constanţa. Eliade, deşi fuma de regulă ţigări populare (două pachete pe zi şi chiar mai mult), cînd i se ofereau specialităţi exotice le primea cu o nestăpînită bucurie, le privea şi le mîngîia cu un fel de voluptate intimă ca pe nişte cărţi rare, iar cînd le deschidea şi le absorbea aroma aveam impresia că-i aminteau călătoriile întreprinse nu de mult prin ţări şi locuri depărtate. Încăperea unde stăteam de vorbă, ca şi întreaga locuinţă, se caracteriza printr-o ordine şi curăţenie ce-i dădeau aspect de templu — un „templu hindus", gîndeam eu în sinea mea — şi în acel mic apartament se simţea amprenta personalităţii amfitrionului, acolo totul respira „ordine şi frumuseţe, lux, calm şi voluptate", dar se observa şi grija gospodinei de a face ca ambianţa domestică să corespundă exigenţelor şi habitudinilor soţului. Dealtfel stăpîna casei — căreia intimii îi spuneau Nina, însă ea prefera să i se spună „doamna Eliade" — dispunea de multiple calităţi prin care îşi manifesta priceperea, înţelepciunea şi afecţiunea unei tovarăşe de viaţă harnică şi devotată. Inteligentă şi volitivă, ea nu căuta să se evidenţieze prin el sau în preajma lui, dar era stîlpul de reazim al vizionarului în contactele diurne cu lumea prozaică a realităţii înconjurătoare. Creatoarea confortului casnic, protectoarea şi îngerul de pază pentru liniştea şi timpul de lucru al scriitorului, ea ştia să-şi îndeplinească aceste meniri într-un fel discret, fără ostentaţie, însă cu dragoste şi tenacitate. „Mircea lucrează ! Mircea n-are timp de pierdut ! Mircea se odihneşte !" păreau a fi grijile principale de fiecare zi ale doamnei Eliade. Eu însumi, cînd mă duceam acolo, căutam de fiecare

www.ziuaconstanta.ro

dată să scurtez vizita, deoarece mă apăsa conştiinţa că orice minut petrecut în casă la Eliade era pentru mine o regalare plătită de el cu un preţ prea mare, furat din timpul său de lucru drămuit ceas cu ceas. Am ţinut să subliniez aici rolul benefic al soţiei în viaţa lui Eliade, întrucît, dacă e vorba să dăm Cezarului ce e al Cezarului, nu trebuie s-o uităm nici pe femeia lui.

— *Mi s-a spus că, într-o anumită împrejurare, cînd Eliade a trecut printr-un greu impas, ea s-a luptat mult ca să-l salveze.*

— L-a salvat, într-adevăr, de la o situaţie ce putea să aibă urmări grave pentru sănătatea lui.

— *Despre ce era vorba ?*

— Nu vreau să insist asupra acestui incident neplăcut din viaţa lui Eliade. Dealtfel, nici el n-a făcut-o în *Amintirile* sale. Abia dacă l-a atins, decantîndu-l literar, în romanul *Noaptea de Sînziene*. Dar ştiu că atunci cînd a căzut victima unei ambuscade politice, soţia lui s-a luptat ca o leoaică să-l scape din detenţiune. Am auzit-o odată exclamînd cu indignare : „E de neimaginat ! Un om *ca Mircea* să fie arestat !" Era, toată lumea spunea, de neconceput, totuşi faptul se săvîrşise. Dar Eliade n-ar fi un adevărat fiu al veacului XX, biografia lui n-ar avea dimensiunea de care se bucură, dacă n-ar fi cunoscut şi o experienţă de această natură.

— *În Jurnalul său, Eliade pomeneşte de „biblioteca din strada Palade". Acolo aţi fost vreodată ?*

— Prima locuinţă personală din bulevardul Dinicu Golescu avea să devină în curînd neîncăpătoare pentru volumul de lucru al scriitorului, care între timp devenise şi conferenţiar universitar, astfel că peste cîţiva ani (trei sau patru) soţii Eliade au trebuit să-şi schimbe domiciliul. De data aceasta au ales un apartament mult mai larg, tot într-o clădire nouă — un bloc cu patru etaje — cam pe la jumătatea străzii Palade (azi Taras Sevcenco) dincolo de liceul „Cantemir", adică un cartier mai curat şi mai liniştit decît cel din preajma Gării de Nord. Aici Eliade putea

www.ziuaconstanta.ro

să-şi realizeze marele lui vis de a-şi strînge toate cărţile laolaltă, pînă atunci împrăştiate pe la diverse alte adrese. Am contribuit şi eu la instalarea „bibliotecii din strada Palade", atunci cînd, împreună cu alţi prieteni (Jenny şi Arşavir Acterian, Mircea Nicolau, soţia şi sora lui Eliade), am făcut cîteva zile „clacă" pentru a fi aşezate în rafturile ce se înălţau pînă la tavan, cărţile aduse cu camionul şi aruncate, în pachete mari, legate cu sfoară, prin mijlocul casei. Bucuria noastră nu consta doar în faptul că-l ajutam la această treabă pe Eliade, care, urcat pe scară, punea la locul ales fiecare volum sau colecţie de volume, cît în acela de a avea prilejul să ne scăldăm şi noi, o clipă, în oceanul de erudiţie ce ne trecea prin mînă, compus din atîtea mii de tomuri şi broşuri tipărite în diferite limbi şi venite din diferite părţi ale lumii. Ce fericit se arăta proprietarul lor că dispunea, în sfîrşit, de un spaţiu adecvat ca să le aibă pe toate la îndemînă ! În noul apartament nu mai domneau însă „calmul, luxul şi voluptatea" din „templul" de pe Dinicu Golescu, aici interiorul semăna acum cu o uzină unde un angrenaj complex de maşini invizibile lucra ziua şi noaptea pentru a da consistenţă unor fluiduri inconsistente prin însăşi imaterialitatea lor intrinsecă.

Ştiu — din *Jurnalul* lui — că Eliade a avut multă vreme nostalgia „bibliotecii din strada Palade" şi s-a întrebat adeseori ce se va fi întîmplat cu ea. Ca unul care am pus umărul la aranjamentul ei, şi eu, de cîte ori trec pe strada Taras Sevcenco, mă uit la acea casă şi mă întreb ce se va fi întîmplat cu acel tezaur cărturăresc, gîndindu-mă la stăpînul său de altădată, aflat acum la celălalt capăt al pămîntului.

— *Aţi mai avut legături cu Eliade după plecarea lui din ţară ? Aţi purtat corespondenţă ?*

— Nici un fel de legătură, nici o relaţie epistolară. Parcă ne-ar fi despărţit un abis ! Dar i-am urmărit totdeauna activitatea, am fost bucuros să aflu vești despre el şi despre opera lui. A făcut o carieră strălucită în decursul anilor şi deceniilor, a străbătut nenumărate ţări şi continente, a cunoscut personali-

www.ziuaconstanta.ro

tăţi de prim rang din lumea întreagă, însă ceea ce preţuiesc cel mai mult la el este că, psihologic, sentimental, nu s-a despărţit nici o clipă de pămîntul şi oamenii unde s-a născut şi unde şi-a petrecut tinereţea. Cea mai mare parte, ca să nu spun totalitatea operei lui, atît literare cît şi ştiinţifice, este îmbibată de dorul şi ataşamentul pentru patria sa.

— *Ce socotiţi că ar trebui întreprins de intelectualitatea românească pentru o „readucere a lui Mircea Eliade în patrimoniul spiritual al patriei lui natale?*

— Un lucru foarte simplu: publicarea operei sale în România. Ceva s-a făcut în acest sens, şi destul de apreciabil. Dar, după părerea mea, ar trebui neapărat să fie publicate la Bucureşti, în primă instanţă: *Amintirile* şi *Jurnalul* (sau măcar „fragmente" din jurnalul său, aşa cum au fost publicate într-o versiune franceză la Paris). Aceste două opere, capitale în bibliografia lui Mircea Eliade, se cuvine să fie restituite cît mai repede culturii româneşti — ele aparţin oricum culturii noastre! — dar trebuie să fie redate cititorilor în limba cărora au fost scrise şi unde sînt sortite să rămînă.

www.ziuaconstanta.ro

CONVORBIRI LA MĂRȚIȘOR

În anii tinereții mele literare am avut multe admirații și pasiuni pentru scritorii noștri mari din acea vreme, ale căror opere ne răscoleau spiritul și inima, însă numai cu o mică parte dintre ei am realizat contacte mai mult sau mai puțin apropiate. Modestia, respectul, buna cuviință, dacă nu cumva orgoliul prea mare sau un exagerat instinct de independență, ce-mi dicta să-mi păstrez neștirbită integritatea proprie, mă opreau să intru în orbita acestor „monștri sacri", pe care-i celebram de la distanță, dar nu mă grăbeam să-i abordez personal și cu atît mai puțin să-i „cultiv", chiar și numai pentru faptul de a nu altera imaginea ideală ce mi-o făuream despre ei. Îi consideram niște ființe deosebite, trăind într-un empireu aparte, iar eu nu mă simțeam încă destul de pregătit pentru a mă bucura de protecția sau îngăduința lor. Totuși, printr-un simplu joc al hazardului, primul dintre acești *titani* în fața căruia m-am înfățișat într-o zi era (așa stăruia el în conștiința mea) și *cel mai mare*. Căci singura dată cînd am făcut coadă la librărie ca să capăt un autograf, dealtfel foarte stereotip și convențional, a fost atunci cînd Tudor Arghezi își punea semnătura pe noul său volum de versuri, *Flori de mucigai*, în anul 1932. A fost unicul autograf pe care l-am *solicitat* unui scriitor — și aceasta am făcut-o numai fiindcă era vorba de *Arghezi*, idolul și revelația generațiilor tinere din acei ani, și fiindcă el însuși acorda cu bunăvoință asemenea „ofrande" celor ce le rîvneau. Mai tîrziu, după ceînce-

www.ziuaconstanta.ro

pusem să-mi încropesc şi eu un „nume“ în publicistica literară, cărţile cu autografe veneau de la sine, însoţite de „călduroase omagii“ şi „sincere preţuiri“, dar eu însumi nu le căutam, şi nici măcar de la Arghezi n-am încercat să mai capăt vreuna cu dedicaţia de complezenţă.

În anul 1935, deţinînd o rubrică săptămînală la revista *Reporter*, am scris o lungă (aproape o pagină de gazetă) şi hiperbolică cronică despre primul roman al lui Arghezi, *Ochii Maicii Domnului*. În acelaşi an, tot acolo, semnam o a doua cronică consacrată aceluiaşi autor, la apariţia următorului său volum, *Cărticică de seară*. N-am primit, cum aş fi crezut că se cuvenea, nici un semn de mulţumire pentru cele două articole extrem de elogioase. Faptul în sine nu putea să mă preocupe, ştiind mai ales că Arghezi nu se grăbea să-şi manifesteze gratitudinea faţă de numeroşii lui apologeţi. (Mai curînd, din contra, îi surprindea pe unii cu reacţii neaşteptate şi incisive, dar asta era mai mult o cochetărie din partea lui). Peste un an însă, în 1936, marea mea bucurie a fost să primesc un exemplar „S.P.“ (Serviciul de presă) din al doilea roman al său, *Cimitirul Buna Vestire*, pe care Arghezi mi-l lăsase la librărie, din proprie iniţiativă, avînd pe pagina de gardă un autograf ce mă gratula : „... *cu dragoste confrăţeană*“. Înţelegeam că prin asta el mă anunţa că luase act — cu plăcere, desigur — de cele două cronici ale mele şi că mă accepta într-o „confrerie“ de care eu nu puteam să fiu decît foarte mîndru şi deosebit de încîntat.

Puţin după aceea, la libraria Alcalay, unde se afla şi editura cu acelaşi nume care-i publicase cele două romane, am avut mult dorita satisfacţie de a-i fi prezentat personal de un confrate mai în vîrstă (Camil Baltazar), ce-l cunoştea mai dinainte pe Arghezi. M-a întîmpinat cu o privire caldă, zîmbitoare, sub ochelarii ce iradiau de obicei o lumină mai degrabă tăioasă şi sarcastică. Polemistul din el ştia să lovească fără cruţare în preopinenţii ce intrau în bătaia condeiului său, dar omul era capabil şi de nuanţe de afec-

www.ziuaconstanta.ro

ţiune pentru cei care-i cîştigau simpatia. Se părea că eu i-o cîştigasem.

Pe la sfîrşitul anului 1936, l-am reîntîlnit în aceeaşi librărie Alcalay, pe unde el trecea din cînd în cînd ca să urmărească noile apariţii editoriale, să mai schimbe cîte o vorbă cu unii dintre confraţii ce se bucurau să-l revadă, sau să verifice mersul vînzării propriilor cărţi. Auzisem că în vara precedentă cutreierase cu maşina, împreună cu întreaga familie („cu tot tribul", cum spunea el), partea de sud a Dobrogei, şi m-am grăbit să-l întreb ce impresii i-au făcut acele meleaguri vizitate pentru prima dată, unde pe atunci se ajungea destul de greu, ca într-o aventură turistică aproape temerară şi plină de peripeţii. Mi-a răspuns că a rămas nu numai impresionat, dar parcă legat — „o legătură curioasă" sublinia singur — de acest pămînt. Cînd i-am mărturisit că m-am născut şi am copilărit pe acolo şi că eu sînt cu adevărat „legat" de Dobrogea, mi-a declarat că mă invidiază, într-un fel, pentru această ascendenţă... „exotică". Mi-a vorbit apoi despre ciudăţenia, despre asprimea şi (totuşi) familiaritatea aceea singulară a pămîntului dobrogean, „care te atrage de departe, dar se lasă cu greu să fie descoperit". Spunea că nici o provincie românească nu i-a produs senzaţiile pe care i le-a stîrnit Dobrogea, că avea de gînd să scrie o carte despre ea, însă nu era pe deplin pregătit. („N-am străbătut-o decît pe jumătate".) I-ar fi plăcut să locuiască şi să trăiască acolo, dacă ar fi avut o fîşie de teren arabil. Numai astfel ar fi găsit cheia să desferece taina acestui pămînt fabulos şi să scrie cartea la care se gîndea.

Dar întîlnirea mea memorabilă cu Arghezi a avut loc mult mai tîrziu, în anul 1956, cînd el se afla la vîrsta venerabilă a senectuţii şi cînd nici eu nu mai eram tînărul dezlănţuit de altădată. Prietenul şi confratele meu S. Păstorescu, ce mai păstra încă legătura cu revista *Călăuza bibliotecarului*, primise însărcinarea să se ducă la Arghezi pentru a obţine un articol pe care acesta îl făgăduise revistei amintite. Era

www.ziuaconstanta.ro

în perioada cînd poetul își reluase activitatea publicistică, după cîțiva ani de izolare involuntară, și răspundea cu promptitudine la orice solicitare redacțională. Păstorescu, știind că eu îl cunosc pe Arghezi, mi-a propus să-l însoțesc în vizita ce avea misiunea să i-o facă la domiciliu, el neîndrăznind să se ducă acolo singur. Și astfel, într-o frumoasă după-amiază de mai, am pornit împreună spre Mărțișor.

Maestrul ne-a primit cu o voioșie „confrățeană" de care nu-l mai credeam în stare după toate „mizeriile literare" ce-i blocaseră o bună bucată de vreme contactul cu tiparul și implicit cu publicul cititor. În ziua aceea nu aveam intenția să abuzăm de răgazul lui, deși vizita fusese fixată în prealabil la telefon, dar, după ce ne dăduse articolul, transcris cu cerneală (insistase să avem grijă ca manuscrisul să-i fie restituit după ce va fi fost cules, așa pretindea oricărei publicații care-i cerea colaborarea), și observînd că voiam să ne retragem, spre a nu-l stînjeni cumva, amfitrionul ne îndemnă să stăm liniștiți :

— Nu vă grăbiți. Pînă la noapte mai e destul timp ; eu n-am nici o treabă acum, copiii sînt plecați, iar nevastă-mea așteaptă mașina de la minister să vie s-o ia, căci se duce la teatru astă-seară. Așa că putem rămîne singuri, să ne mai spunem de-ale noastre.

Era tocmai ceea ce noi doream cu ardoare. Invitația lui a spulberat dintr-odată sfiala ce mai stăruia în mișcările unor musafiri care călcau pentru prima dată pragul casei din Mărțișor, intrată de mult în legendă, și ne-am așezat mai comod pe scaunele din mica încăpere cu ferestrele deschise larg spre livada ce strălucea în soarele dulce al după-amiezii de mai. Ni se oferea o ocazie nesperată de a dialoga cu un interlocutor în general scump la vorbă, dar și mai scump la vedere, și această șansă nu trebuia pierdută. Ne consideram niște favorizați. În consecință, ne pregăteam și unul și altul să fim numai ochi și urechi, înregistrînd cu aviditate tot ceea ce promitea să ne spună maestrul. Din fericire, am avut amîndoi buna inspirație de a consemna „minuta" vizitei noastre la

www.ziuaconstanta.ro

Arghezi, astfel că, pe baza celor aşternute de fiecare pe hîrtie, acasă, în chiar seara aceea, pot să reproduc acum, aproape cuvînt cu cuvînt, spicuiri din convorbirea avută atunci cu marele poet.

Ne aflam în jurul unei mesuţe rotunde de brad, unde dormitau ceştile goale de cafea şi vreo două scrumiere ce colectau cenuşa ţigărilor consumate cu egală poftă de către toţi trei. Arghezi fuma chiar mai mult decît noi, aprinzînd ţigară de la ţigară. Scotea ţigările, gata făcute, răsucite mai dinainte cu mîna lui, dintr-o cutie de tablă, pusă pe marginea mesei, pe care o deschidea şi o închidea cu gesturi uşor tacticoase, la fiecare scăpărare de chibrit. L-am întrebat dacă fumatul nu-i dăunează, la vîrsta sa şi mai ales după boala de care suferise nu demult.

— Deloc ! Fumez de la 15 ani, ca ţiganii. Pe mine Caragiale m-a învăţat să trag din ţigară.

— Dar medicii nu v-au oprit ?

— Probabil că dumneavoastră aveţi prejudecata doctorilor. Şi ce-i dacă mi-au interzis să fumez ? Doctorii nu ştiu ce să mai prescrie bolnavului, ca să-l epateze. Pentru asta ei sînt nişte negativişti : să *nu* faci cutare, să *nu* mănînci cutare, să *nu* bei cutare. Eu nu-i ascult, ca probă că fumez, deşi au vrut să mă lipsească de această plăcere. Doctorii aşa-zişi mari sînt mari numai pentru doi, trei bolnavi, cărora au reuşit să le ghicească leacul, dar nu pot fi mari şi pentru ceilalţi. Dovada este că mulţi se prăpădesc sub ochii doctorilor cu reputaţie stabilită.

După această diatribă la adresa medicilor — o veche idiosincrasie a lui — am început să-l asaltăm cu întrebări diverse, formulate spontan, fără vreo ordine anumită, aşa cum ne veneau în minte, lacomi să folosim din plin prilejul şi să „scoatem" cît mai multe de la ilustrul nostru conlocutor.

— Aveţi o viaţă îndelungată, aţi cunoscut atîţia oameni, aţi trecut prin atîtea evenimente. De ce nu vă scrieţi amintirile ?

— M-am gîndit s-o fac, deşi personal nu am simpatie pentru genul memorialistic. Nu ştii niciodată

www.ziuaconstanta.ro

cît sînt de sincere afirmațiile ce se pun în circulație și nici nu se poate controla exactitatea lor. Neajunsul acestui gen are trei forme : unii autori mint dintr-un interes din afară, alții mint fără să-și dea seama, iar cei mai mulți falsifică întîmplările ca să se ridice pe ei și să se situeze alături de oamenii mari în evenimentele descrise. Eu aș fi vrut să fiu cît mai puțin mincinos, însă de scris, din păcate, nu mai pot să scriu. Am încercat să scriu cu cerneală și nu mai merge. M-am întors la creion, dar tot așa de greu îmi vine. Nu mă mai ajută mîna.

— Ați putea dicta la magnetofon.

— Am unul, pe care l-am primit cadou la Moscova, dar e prea greu. Mi s-a făgăduit unul mai mic și mai ușor, olandez sau cam de pe acolo, să-l pot duce dintr-o odaie în alta. Îl aștept pe acela, cu toate că nu mă prea ispitește asemenea mod de a „scrie".

— De ce nu dictați unei secretare ?

— Nu pot. Cînd se află cineva lîngă mine, încetează total funcțiunea gîndirii. Cînd scriu, nu pot să suport decît pisoiul : cu el fac dealtfel bună prietenie și noaptea, primindu-l în patul meu. Și apoi, mă agasează ignoranța dactilografelor : schimbă expresiile și — ceea ce e mai rău — nu știu ortografia.

Pe buze îmi stătea de la început o întrebare obsedantă :

— Domnule Arghezi, ați purtat cîndva o polemică celebră cu Iorga. Acum, că nu mai e în viață, ce părere aveți despre el ?

— Iorga, cînd a ajuns ministru, a făcut trei reforme : întîi, m-a scos pe mine de la Radio, unde țineam cîte o conferință pe săptămînă, la microfon. Apoi, le-a înterzis cucoanelor din minister să mai poarte ciorapi de mătase, spunînd că nu e moral. Pusese portarul să le controleze la picioare cînd veneau dimineața la birou. A treia reformă se referea la persoana lui, pentru care avea un cult întreg, cerînd să se vorbească despre el ca despre „cel mai mare om al țerei"... Cît despre polemica noastră, într-un rînd l-a trimis la mine pe Dem. Theodorescu, supranumit

www.ziuaconstanta.ro

„Şacalul", ca să-mi propună să nu-l mai înjur şi să nu mă mai înjure nici el. Am acceptat tîrgul şi cîtva timp polemica dintre noi a amuţit, pînă cînd dumnealui a publicat în *Neamul românesc* un articol unde spunea cam aşa: „Priviţi cum tace! L-am pus cu botul pe labe! Arghezi nu mai îndrăzneşte să riposteze!" ...Ăsta era Iorga! Nu admitea ca în ţara asta să mai existe şi altcineva care să zbîrnîie din condei. A murit îngrozitor de urît. L-au ucis chiar cei care au învăţat, poate şi de la el, intoleranţa faţă de adversar şi au crescut în această mentalitate.

Cu verva lui caustică bine cunoscută, interlocutorul nostru nu ocolea şi nu menaja pe nimeni.

— Altul, care, de asemenea, nu mă avea la ficat, a fost un „oarecare" Caracostea...

— Vreţi să spuneţi profesorul Caracostea?

— Cam aşa ceva. Fusesem colegi de şcoală, dar el a trecut în altă tabără. Iorga l-a făcut finul său, cu toate că nu-l preţuia şi l-a ţinut la distanţă. Abia după moartea lui Iorga a ajuns la *Direcţia Fundaţiilor*, în locul lui Rosetti... La Universitate el i-a chemat pe scriitori să le povestească studenţilor cum îşi scriu operele. Unii spuneau că scriu culcaţi, alţii şezînd pe vine, şi aşa mai departe. M-a chemat şi pe mine, dar n-am răspuns.

Bineînţeles, nu puteam evita subiectul ce constituise marea dramă a lui Arghezi din acei ani: A. Toma.

— Ăla a vrut să mă dea afară din literatură, ca să rămînă el. A fost un „poetastru" mediocru, care s-a rostuit bine în viaţă şi a cîştigat pe vremuri parale frumoase traducînd prost din literatura străină. După 23 August a încercat, dar n-a reuşit, să fie poetul verbului românesc.

— A fost poetul revoluţiei proletare, strecură Păstorescu.

La care Arghezi a făcut un gest vag, ca şi cum ar fi vrut să spună: „Să lăsăm asta..."

Venind vorba despre Călinescu:

www.ziuaconstanta.ro

— El cel puţin e deştept şi are un ochi pătrunzător...

În calitate de fost brăilean şi de publicist care l-a cunoscut bine pe Panait Istrati, Păstorescu l-a întrebat pe Arghezi dacă a avut relaţii mai strînse cu autorul *Chirei Chiralina*. Răspunsul :

— A venit la mine cu vreo două luni înainte de a se prăpădi şi mi-a spus că-şi simte sfîrşitul apropiat. Dar va muri altfel de cum a crezut că are să-i fie moartea... A eşuat pe lîngă nişte cruci naţionaliste şi a devenit unealta unui editor hulpav, deşi ar fi meritat altă soartă.

Amicul meu aminteşte că Istrati o ducea, totuşi, atît de greu încît numai constrîns de împrejurări a fost nevoit să accepte acea colaborare la o publicaţie ce se fălea cu numele său, precum şi propunerea lui Marton Hertz, editorul lui bucureştean, de a scrie o prefaţă elogioasă la o carte de succes ieftin, *Apărarea are cuvîntul* de Petru Belu.

— Pe Belu ăsta îl ştiam şi eu, completează Arghezi. Locuia în mahalaua mea, peste drum de mine. Mi-a făcut nişte lucruri de tîmplărie şi mi-a greşit uşile, irosindu-mi bunătate de material. Se înhăitase cu slujnica mea, care îmi fura rasolul din supă ca să-l hrănească pe el.

E cazul să precizez că pe noi nu ne surprindea cîtuşi de puţin felul cum Arghezi prezenta oamenii şi întîmplările. Recunoşteam în vorbele lui aproape exact frazele din scrisul său, unde maliţia se întîlnea cu gingăşia şi unde metafora cea mai suavă ieşită din pana poetului avea ca revers invectiva cea mai virulentă ţîşnită din săgeata pamfletarului. Îl cunoşteam bine sub acest aspect. Era „stilul său inconfundabil. Ceea ce constatam acum era că la el nimic nu venea forţat, nimic nu suna fals, totul se menţinea la nivelul adevărului şi al naturaleţii. Mărturisesc că n-am întîlnit creatori, chiar printre cei mult mai mărunţi, care să fi fost mai lipsiţi de morgă, de infatuare, ca Arghezi. El nu făcea niciodată paradă de calităţile lui excepţionale, ca scriitor, se considera un „ins"

www.ziuaconstanta.ro

oarecare, modest şi chibzuit, şi numai cînd cineva îl atingea în integritatea forului intim reacţiona cu toată vigoarea verbului percutant şi coroziv. Dar nici atunci nu acţiona cu răutate sau aversiune, ci cu luciditatea celui ce s-a lovit prea mult de semenii săi şi-i cunoştea prea bine ca să nu păstreze despre ei decît imaginea unor fiinţe dezbrăcate de orice tendinţă de mitizare, privindu-i ca pe nişte mecanisme reduse la limita strictă a condiţiei lor terestre. Nu ne surprindea aşadar tonul acrimonios din relatările lui în legătură cu persoanele sau personalităţile aduse în discuţie. Meşter neîntrecut al arabescurilor literare cizelate cu migală în foişorul său retras departe de vuietul lumii, Arghezi avea în acelaşi timp o largă panoplie de atribute cu caracter practic — harnic gospodar, desăvîrşit cap de familie, nedomolit spirit justiţiar — cu antenele permanent îndreptate către pulsaţiile cotidiene ale vieţii din agora. Nu-i plăcea să idealizeze, după cum erau străine de el dezabuzarea sau mizantropia, însă evocările lui atingeau totdeauna consistenţa amănuntului precis, prezentat într-un limbaj plastic şi savuros.

Deviind de la planul amintirilor pur literare, ne-am întors spre casa unde stăteam de vorbă, a cărei concepţie arhitecturală îi aparţinea în întregime şi care avea alura unui mic castel singuratic înălţat pe un promontoriu la marginea Bucureştiului. Proprietarul era mîndru de ea, cu atît mai mult cu cît o considera — şi pe aceasta — una din „creaţiile" lui preferate.

— Cînd am cumpărat terenul ca să-mi clădesc casa, confraţii mă cam luau peste picior. Ziceau că n-am să fac purici prea mulţi pe aici. Asta s-a întîmplat acum 26 de ani. Dar cînd a fost gata şi au văzut ce-am realizat, s-au pornit să mă înjure. Eu le-am spus atunci multora: „Cumpăraţi-vă terenuri lîngă mine, să întemeiem aici o colonie literară", însă ei nu m-au ascultat, şi cred că unora le pare acum rău. E adevărat, cînd m-am aşezat eu aici, totul era pustiu. A trebuit să fac pionierat. M-am luptat cu primarii

www.ziuaconstanta.ro

și am introdus apă, lumină, am izbutit să se pietruiască bucata asta de uliță și să se facă o stradă, am adus cel dintîi telefon prin partea locului. Mi l-a pus directorul Societății de Telefoane, un american care învăța românește citind cărțile mele. Cînd i-am prezentat cererea și a văzut că eu sînt Arghezi mi-a spus că stîlpii de la Sfîntu Gheorghe pînă la poarta mea îi va pune Societatea, dar în curte la mine va trebui să-mi plătesc eu stîlpii. Era legalist, americanul... Pe urmă au început să se așeze și alții în preajma mea. Vecinii veneau la mine cu tot felul de nevoi ; într-o vreme ajunsesem ofițerul stării civile al mahalalei : eu îi botezam, eu îi cununam, eu îi înmormîntam. Îmbrăcam copiii săraci, mă îngrijeam de învățătura lor. Dar oamenii, tot oameni... Adevărul este că ei țineau la mine, însă le intrase în cap că urmăresc să mă fac deputat pe spinarea lor, așa cum procedau alții. Și pe deasupra, nu-i prea interesau chestiunile culturale. Îmi băteau la poartă și lăsau bilețele și scrisorèle, rugîndu-mă care să pun o vorbă bună ca să fie numit portar la nu știu ce minister, altul să-i fac nu știu ce înlesniri la bancă, dar pe niciunul nu l-am văzut venind să-mi spună : „Domnule, ești om de carte, ce-ar fi să ne ții o conferință sau să ne ajuți să înființăm o bibliotecă în mahalaua noastră ?“ Doamne ferește !

Ne găseam în zilele acelea în preajma primei conferințe pe țară a scriitorilor (1956), cînd se vorbea intens în presă și la ședințe despre problemele literare, vehiculîndu-se diverse teorii în legătură cu calitatea de scriitor și eficacitatea talentului. Arghezi susținea că astfel de discuții lui i se par de prisos.

— După părerea mea, sînt lucruri despre care n-ar trebui să ne mai batem gura — ele sînt de la sine înțelese. Unii se căznesc să dea o definiție talentului ; treaba asta se încearcă de mult, dar n-a reușit încă nimeni s-o facă pe deplin mulțumitor. Talentul e ceva înnăscut : ai, sau nu ai talent. Aici e totul. Dacă-l ai, îl dovedești ; dacă nu-l ai, o să te scremi degeaba să creezi ceva valabil. Numai profesorii uni-

www.ziuaconstanta.ro

versitari, obișnuiți cu jocul formulelor, umblă să găsească talentului definiții și explicații pe care tot ei le încurcă cum e mai rău. Bietul Mihalache Dragomirescu își închipuia că el a descoperit formula talentului — și chiar talente, ca atare — dar cum s-a înșelat ! Hotărît, nu există reguli în privința talentului. Eu aș fi vrut să mă fac ceasornicar și m-am pomenit scriitor. N-am urmat nici o școală pentru asta, așa mi-a fost ursita.

— Dar condeiul dumneavoastră a mers totdeauna ca un ceasornic.

— Fiindcă mi-am impus o disciplină de la care nu m-am abătut toată viața. Fără muncă și disciplină, nici talentul, oricît ar fi el, nu creează opere. Scrisul e o osîndă la care ne înhămăm de bună voie și de care apoi nu ne mai lecuim niciodată.

Am ținut să-i reamintesc de călătoria făcută cu mulți ani în urmă prin Dobrogea, de impresiile culese atunci, și l-am întrebat dacă ele îi mai stăruie în memorie.

— Cum să nu ! Îmi sînt foarte proaspete... Mi-aduc aminte cum odată, fiind în drum spre Ecrene, am zărit pe coasta unui dîmb niște bolovani care mi s-au părut urmele unui fenomen geologic. M-am apropiat curios și, ajungînd la oarecare distanță, am văzut cum bolovanii își desfăceau aripile și zburau, plutind ca niște oameni care băteau aerul cu brațele. Erau vulturi de mare. Priveliștea m-a impresionat adînc... Pămîntul Dobrogei seamănă cu al Palestinei. Cred că Isus Hristos trebuie să fi umblat pe aici. Pesemne că atunci cînd te așezi în locurile acestea, în primul an buzele îți ard de sete, în al doilea an începi să te obișnuiești și simți că Dobrogea îți intră în sînge. Da, aceasta este expresia cea mai potrivită : îți intră în sînge. Aș vrea să scriu ceva despre Dobrogea și sper că am să mai apuc s-o fac.

— Noi sîntem convinși că în cei aproape zece ani, cît ați fost ținut deoparte, ați scris multe lucruri. Ne bucurăm la gîndul că într-o zi vom vedea roadele acestor ani.

www.ziuaconstanta.ro

— Nu, n-am prea scris în acest răstimp. Nu poţi să scrii decît atunci cînd eşti temeinic fixat în actualitate — şi eu, ştiţi bine, nu puteam să fiu... Eu nu scriu pentru sertar. Dacă aş fi scris în astfel de condiţii, ar fi trebuit să refac totul în momentul cînd dădeam lucrarea la tipar... O treabă bună am făcut totuşi în aceşti ultimi ani : am pus pe foc două lăzi cu manuscrise mai vechi.

— Nu aveaţi dreptul s-o faceţi. Un om ca dumneavoastră nu-şi mai aparţine sieşi, la fel şi tot ceea ce iese din cugetul şi condeiul său.

— Ba da, ba da ! Am făcut bine ce-am făcut. Eu sînt cel mai în măsură să-mi dau seama ce e de păstrat şi ce nu. Asta e treaba mea, şi nu a posterităţii. Ea, dacă va voi, va avea destule ca să vorbească despre mine, fără să mai fie nevoie să-şi piardă timpul răscolind prin imprudenţele mele.

Convorbirea luă din nou altă turnură. L-am întrebat :

— Aveţi, mi se pare, un fiu în Franţa ?

— Da. Are acum 53 de ani. E fructul unui păcat al tinereţii, pe cînd eram la Paris. Mama sa era atunci studentă. Mai tîrziu m-am căsătorit cu ea numai pentru 24 ore, de bun acord din ambele părţi, ca să pot face legitimarea copilului născut. Băiatul ăsta n-a prea avut astîmpăr. L-am adus la Bucureşti, dar mereu pleca de acasă şi-l prindeam cînd la Constanţa, cînd la Brăila, gata să fugă cu vreun vapor. Îl aduceam înapoi şi-i spuneam că am să-l ţin cu forţa la mine pînă va termina măcar liceul. L-am învăţat trei meserii : să fie mecanic de automobil, să tragă cu briciul şi să fotografieze. Automobil n-am putut să-i cumpăr, dar i-am luat o trusă de bărbierit. Ca unul care am umblat prin lume, ştiu ce înseamnă să voiajezi şi să ai cu tine o trusă de bărbierit : iei cel puţin un franc pe un ras, şi asta înseamnă un prînz. I-am cumpărat şi un aparat fotografic. După cîtva timp, a şters-o iar şi am aflat că ajunsese la Paris. N-o ducea tocmai bine şi eu mă interesam de el prin legaţia noastră de acolo. Duca, cu care am fost bun prieten, era ministru de

www.ziuaconstanta.ro

externe pe atunci, iar Diamandi era ministrul nostru la Paris. De cîte ori voiam să ştiu ceva despre fiul meu — se numea Eliazar — mă duceam la Externe şi dădeam telefoane lungi ca să întreb de el. Alteori dădeam telegrame pe care le semna Duca, cu ordinul expres de a fi transmise lui Eliazar. S-a întîmplat însă ca Diamandi să fie în rivalitate cu Duca, deoarece socotea că ministerul de externe i s-ar fi cuvenit lui. De aceea telegramele nu le mai preda. Odată, fiind Duca la Paris, ca să-mi facă o plăcere, s-a pus să-l caute pe Eliazar cu ajutorul poliţiei şi, dînd de el, m-a înştiinţat că mi-l aduce acasă. I-am spus însă la telefon : „Dacă el vrea să mănînce *merde* acolo, de ce să-l tragi încoace ?“ Şi a rămas la Paris pînă în ziua de azi. Acum e proprietarul unei case de filme.

— Sînteţi în corespondenţă ?

Maestrul ezita să răspundă. În cele din urmă spuse :

— Nu, nu ne scriem... De altfel, corespondenţa merge greu în ziua de azi. Lui nu-i parvin scrisorile mele, eu nu le primesc pe ale lui.

Şi a schimbat numaidecît vorba...

...Ne-am uitat la ceas. Trecuseră patru ore de cînd venisem, dar parcă vorbeam de-o săptămînă întreagă, prin atît de multe lumi ne purtase Arghezi, depănînd crîmpeie din amintirile sale, în cămăruţa rustică a cărei fereastră rămăsese tot timpul deschisă spre livada încărcată de miresmele cireşilor ce dospeau de roade.

Afară se făcuse întunerec. Cerul era spuzit de stele. Duhurile nopţii răsuflau adînc peste conacul din dealul Mărţişor. Drumul, din ograda Poetului pînă la cea mai apropiată staţie de tramvai, mi s-a părut în seara aceea de primăvară spectacolul cosmic cel mai feeric pe care l-am trăit vreodată...

www.ziuaconstanta.ro

BACOVIA

Cînd păşeam noi în arena literară — e vorba de generaţia al cărei debut se producea în primii ani ai deceniului patru — doi erau aştrii a căror strălucire iradia cu putere asupra poeziei româneşti din acea vreme : Arghezi şi Bacovia. Al treilea, abia ţîşnise ca o cometă pe firmamentul liric naţional, iar insolitul său *Joc secund*, caracterizat printr-un ermetism greu de asimilat, rămînea un apanaj al cîtorva iniţiaţi, chiar dacă, nu peste mult, tocmai el avea să înregistreze numărul cel mai mare de prozeliţi şi epigoni. Cît despre al patrulea, Blaga, deşi publicase vreo cinci volume de versuri, prin faptul că se ataşase grupului „mistic" de la *Gîndirea*, se situa oarecum într-o zonă mai restrînsă de reverberare în orizontul poetic din acel moment. Arghezi şi Bacovia erau, aşadar, cei doi poli în jurul cărora vibrau, ca sub efectul unei magii, coardele cele mai moderne, şi chiar moderniste, ale poeziei noastre din perioada aşa-numită pe atunci „post-belică".

Amîndoi erau vechi şlefuitori ai cuvîntului, însă meritul lor în materie de înnoire a repertoriului tematic şi a formelor de expresie devenise notoriu destul de tîrziu, odată cu afirmarea noilor generaţii care aveau să facă din ei nişte adevăraţi idoli. Şi asta în ciuda, ba chiar ca o ripostă la adresa exponenţilor oficiali din domeniul cultural ce se opuneau cu îndîrjire în calea inovaţiilor care stîrneau în anii aceia vii dezbateri asupra structurii şi conţinutului limbajului literar. Arghezi era învinuit că „siluieşte" limba

www.ziuaconstanta.ro

și că recurge la „trivialități“, era acuzat de „imoralitate“ și „pornografie“, deoarece introducea în poezie elemente ce atentau la codul prestabilit de sintagme și imagini cu drept de circulație. Bacovia era osîndit să-și poarte în singurătate, departe de bucuriile vieții, calvarul său, decretat ca implacabil, de „poet damnat“.

Dar tocmai „siluirile“ și „trivialitățile“ celui dintîi și „destinul“ marcat de un cult al Poeziei dus pînă în pragul absolutului al celui de-al doilea au făcut din ei aștrii ce străluceau cu putere în poezia românească din acel timp. Doi aștri mult deosebiți unul de altul, cum ar fi Soarele și Luna, fiecare cu luminile sale distincte, prezenți în aceeași epocă și în același climat spiritual, totuși fără nici un punct de contact. Arghezi, prin activitatea sa extrem de laborioasă, desfășurată cotidian și fără întrerupere în presă și în literatură, era un *contemporan*, un „coleg“ al celor mai tineri aspiranți la grațiile muzelor ; Bacovia, dimpotrivă, prin izolarea sa într-o depărtată urbe provincială, era aproape complet absent de pe scena vieții literare. Arghezi putea fi văzut deseori prin redacții, pe stradă, la piață, în librării (niciodată la cafenea !), Bacovia era marele nevăzut, despre care prea puțini știau unde-și petrece veacul, dacă mai e în viață sau dacă mai păstrează vreo legătură cu lumea exterioară.

Generația noastră nu știa mai nimic despre Bacovia, ca om aflat atunci la respectabila vîrstă de cincizeci de ani. Fiindcă noi, care eram la curent, prin intermediul gazetelor și al revistelor, cu ultimele cancanuri ale cafenelei pariziene, aveam foarte vagi știri despre cineva care trăia la Iași sau la Bacău. Mai ales Bacăul părea pierdut la capătul lumii, iar un poet ce-și fixase domiciliul acolo era ca și dispărut pentru restul faunei literare. În schimb, poezia lui constituia un fel de evanghelie a noastră de toate zilele, căci era mărturia unei individualități ce trăise cu acuitate fenomenul existențial și în versurile lui descopeream un glas aparte, un „lamento“ ce echivala cu o confesiune patetică, mergînd pînă la o denunțare, pe un ton simplu dar grav, a condiției umane. Adică exact

www.ziuaconstanta.ro

ceea ce se potrivea cu anxietatea noastră psihică şi spirituală !

Ş-ar putea ca „întîlnirea“ generaţiilor de atunci cu Bacovia, în acei ani întunecaţi de flagelul crizei economice mondiale ce tocmai se declanşase, să aibă şi o explicaţie sociologică pe deplin firească. Criza economică adusese după sine, sau accentuase, o criză morală deosebit de violentă. Penuria materială, cu tot cortegiul ei de efecte sociale : şomaj, greve, manifestaţii (sub regimul guvernului de „tehnicieni“ din 1931—32 avuseseră loc mai multe mişcări de stradă, ca proteste ale maselor), se repercuta pe plan moral printr-o viziune sumbră asupra unei existenţe contaminată de sărăcie, nesiguranţă şi tristeţe. Mai ales tristeţea (fizică şi metafizică) părea văzduhul sufletesc în care se zbăteau tinerii intelectuali din acel moment.

Poezia şi experienţa lui Bacovia, deşi se consemnaseră cu aproape două decenii mai înainte, aveau acum o rezonanţă atît de puternică, încît ele se identificau, ca tonalitate, ca problematică şi ca viziune lirică, tocmai cu acelea ale tinerilor poeţi de la începutul anilor '30. Desigur că Bacovia nu era un profet, el nu avea veleităţi de „cîntăreţ social“, dar o suprapunere de tensiuni morale făcuse ca poezia lui să capete un ecou larg şi profund într-un moment cînd totul consona cu terorile şi nevrozele sale. Poetul care spunea că „aude materia plîngînd“, care era obsedat de galben, culoarea deznădejdei, şi a cărui gamă sentimentală avea drept cheie factori deprimanţi şi depresivi — isterie sensorială, plictis, stranietate, macabrozităţi, stări halucinante, resemnări patetice sau imprecaţii rostite cu voce tare în faţa Imensităţii şi a Veşniciei — care vedea totul în violet (amurgul, toamna, oraşul, aurora) sau în „decor de doliu funerar“, avea să fie adoptat ca un strigăt al proprilor cunoştiinţe de generaţia sau generaţiile ce păşeau în viaţă sub auspiciile negre ale crizei mondiale.

www.ziuaconstanta.ro

Dar poetul, deşi contemporan cu noi, nu putea fi văzut nicăieri. Pe cît de pregnantă era poezia lui, pe atît de ezoteric ne apărea autorul. Probabil că el, con-

finat în urbea lui provincială, continua să se lamenteze : *„Şi tare-i tîrziu. Şi n-am mai murit"*, însă pentru noi, atunci, el era un om detaşat de lumea reală, ca şi cum ar fi trecut de mult pe tărîmul celălalt.

Nu l-am văzut niciodată la chip pe Bacovia, în anii aceia. Nici nu doream să-l vedem. El devenise un mit, o legendă, despre care ne vorbea poezia lui, şi asta era de ajuns. Cred chiar că prezenţa sa ar fi putut să spulbere seducţia pe care versurile lui o exercitau asupra noastră.

Mulţi ani mai tîrziu, peste un sfert de veac şi mai bine, s-a întîmplat să mă pomenesc într-o seară în faţa poetului însuşi. Întîlnire tulburătoare ce-mi răscolea un noian de gînduri şi amintiri... S-ar fi zis că e o apariţie incredibilă, venită din lumi himerice, unde numai imaginaţia şi abstracţiunile au dreptul să hălăduiască. Era o fărîmă de om, mai mult cap decît trup, cu o frunte enormă, cu obrazul cadaveric, cu gura ca un scrum gata să se destrame la primul cuvînt rostit, cu ochi mari în care pîlpîia o licărire sepulcrală. Ne aflam în eleganta sală de recepţii a Casei Scriitorilor din Bucureşti, unde lustrele de cristal revărsau o lumină plăcută, abundentă, într-o atmosferă plină de fast, cu lume multă, ca la o reuniune festivă de înalt prestigiu. Bacovia împlinea 75 de ani şi era sărbătorit în mod oficial de obştea scriitoricească din capitala ţării. S-au ţinut cuvîntări omagiale, au fost evocate opera şi personalitatea poetului, care fusese invitat să ia loc pe un scaun la masa prezidiului, de unde privea spre sala tixită, cu un aer potolit şi mirat şi cu mici sclipiri sub sprincenele pronunţate ce-i umbreau încă orbitele ostenite.

După discursurile şi elogiile ce i-au fost adresate, preşedintele adunării, înclinîndu-se în faţa sărbătoritului, l-a rugat pe Bacovia să spună şi el cîteva cuvinte. Poetul s-a ridicat atunci de pe scaunul său şi cu glasul stins, aproape strivit de emoţia ce-l stăpînea în acele momente solemne, a rostit doar două scurte fraze ce mi s-au întipărit bine în memorie :

www.ziuaconstanta.ro

— Vă mulţumesc pentru tot ce aţi spus aici despre mine. Eu însă aş fi fost mai fericit dacă în loc de 75, aş fi împlinit astăzi 57 de ani.

Atît. O simplă inversare a două cifre, sugerînd însă un deziderat imposibil în marea Trecere ireversibilă. În sală se lăsă o clipă de tăcere contrariată, urmată de un ropot puternic de aplauze. Poetul a cărui operă poartă pecetea obsesivă a morţii îşi exprima în aura senectuţii, printr-o metaforă subtilă şi lucidă, apetitul de viaţă.

Era în anul 1956. Peste un an avea să se retragă definitiv în lumea umbrelor tutelare.

www.ziuaconstanta.ro

LA CATAFALCUL LUI IORGA

— Pagini de jurnal —

Anul acesta, la 27 noiembrie, se împlinesc patru decenii de la moartea lui Nicolae Iorga. Evenimentul s-a petrecut atunci, spre sfîrşitul lui 1940, în împrejurări barbare, ce depăşeau orice limită a răbdărilor omeneşti. Dosarul acelui oribil asasinat politic a fost întocmit de curînd, cu multă trudă şi conştiinciozitate, de Mihai Stoian, în patetica sa carte : *Moartea unui savant : N. Iorga* (Editura Eminescu, 1975). Acolo se găsesc, strînse laolaltă, toate datele referitoare la cumplitul deznodămînt şi la climatul politic şi social din momentul cînd s-a produs el. Lectura acestei cărţi e zguduitoare.

La impresionantul număr de acte, informaţii, documente şi mărturii cuprinse în volumul amintit, aş vrea să adaug acum un episod, nu mai puţin zguduitor, petrecut însă cu mai mulţi ani în urmă. Faptul s-a întîmplat în 1932, cînd Iorga era prim-ministru. Într-o şedinţă a parlamentului se iscase o dispută pe marginea metodelor de guvernare ale cabinetului condus de el. Un lider al opoziţiei îl interpelase în Camera deputaţilor, făcînd o insinuare şi proferînd cuvîntul „dictatură". La care Iorga a ripostat pe loc, cu vehemenţă şi cu glasul acela tunător, bine cunoscut de contemporanii săi : „*Cîtă vreme eu voi fi în fruntea guvernului, nu vor fi folosite metode dictatoriale. Dictatura în România nu poate fi decît un caraghiozlîc sau o crimă, şi anume caraghiozlîcul se poate termina prin crimă şi crima prin caraghiozlîc.*" Peste cîteva zile, guvernul

www.ziuaconstanta.ro

său a căzut de la putere, însă cuvintele de mai sus, pronunțate în incinta Camerei, aveau să capete rezonanța unei profeții pe care numai Iorga, cu genialitatea lui scînteietoare, a fost în stare s-o formuleze. Într-adevăr, acele două fraze fatidice s-au confirmat întocmai, literă cu literă, peste opt ani, cînd el însuși, cel ce le rostise, a căzut victima unei crime al cărei caraghiozlîc (dar și tragism) întrecuse orice margini imaginabile. Alte comentarii sînt absolut de prisos!

Dintr-un caiet pierdut și regăsit — scăpat ca prin minune de la pieire și distrugere în atîtea cataclisme prin care a trecut — transcriu cîteva pagini ce evocă, frust și direct, atmosfera acelor zile sumbre de la sfîrșitul lui noiembrie 1940, așa cum ele au fost trăite și consemnate de un martor ocular.

*

27 noiembrie 1940

Astăzi am fost neînchipuit de enervat. Tremuram, îmi venea să urlu, să zdrobesc tot ce întîlneam în cale, să sparg țeste de oameni și chiar să mă sinucid. Asemenea enervare n-am mai încercat din ziua de 30 august, cînd s-a anunțat arbitrajul de la Viena și „cedarea" Ardealului, care, de fapt, n-a fost o *cedare* (termen politic modern), ci o *răpire* pură și simplă. Atunci atinsesem o culme a disperării. Astăzi, iarăși, a doua oară.

Lucrurile stau așa. Dimineața întreagă am rămas în casă, țintuit la masa de scris pînă la ora 1, liniștit, fără să mă tulbure nimic din afară. M-am dus apoi la masă, pe urmă la Biblioteca Academiei, unde, în ceasul pe care-l aveam liber, am răsfoit cîteva reviste proaspăt sosite, printre care „Nouvelle Revue de Hongrie", o publicație de propagandă. Felul cum știu ei să facă propagandă, dîrzenia cu care o fac, și mai presus de toate tonul în care scriu despre „reîncorporarea" Transilvaniei — „legendara și misterioasa, feerica Transilvanie" — la trupul „patriei mume", Ungaria,

www.ziuaconstanta.ro

toate acestea m-au umplut de o ciudă amară şi dureroasă (...)

La aceasta s-a adăugat numaidecît alta şi mai dureroasă, de-a dreptul cumplită. La Biblioteca Academiei, pe culoar, am aflat o veste care mi-a zguduit întreaga fiinţă ; simţeam aproape dureri fizice : azi noapte, la Jilava, o echipă de legionari a pătruns în închisoare şi a ucis 72 persoane — foşti miniştri şi demnitari din trecut — care se aflau acolo ca deţinuţi politici. Un adevărat măcel, făcut din răzbunare, întrucît cei ucişi erau consideraţi ca autori morali principali ai asasinării lui Codreanu şi a celorlalţi. După atîtea crime şi asasinate politice întîmplate în ţara asta în ultimii şase-şapte ani, cea de azi noapte e cea mai gravă, deoarece ea vine după celelalte : e, deci, o „greşeală" care *se repetă* şi prin urmare nu poate avea nici o scuză.

Vestea a produs consternare în tot oraşul. Oamenii, pe stradă, nu vorbesc decît despre asta, par înspăimîntaţi şi buimăciţi, ca şi cum o mare primejdie i-ar ameninţa pe toţi. Pînă în clipa de faţă (ora 12 noaptea) nu s-a dat nici un comunicat oficial. Se spune însă că isprava de la Jilava a fost făcută de nişte fanatici, conduşi de Zelea Codreanu, bătrînul (...)

Pe la ora patru, între Biblioteca Academiei, de unde veneam, şi Biblioteca Municipală, unde trebuia să intru la serviciu, m-am întîlnit pe drum, aproape de strada Polonă, cu Perpessicius. El se ducea la bibliotecă să lucreze aplecat asupra manuscriselor lui Eminescu, aşa cum face în fiecare zi, eu tocmai veneam de acolo. Am stat puţin de vorbă. Fireşte, prima întrebare pe care mi-a pus-o a fost : „Cum stai cu regimul ?" — „Ca orice regim, sînt nevoit să-l suport", i-am răspuns. I-am spus apoi ce-am auzit cu cîteva minute mai înainte în legătură cu cele ce s-au întîmplat la Jilava. El nu aflase încă nimic. S-a făcut vînăt la faţă. Şi, ca să mai îndulcesc convorbirea, l-am întrebat ce e pe la Fundaţie, dacă Rosetti rămîne în conducere, sau e înlocuit, aşa cum se vorbeşte. „Nu ştiu dacă rămîne — nu ştiu dacă

www.ziuaconstanta.ro

România rămîne, dacă Europa rămîne. Sînt atîtea chestiuni mult mai mari", mi-a răspuns el cu tristeţe (...)

28 noiembrie, ora 10 dim.

Astăzi e ziua noului cutremur prezis *. Să vedem ce are să se mai întîmple, în afară de vestea cutremurătoare de ieri.

La şapte jumătate i-am dat un telefon lui Ion, să-mi spună noutăţi. Aseară era vorba să treacă pe la mine, l-am aşteptat pînă tîrziu, dar n-a venit, iar acum mi-a spus că a stat toată noaptea la minister. „E ca o cetate ministerul nostru în prezent ; nimeni nu poate să străpungă zidul". Şi : „Aseară am luat masa, aici, cu Tătărăscu, Argetoianu, Ghelmegeanu, Ralea, unul din fraţii Marinescu — generalul, căci colonelul cum s-a «dus» ştii" (e vorba de Gabriel Marinescu, ucis ieri, şi de un frate al lui scăpat cu viaţă, etc. etc.) Pe toţi cei de mai sus i-a salvat Rioşianu din mîna poliţiei legionare, care-i ridicase în cursul zilei de ieri de la domiciliile lor. Rioşianu a dat ordin să fie aduşi la Ministerul de Interne ca deţinuţi, însă cu scopul de a-i scăpa de la moarte **.

Ceea ce m-a surprins la Ion e că nu ştie cine a comis măcelul de la Jilava. Nu ştie sau nu vrea să pronunţe la telefon, de la biroul lui de şef de cabinet, nici un nume ?

Ieri a fost Consiliu de miniştri, de la 11 dim. pînă la 9 seara. Se zice că întreaga Curte de Casaţie ar fi demisionat.

---

* După cutremurul catastrofal de la 10 noiembrie 1940, lumea înspăimîntată se temea că are să urmeze un al doilea seism. Din fericire, nu s-a întîmplat.

** Colonelul Alexandru Rioşianu era, în 1940, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, în guvernul generalului Ion Antonescu. În această calitate, Rioşianu, om de încredere al generalului, încerca să contracareze acţiunile „poliţiei legionare", care trecea peste autoritatea guvernamentală, recurgînd la metode extreme. De aici s-a născut conflictul ce avea să ducă la „rebeliunea" din ianuarie 1941.

www.ziuaconstanta.ro

Aceeaşi zi, ora 12 jumătate noaptea

A fost o zi superbă astăzi. Dar deasupra oraşului plutea o atmosferă de panică. Peste tot indignare, teamă, disperare. Oamenilor parcă le pieriseră glasurile. Se întîlneau, se priveau desnădăjduiţi, îşi dădeau bună ziua şi conversaţia se reducea la atît : „Ce zici ?“ — „Jale !“ Restul se înţelegea de la sine.

Încă de la amiază, am auzit şi vestea cea cumplită : Iorga. Nu-mi venea să cred. Am auzit a doua oară, a treia oară. Tot nu-mi venea să cred. La ora unu i-am dat telefon lui Ion, la minister : „Ce mai nou ?“ „Ei, nimic, dacă ai aflat de Iorga, altceva nimic.“ Laconic, pe un fir de telefon. Nu mai era nevoie de nici o altă explicaţie.

Iorga a fost găsit pe cîmp, împuşcat, pe undeva prin Prahova. Fusese luat de la Sinaia. La Tîncăbeşti, sau în apropiere, a fost găsit cadavrul lui Virgil Madgearu. Cei care au aflat vestea din timp (la ora asta sînt încă mulţi care nu ştiu nimic) au rămas uluiţi. Ziarele de azi n-au publicat decît două comunicate, ale lui Horia Sima, unul către legionari, cerîndu-le „ordine şi disciplină“, al doilea către ţară, spunînd că Mişcarea Legionară a întărit jurămîntul de credinţă către generalul Antonescu. De ce ? Care e substratul acestor comunicate ? se va fi întrebat pe bună dreptate cititorul care nu ştie încă nimic. Dar cei care ştiu... Ziarele publică pe larg reportaje despre „dezhumarea“ de la Jilava. După ziare, ai zice că nimic grav nu s-a întîmplat acolo. Doar atît : „O echipă de legionari care lucrau la dezhumarea osemintelor au pătruns în închisoare şi au ucis pe unii dintre deţinuţii politici.“ Aceşti „unii“ sînt vreo 70.

S-a întocmit ieri o lege prevăzînd pedeapsa cu moartea pentru cei ce atentează la viaţa oamenilor şi la bunurile publice. Deşi ziarele nu spun nimic altceva, acestea sînt suficiente ca să se înţeleagă totul.

Astă-seară am venit acasă mai devreme. Pe la 10 m-a sunat la telefon Ion. Îmi vorbea de la minister : „Iorga e la Bellu, în capelă. Dacă vrei să-l vezi, te

www.ziuaconstanta.ro

poţi duce mîine, dar ai grijă să nu te trezeşti cu vreun glonte în ceafă"... Groaznic !... „Încolo, lucrurile sînt pe cale de a se linişti", a adăugat el. În timp ce vorbeam la telefon, din hall-ul cel mare al casei, toate uşile rămăseseră deschise, Matei se plimba nervos prin casă, d-na Marinescu * trăgea cu urechea, ca să audă ce vorbesc, căci ştiau că la telefon e prietenul meu de la Ministerul de Interne, şi erau nerăbdători să afle amănunte (...)

29 noiembrie, seara

Azi dimineaţă am fost la Bellu, să văd ce este acolo. Încă nu puteam să cred că e adevărat : Iorga depus în capela cimitirului, ca orice muritor de rînd, ca un anonim oarecare întins pe o năsălie. Ca să fac acest drum îmi luasem inima în dinţi, mai ales că Ion mă avertizase aseară să fiu cu băgare de seamă. Cînd am coborît din tramvai, am cumpărat „Cuvîntul" **, pe care-l ţineam în mînă în aşa fel ca să se vadă bine, ca o eventuală pavăză în cazul cînd m-aş fi întîlnit cu vreun legionar pe alee. Nu era însă niciunul. Lume foarte puţină, cimitirul era aproape pustiu. Asta mi-a dat curaj.

În capela tristă şi rece erau aşezate două sicrie : Virgil Madgearu pe catafalcul din mijloc, Nicolae Iorga în firida din stînga, cu capul spre miază-noapte. Familiile respective, strînse în jurul fiecărui mort, plîngeau cu lacrimi şi hohote înăbuşite, dimpreună cu cei cîţiva cutezători ce veniseră să vadă. Toată lumea plîngea nu atît dispariţia unor personalităţi, cît modul tragic în care îşi încheiaseră viaţa. Mi-au dat şi mie lacrimile.

Nici urmă de oficialitate — nici poliţie, nici jandarmi, nimic, ca şi cum evenimentul n-ar fi fost înregistrat nicăieri şi trebuia să se petreacă în cel mai

---

* D-na Olga Marinescu, soţia savantului Gh. Marinescu, şi inginer Matei Marinescu, fiul. Locuiam atunci în aceeaşi casă cu ei, pe strada Massaryk, 27, azi strada Iulius Fucik.

** Ziarul „Cuvîntul" devenise atunci oficiosul guvernului.

www.ziuaconstanta.ro

desăvîrşit anonimat. Trupurile decedaţilor erau acoperite cu flori, fiindcă unii veneau cu buchete şi le depuneau în sicriu, sau alături, pe masa îmbrăcată în negru. Nici o coroană, nici un prieten care să facă de veghe — gol, tăcere, la moartea acestor oameni care ar fi trebuit să fie conduşi la locul de veci de cortegii nesfîrşite formate din colegi, admiratori, foşti elevi, ce s-ar putea număra cu miile. Iorga, cel puţin, era unul despre care nimeni n-ar putea să spună că n-ar fi meritat funeralii naţionale. Şi, acum, ce funeralii !... Azi după masă au fost înmormîntaţi. Nu m-am mai dus, fiindcă Ion, cînd i-am spus la telefon că am fost la cimitir, m-a luat la rost pentru asemenea curiozitate nechibzuită şi m-a sfătuit „să nu mai dau pe acolo dacă vreau să-mi păstrez capul pe umeri".

Spectacolul de azi dimineaţă mă obsedează. Mi se pare fantastic, absurd, de necrezut că Iorga a murit aşa cum a murit. Pe frunte avea trei răni, urme de gloanţe, iar nările îi erau înfundate cu vată. Barba îi era intactă. Ochii aceia vii ce i se roteau cu neastîmpăr în cap erau acum închişi pentru totdeauna. Caut să-mi imaginez cum se va fi desfăşurat ceremonia înmormîntării, jalnică desigur. Jalnică prin sobrietatea ei, condus la groapă de cîteva persoane ce se temeau şi de propria lor umbră. Iorga, înmormîntat ca un simplu căruţaş ! Asta întrece orice închipuire. Sîntem cu adevărat în plină Teroare. Observam că cei ce se duceau să-l vadă pe marele savant, pe „Apostolul neamului", mergeau cu precauţie şi teamă să nu fie atinşi de cine ştie ce glonte zburat din vreun tufiş sau de după vreo cruce*. Peste tot plutea teroarea, spaima, consternarea. Oamenii se văitau încet, blestemau cu

* Ulterior am aflat că la înmormîntarea lui Iorga a fost totuşi prezentă o delegaţie a Academiei Române, compusă din C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, S. Mehedinţi, Dim. Gusti, Ion Simionescu, N. Vasilescu-Karpen etc. La cimitir, în drumul de la poartă pînă la capelă, academicienii mergeau prin mijlocul aleii, înlănţuiţi braţ la braţ, şi strigau : „Aici e Academia Română. Nu trageţi !" Ce-i drept, nu s-a produs nici un incident în ziua aceea.

www.ziuaconstanta.ro

glasuri stinse, sau tăceau, însă o tăcere strigătoare la cer.

A fost o zi urîtă, cu văzduhul îndoliat. Vîntul şuiera strident prin ramurile brazilor din cimitir, cerul era întunecat, trăgea a ploaie, a ninsoare şi oraşul mi se părea, cu profilul lui depărtat, privit din cimitir, un decor trist al mizeriei omeneşti. Biserici, furnale, palate, închisori şi bordeie, conturîndu-se în zare, dincolo de Valea Plîngerii — Bucureştiul îmi evoca soarta unei cetăţi în care totul fierbe şi se frămîntă înainte de a fi strivită sub călcîiul cuceritorului (...)

Ziarele de azi n-au publicat decît cîteva rînduri cu privire la moartea lui Iorga şi Madgearu. „Necunoscuţi, pe care Guvernul se străduieşte să-i descopere, i-au luat de acasă, pe unul din Bucureşti, pe altul de la Sinaia, şi i-au omorît." Atît. Nu scria nici măcar că au fost depuşi la Bellu, ca să afle lumea. De fapt, nici familiile n-au ştiut, pînă azi dimineaţă, unde erau cadavrele lor. La Facultatea de Litere, unde Iorga a fost profesor şi decan — a fost şi rector al Universităţii — din dispoziţia actualului rector P. P. Panaitescu şi a decanului Al. Marcu, a fost arborat doliul pentru moartea marelui istoric. Abia a putut fi ţinut însă pînă la amiază, cînd studenţii (legionari) l-au smuls, arborînd în locul lui un steag verde (...)

*

Am reprodus doar cîteva crîmpeie dintr-o suită coşmarescă. După patruzeci de ani, faptele tind să se aplatizeze sub povara acumulărilor istoriei. Dar cei ce au cunoscut nemijlocit evenimentele, resimt şi astăzi fiorul acelor zile apocaliptice de la începutul unei ierni care nu era numai a naturii, ci şi a forţelor întunecate ce se năpusteau asupra lumii într-o furibundă viscolire de suplicii şi dezastre...

www.ziuaconstanta.ro

ASCULTÎNDU-L PE ENESCU

— Pagini de jurnal —

31 octombrie 1936

Mă întorc de la concertul lui Enescu. Al doilea pe care l-am ascultat săptămîna aceasta — două concerte de sonate, două seri de mari desfătări sufleteşti. Astăseară a cîntat trei sonate : Brahms *opus nr. 3*, Sonata *în la minor* de Enescu şi *Sonata Kreutzer* de Beethoven. Prima, excepţională, a doua şi a treia sublime, sfîşietoare. Dar am auzit în seara asta o sonată de Enescu, executată de el însuşi. Ce poate fi mai încîntător ? Să asculţi o sonată de un compozitor înzestrat cu harul genialităţii, executată de *el însuşi la vioară* — şi acest compozitor să fie George Enescu, iar acea sonată să fie inspirată din motivele folclorului românesc — iată tot ce ţi se poate întîmpla mai frumos în viaţă ! Enescu a pus în sonata asta a lui suprema tentativă de înălţare spre culmile celei mai subtile arte, suprema aspiraţie spre puritate şi desăvîrşire a sufletului nostru naţional. Chiotul de bucurie, subţire, prelung şi patetic, ori izbucnit dintr-odată ca o sondă de argint viu din măruntaiele pămîntului, strigătul profund, exasperat, de durere, dansul jucat după o euritmie înnebunitoare, pămîntul, dragostea, tălăngile turmelor de oi, susurul izvoarelor, feeria nopţilor fantastice, bucuria şi destinul oamenilor — iată ce se poate descifra în compoziţia lui Enescu.

Dar nu e numai atît, nu e numai duhul poporului nostru exprimat în muzică. Mai e ceva. Mai e geniul creator al artistului. Prin ce miracol George Enescu

www.ziuaconstanta.ro

trăiește în epoca noastră și nu e contemporan cu Phidias sau cu autorul Venerei din Milo ?... George Enescu e numai linie, numai înălțare, numai claritate. Vioara lui e o minune și ceea ce izvorăște din strunele ei farmecă. Cea mai mare simplitate exprimînd desăvîrșirea. Asta este Enescu, creatorul și executantul. În fața lui nu mai simți prezența omului care ține arcușul între degetele sale ; totul coboară de undeva, din tainele adînci ale ființei artistului. Dacă există vraci în domeniul artei, Enescu este unul. Prin el nu vorbește o făptură umană, ci se manifestă fluidul misterios al unei existențe transcendentale care se transmite prin muzică, spre desfătarea oamenilor. George Enescu are marele dar — căpătat de la zei, desigur — de a procura celor ce-l ascultă emoția întîlnirii cu imperiile celeste. Cînd îl privești executînd o bucată, nemișcat, contopit cu totul în efluviile de armonii pe care le toarce arcușul său vrăjit, ai impresia că nu cîntă un om, ci o statuie. Numai mîna i se mișcă — încolo George Enescu pare împietrit tot timpul execuției. Și înțelegi atunci cutremurătorul adevăr, potrivit căruia cele mai mari creații ale spiritului omenesc se săvîrșesc în prezența ocultă a morții. George Enescu, pentru care nu mai există treaptă de urcat spre culmile artei, e un tovarăș bun și supus al morții. Din această tovărășie s-a născut sonata lui de astă-seară — și celelalte pe care abia aștept să le ascult în seria anunțată pentru săptămînile următoare — din această tovărășie s-a născut *Oedip*, din această tovărășie Enescu vorbește, prin vioară, oamenilor, ca un zeu. Enescu, asemeni oricărui artist de geniu, e un sol care, din abisurile adînci și depărtate ale unei Existențe ce nu se mai poate numi Viață, extrage marile bucurii și marile tristeți ale Vieții. Noi, muritorii de rînd, nu putem să trăim bucuriile și tristețile mari, miracolele și destinele ce se aprind și se frîng în jurul nostru ; geniul, care depășește specia umană, prin forțele dotării sale, le simte pe toate, le prinde, le încheagă în forme materiale, le îmbracă în simboluri și ni le transmite nouă. Oare cît e de profundă, pînă unde poate merge puterea de sugestie a

www.ziuaconstanta.ro

unui arcuş ? Oare Enescu nu se transpune în sferele cele mai înalte ale existenţei atunci cînd execută o capodoperă muzicală ? Iar forţele unui spirit titanic, spaţiile pe care le poate parcurge el în intensitate şi în profunzime, au ele vreo limită, se opresc undeva ?...

Cînd mă gîndesc că un Enescu poate tăia Existenţa în două cu arcuşul său şi că poate face să alunece pe o coardă de vioară un miracol tot atît de uriaş ca acela care păstrează echilibrul dintre planete şi armonia din infinitul cosmic, mă simt cu totul descurajat că nu sînt decît un simplu om din gloată.

Astăzi, înainte de a mă duce la concert, am descoperit la bibliotecă (la Fundaţie) o carte extraordinară : *Scrisorile de dragoste dintre Jane Welch şi Thomas Carlyle*... Scrisorile de dragoste ale lui Carlyle — iată ceva ce nu bănuiam că ar fi putut să existe. Autorul *Eroilor*, al lui *Sartor Resartus*, pamfletarul cu glas de tunet, omul făcut parcă din cremene, exaltatorul virtuţilor bărbăteşti — să scrie scrisori de dragoste ? !... Dar ce scrisori ! Adevărate capodopere. (Şi cînd te gîndeşti că a fost un impotent. Sau poate tocmai acesta e secretul marilor lui elanuri sentimentale aşternute pe hîrtie.)

Ziua asta a fost o adevărată sărbătoare pentru mine : am citit scrisorile de dragoste ale lui Carlyle, l-am ascultat pe Enescu. Dacă aş fi la Roma, acum, m-aş duce să văd Capela Sixtină, apoi m-aş declara cu totul mulţumit. Ce altceva aş putea să văd şi să aud mai presus de acestea în micul sau marele nostru Univers : scrisorile de dragoste ale lui Carlyle, Enescu, Michelangelo. Mai sînt şi altele, ştiu, mai sînt şi alţii — dar mai presus de ei nu există nimeni şi nici n-a existat vreodată. Sînt nişte culmi, ultimele piscuri ale diferitelor manifestări omeneşti. A te opri în faţa altora înseamnă a banaliza emoţia sau a o coborî la un nivel vulgar. Suprema fericire (aşa cum o simt eu acum) e să trăieşti la tensiunea pe care ţi-o procură cei mai mari, să nu te mulţumeşti decît cu ei...

*

www.ziuaconstanta.ro

6 ianuarie 1937

Astăzi am citit în gazete că Enescu a dirijat cu un succes extraordinar Filarmonica din Washington (telegramă Rador). Începînd cu sfîrşitul lui Ianuarie, Enescu va dirija cîteva concerte cu Filarmonica din New-York.

Enescu ! Enescu de la repetiţia din sala Ateneului, cînd l-am văzut foarte de aproape, astă-toamnă ! Enescu, ce trecuse atunci pe lîngă noi, venind de la pupitru şi îndreptîndu-se spre fundul sălii (unde ne strecuraserăm doar cîţiva admiratori fanatici), într-o ţinută neglijentă, fără haină, cu cămaşa puţin scoasă din pantaloni, ca şi cum se întorcea dintr-o luptă, cu părul răvăşit, cu toată figura descompusă, aproape devastată. A trecut pe interval, chiar pe lîngă mine, căci stăteam în scaunul de la capătul rîndului. Într-un fel am regretat că l-am văzut aşa. Zeul de la pupitru era acum un om oarecare ce se ducea în pauză, la toaletă. Cînd a trecut pe lîngă noi, eu mi-am zis în taină : „A trecut pe lîngă tine un Geniu ! Nu te simţi strivit ?". Totuşi, mărturisesc că n-aş fi vrut să-l văd astfel, fiindcă îl adoram prea mult în imaginea inalterabilă ce o am despre el, cu arcuşul sau cu bagheta la pupitru...

Şi Enescu, cel de atunci, dirijează acum Filarmonica din capitala Statelor Unite. Stăpîneşte în momentele acestea poate toată America. Între mine şi el era atunci o întindere de mînă, de-l puteam atinge cu degetul. Astăzi, unde este el, dar cît de mult îl simţim al nostru, în primul rînd al nostru...

6 octombrie 1937

Astăzi l-am revăzut pe Enescu. La Ateneu, unde repeta *Simfonia a IX-a* pentru concertul de mîine.

Enescu ! Faţa lui surîzătoare — nu mai avea pe frunte suferinţa de anul trecut, în priviri nu mai avea tulburarea pe care i-o văzusem altădată. Senin, de o seninătate heruvimică, Enescu în faţa *Simfoniei a IX-a* părea transfigurat de o bucurie imensă. Într-un costum ca de muncitor, neglijent, cu umerii lăsaţi, cu

www.ziuaconstanta.ro

spatele adus, cu niște pantaloni neîngrijiți, boțiți — totul pe trupul lui era inuman de neîngrijit. În afară de cap! Fața lui Enescu, senină, luminoasă, cu acea frunte olimpiană, cu profilul acvilin, sobru, sigur, parcă tăiat în marmură, cu o mimică vioaie și energică — toate acestea exprimau numai spiritualitate și efort interior. Autoritatea blîndă cu care domina orchestra, corul și soliștii, îi crea o aură ușor de observat în jurul ființei lui. Gesturile violente zvîcnind de pasiune și siguranță de sine cu care indica intrările, aveau parcă ceva din izbucnirile unui halucinat în fața spectrului ce-l provoca la o luptă titanică. În același timp, ondulările melodioase ale muzicii îl făceau și pe geniul de la pupitru să plutească într-o simfonie ritmată grațios a tuturor mișcărilor corpului.

L-am văzut pe Enescu dirijînd *Simfonia a IX-a* și m-am simțit mai ușor, mai înalt, mai liniștit. Ah, dacă aș putea să ascult muzică în permanență, ce fericit aș fi, cum aș renaște, cît m-aș înălța. În prezența sufletelor și operelor mari, devenim și noi mai mari, mai puri. Enescu e un Gigant al viorii, al muzicii.

7 octombrie 1937. Duminică

Am avut marea, indescriptibila fericire să ascult — pentru a treia oară — *Simfonia a IX-a*. Dar niciodată nu m-am apropiat de ea atît de mult ca astăzi. Încă nu am pătruns-o toată, dar mi-am dat seama, astăzi, că e o creație grandioasă, atît ca semnificație spirituală, cît și ca realizare artistică. Partea a doua cel puțin, cu scherzo-ul acela impresionant — tema destinului — e tulburătoare, sfîșietoare. Astăzi m-am convins de valoarea unică, neîntrecută a lui Beethoven. M-am despărțit de Wagner, pe care-l idolatrizam pînă acum.

George Enescu la pupitru a fost egal cu *Simfonia a IX-a!*

27 octombrie 1938

Astăzi a fost ultimul concert bucureștean din anul acesta al marelui Enescu. Vioara lui e un izvor ne-

www.ziuaconstanta.ro

secat de artă mare, de bucurie, de optimism. Cu fiecare an încărunţeşte mai mult marele artist, grumazul i se apleacă, dar arcuşul său devine tot mai limpede, tot mai divin. Nu se pot descrie grandoarea, sfera din care coboară arta lui Enescu. În faţa viorii lui eşti anihilat, ajungi un sclav al sunetului, o pradă a cîntecului. *Sonata în do major* a lui Bach, cîntată azi, a fost una dintre acele bucăţi care mă desprind cu totul de realitate. La un moment dat (în partea a doua, de un lirism covîrşitor, venind după eforturile grave şi rafinate ale primei părţi) m-am simţit în mijlocul unei lumi de vrajă, plină de poezie, de dans, de dragoste, de durere şi de bucurie întăritoare. Şi nu ştiu dacă era meritul bucăţii sau meritul artistului care o interpreta. Amîndoi îşi aveau, cred, partea lor egală în execuţia acestei capodopere. Enescu e în lumea lui cînd cîntă Bach, Beethoven şi Brahms.

Sufletul meu a cunoscut o zi de glorie astăzi. La sfîrşit am obţinut de la marele artist un autograf pe programul zilei !

*

Schiţă de medalion (noiembrie 1939)

George Enescu este o realitate şi pare, totuşi, o himeră. Capul leonin al artistului coboară în fiecare toamnă printre noi, cu umerii tot mai încovoiaţi, ca o apariţie din alte lumi, ca o însufleţire a cine ştie cărei plăsmuiri pe care vreun meşter străvechi a modelat-o în marmură sau în bronz pentru a străbate veacurile viitoare. De cîte ori îl văd şi-l aud pe Enescu, mă duc cu gîndul înapoi, departe, spre vremurile cînd artişti necunoscuţi, dar pasionaţi, creau catedralele nepieritoare, făcute din broderii de piatră şi elanuri mistice, asemeni unor vaste simfonii concretizate în spaţiu. De acolo, din rîndul marilor artişti şi al marilor creaţii, se pare că vine în fiecare toamnă printre noi Enescu, imperturbabil şi senin, spre a despica existenţa în două cu arcuşul său fermecat. Apariţia lui este un har pe care ni-l trimit

www.ziuaconstanta.ro

spre sfîrşitul fiecărui an lumile mai fericite pe unde se plimbă el — prinţ între poeţi şi himeră mai presus de toate visările noastre mult prea mărunte şi prea terestre.

Din ce lume coboară Enescu, ce divinitate protectoare îl ţine sub aripa ei de melodii şi-i conduce degetele pe strune în aşa fel că din jocul lor neobservat aproape se desfac, ca nişte mari crizanteme de sunete, dorurile noastre cele mai înalte, pasiunile cele mai aprinse, reveriile somptuoase ce ne înfăşoară existenţa ca o a doua natură mai blîndă şi mai ocrotitoare? George Enescu e numai linie, numai înălţare, numai puritate. Vioara lui se înaripează cu toate darurile personalităţii artistului şi exprimă, cu simplicitatea inspiraţiilor spontane, desăvîrşirea. Enescu este însăşi muzica personificată. Pe podium, imobil, detaşat cu totul de lumea din jur, ca o stană de eben, fără nici o mişcare de prisos ce-ar voi să anunţe miracolul care se apropie, în fiecare seară de sărbătoare a sufletelor, Enescu începe să cînte cu o modestie magnifică şi firească, aşa cum soarele apare în fiecare dimineaţă la orizont. În faţa lui nu mai simţi prezenţa omului care mînuieşte arcuşul, orice urmă de materie se transformă într-un fluid de sonoritate şi totul se scurge din tainele adînci ale fiinţei artistului, ca susurul unui izvor ce dă viaţă muntelui împietrit din măruntaiele căruia ţîşneşte. Prin Enescu nu mai vorbeşte un om, ci vorbeşte fluxul misterios al unei existenţe transcendente care a găsit în el doar mediul prielnic de a comunica şi de a se manifesta în mijlocul oamenilor. Enescu a atins perfecţiunea în arta de a cînta la vioară. Cînd îl priveşti interpretînd o bucată, nemişcat, cufundat cu totul în efluviile de armonii pe care le toarce cu arcuşul său, uiţi că te afli în faţa unui om şi ai impresia că nu cîntă o fiinţă vie, ci o statuie. Numai mîna se mişcă, numai arcuşul se aude — în timp ce inimile din întreaga sală se contopesc într-o singură vibraţie de strună şi sufletele se regăsesc identice, cu aceleaşi tresăriri, emoţii şi incantaţii, într-o unică izbucnire de melodii.

www.ziuaconstanta.ro

L-am ascultat pe maestru în seri de gală sufletească, uimit de rafinamentul savant al atingerii coardelor ; l-am privit adeseori în faţa orchestrei, conducînd instrumentele cu o energie pe care nu i-o bănuiam ; l-am urmărit, din colţ, între culise, îndreptîndu-se epuizat, de la estrada de pe scenă, în camera de odihnă, unde, între pauze, continua să cînte, numai pentru el, ca un suprem divertisment. În orice ipostază Enescu mi-a făcut impresia unui magician care seduce. Lumea în care pluteşte el nu este o lume reală, nu este o lume a noastră. În momentul cînd îşi aşează vioara sub bărbie şi ridică arcuşul pentru a deschide porţile Paradisului, figura lui capătă dintr-odată o seninătate stranie, transfigurată de viziuni pe care numai el are dreptul să le privească. Simţi că ceva alb şi imaculat îl înfăşoară de sus pînă jos şi-l răpeşte pe nesimţite din faţa auditorilor, lăsînd întreaga sală pradă delirului muzical...

În tovărăşia viorii sale, ori în faţa orchestrei, căreia îi impune forţa combustiunilor din lăuntrul lui, artistul stăpîneşte o lume ce pulsează dincolo de fruntariile vieţii. Totul în persoana lui lasă impresia că nu mai are nici o legătură concretă cu viaţa obişnuită. Din această intimitate cu zonele nefiinţei, unde totul e pur şi desăvîrşit, s-au născut sonatele lui, opera *Oedip*, suita rustică interpretată zilele trecute — şi tot din aceste zone Enescu vorbeşte, prin vioara lui, oamenilor, ca un zeu.

17 octombrie 1941

Astă-seară, la Ateneu, a avut loc sărbătorirea lui Enescu, a cărui aniversare de 60 ani fusese cu două luni în urmă. Dar, din cauza evenimentelor, festivitatea nu s-a putut desfăşura atunci. Sărbătorirea de azi a fost organizată de Societatea Compozitorilor Români şi s-a petrecut într-o atmosferă mult prea sobră, aproape inexpresivă, faţă de strălucirea pe care ar fi trebuit s-o aibă. Toţi erau însă copleşiţi de vestea ce sosise în cursul zilei la Bucureşti şi care preocupa întreaga suflare românească (sfîrşitul luptelor de

www.ziuaconstanta.ro

la Odesa). În lojă, Maestrul zîmbea galeş, cu figura lui albă, iluminată de o rază interioară puternică, murmurînd ceva în timpul aplauzelor şi mulţumind executanţilor care au susţinut programul compus numai din opere ale sale...

1 decembrie 1941

Al doilea concert-recital al lui Enescu, de astă-seară, a fost la înălţimea marilor momente din cariera lui. Nimic n-a lăsat să se creadă că Maestrul a obosit, aşa cum s-a întîmplat în precedentul concert, de la 25 noiembrie, din această serie. Astă-seară Enescu ne-a regalat iarăşi, prin intermediul arcuşului său uşor, limpede, grav şi veşnic tînăr, pentru care nici o partitură muzicală nu mai prezintă dificultăţi sau taine. El le descifrează pe toate cu o uşurinţă aproape neverosimilă, ca şi cum ar improviza.

De altfel, prin însăşi înfăţişarea lui, atunci cînd e pe podium, cu bagheta în mînă, ca şi prin arta sa de interpret, cînd ţine vioara la umăr, Enescu pare că nu îmbătrîneşte deloc. Nu l-am cunoscut pe Enescu tînăr — cînd l-am văzut eu pentru prima dată Maestrul era trecut de 50 de ani — însă uitîndu-mă la figura lui, văd trăsăturile unei tinereţi, mai ales sufletească, de o desăvîrşită armonie şi seninătate. De multe ori mi se pare că are un cap de copil. Nici o brazdă de bătrîneţe, nici o urmă de tristeţe, de dezamăgire sau de revoltă pe chipul acesta de înger sexagenar care îşi păstrează naivitatea şi inocenţa primilor ani, laolaltă cu seriozitatea aceea fermecătoare a unui adolescent pentru care totul în lume e frumos, nobil, ideal.

L-am văzut duminica trecută pe Enescu la concertul dirijat de Jora. La sfîrşitul fragmentelor din *Demoazela Măriuţa*, amestecat în publicul din sală — unde nimeni nu-l urmărea, afară de mine, fiindcă toţi aplaudau cu frenezie — Enescu aplauda şi el, ca unul de aceeaşi vîrstă cu adolescentele ce se repezeau spre rampă să fie mai aproape de compozitorul şi dirijorul de pe scenă. Îi plăcuseră atît de mult compoziţiile

www.ziuaconstanta.ro

lui Jora, încît aplauda entuziasmat şi încerca să-şi facă loc spre cabina dirijorului, ca să-l felicite.

Şi mi-am zis în seara aceasta, acolo, sub cupola Ateneului : „George Enescu — frumoasă viaţă, fericit destin !“

Post-Scriptum 1982

Aşa să fie oare ?

De cîte ori am recitit aceste pagini am încercat un sentiment confuz de jenă. Nu sînt ele cumva prea exaltate, prea hiperbolice ? Merită impresiile acestea fugare să fie transmise mai departe aşa cum au fost aşternute pe hîrtie, atunci, în fuga condeiului, sub acţiunea imediată a senzaţiilor provocate de audierea unui concert ? Entuziasmelor mele juvenile — dar întemeiate ! — aş fi vrut să le pun o *surdină*, ca să nu sune prea naive sau prea exagerate. Dar n-aş fi alterat astfel profunditatea emoţiilor resimţite în faţa artistului şi n-aş fi ştirbit în vreun fel aura ce înconjura întotdeauna personalitatea lui ?

Tocmai cînd mă străduiam să ies din această dilemă, mi-a venit în ajutor Enescu însuşi. De data asta ca scriitor.

De curînd mi-au căzut în mînă Amintirile lui, scrise cu puţin înainte de a muri (1955) şi publicate prima dată în acelaşi an, sub titlul : *Les souvenirs de Georges Enesco* (Paris, Flammarion, 1955), retipărite acum sub un alt titlu, ce mi se pare mult mai adecvat biografiei enesciene : *Contrepoint dans le miroir* (Roma, Nagard, 1982) şi traduse concomitent în româneşte : *Amintirile lui George Enescu* (Bucureşti, Editura Muzicală, 1982).

Ca un corolar, sau ca un corectiv la impresiile mele juvenile despre Enescu, găsesc în această admirabilă carte, sinceră, umană şi învăluitoare ca un adagio în mi bemol, o suită întreagă de confesiuni şi auto-caracterizări, pe care cei ce l-au cunoscut şi admirat pe artist nu pot să le înregistreze decît ca o plăcută surpriză şi cu o reală încîntare intelectuală. Voi spicui şi voi transcrie doar cîteva din ele, în chip de

www.ziuaconstanta.ro

răspuns la întrebările mele de mai înainte, considerînd că orice comentariu ar fi de prisos.

De la început, autorul mărturisește că muzica a fost totul pentru el, din copilărie pînă în ultima clipă a vieții.

„Oricît de departe m-aș duce în amintirile mele din copilărie, eu întîlnesc acolo Muzica. Pur și simplu fiindcă, în cazul meu, n-au existat niciodată granițe între viața mea și arta mea. A trăi, a respira, a gîndi — am sentimentul, sau iluzia, că am făcut toate acestea în muzică..."

„Ajungînd în port, mă întorc și privesc oceanul vieții; valurile se retrag în depărtare și nu mai rămîne decît o oglindă netedă în care se reflectă cerul — cerul meu : Muzica"...

„Nimic pe lume nu mă atrăgea așa de tare ca muzica, experiențele pe care le făceam în diverse domenii alimentau și amplificau pasiunea mea pentru universul sonor. Muzica era Adevărul meu. Fără îndoială, mă voi fi înșelat adesea în viață — dar nu perseverînd cu umilință, din toate forțele mele, și cu fiecare zi tot mai mult, pe calea ce mi-o alesese tatăl meu..."

Despre dualitatea compozitor-executant sub care a fost privit toată viața, maestrul declara :

„Cînd se vorbește de George Enescu, lumea se referă, în Europa, la violonist, și în America la compozitor. Or, eu mă simt compozitor pînă în măduva oaselor, forțele mele m-au împins totdeauna să iubesc muzica și să încerc să creez ceva în domeniul ei. Dacă numărul operelor mele e relativ restrîns, e din cauză că am dorit să dau — o spun fără mîndrie — ceea ce era mai bun în mine. N-am publicat decît ceea ce considerasem relativ încheiat. Cariera mea se rezumă la cele cîteva opere proprii. Ea nu are nimic de-a face cu concertele mele de virtuoz. Să nu confundăm cariera cu meșteșugul. Vioara mi-a oferit mijlocul de a rămîne independent..."

www.ziuaconstanta.ro

„Un cuvînt de simpatie despre vreuna din operele mele îmi face mai multă plăcere decît laudele ditirambice despre arta mea de executant...“

Dar despre virtuoz ? Un cronicar muzical francez a scris odată despre el următoarele fraze (reproduse de artist în Amintirile sale) :

„Enescu e singur pe podium, singur cu atîtea lucruri pe care le spune, încovoiat sub povara unei sarcini epuizante, nemişcat, surd la tot ceea ce nu e vioara la care el nu se uită deloc, ca s-o asculte mai bine, cu faţa bîntuită de o durere născută din efortul de a se exprima şi din teama că n-o să reuşească, cufundat în adînca reverie a uneia din acele meditaţii solitare pe care Bach le încredinţează unei viori. Omul e singur de asemeni cu vioara lui, închis într-un fel de tăcere interioară. Şi deodată, un svîcnet. Pulsaţia tiranică a unei note puternice îl galvanizează pe Enescu — sau mai degrabă o gamă neobişnuită îi atrage deodată atenţia. Se îndreaptă din tot trupul, evadează din reveria lui adîncă, nu mai e decît ritm, apăsare acută, îndulciri premeditate, opriri imperceptibile pe linia portativului. Nu se poate prinde privirea omului căruia ai vrea să-i pui atîtea întrebări. La ce se gîndeşte în timp ce cîntă ? În clipa cînd ne procură atîtea desfătări, el ce resimte ?“

La aceste întrebări admirative, Enescu răspundea :

„O plictiseală imensă, iubite şi entuziast comentator, ţi-o spun deschis, cu riscul de a te dezamăgi. Podiumul mi-a stîrnit sentimente contradictorii. Dacă e drept că mă regăseam bucuros în frazele pe care le-am citat, «nemişcat şi închis în singurătatea lui», adevărul este că, de fapt, mă simt puţin ruşinat să salut, să fac plecăciuni, să plec din scenă şi să revin, să fac acolo exerciţii periculoase între patru corzi...“

„Gîndiţi-vă că eu trebuie să fac pe scenă un efort considerabil, datorită unei anumite stîngăcii fizice. Nu sînt îndemînatic şi n-am avut niciodată însuşirile instrumentale deosebite. Astfel a trebuit să muncesc mult pentru a da iluzia că le am. Cînd mă aflu pe

www.ziuaconstanta.ro

scenă, mă străduiesc să uit că mă găsesc acolo, mă transpun în altă parte, evadez..."

În fine, despre bucuriile şi satisfacţiile succesului la public :

„Am fost fericit să aflu că în anumite împrejurări am putut procura altora puţina bucurie pe care eu n-o aveam niciodată. Acest gînd mă încîntă şi mă consolează. În ce mă priveşte, am simţit eu vreodată plăcerea de a fi un virtuoz ? Sincer vorbind, nu ! Vă puteţi oare închipui ce poate fi existenţa unui virtuoz ? Eu o ştiu. Aceste fiinţe invidiate, adulate sînt în realitate nişte martiri, nişte osîndiţi, nişte sfinţi !... În concluzie, eu nu văd prin ce s-ar deosebi existenţa unui virtuoz de viaţa unui călugăr închis în chilia lui..."

Noi îl priveam pe Enescu, atunci cînd cînta la vioară, ca pe un zeu. El se simţea un martir !

Cine avea dreptate ?... Răspunsul rămîne un mister, aşa cum dealtfel misterioasă rămîne — prin efectele ei fascinatorii — orice mişcare din domeniul fenomenului artistic, cel muzical în special.

(*Notă.* Grupajul din fragmente de Jurnal imprimat mai sus a fost întocmit în anul 1981, la centenarul muzicianului.)

www.ziuaconstanta.ro

DE LA PANAIT ISTRATI LA NIKOS KAZANTZAKIS

În cursul anului 1932, ca tînăr student şi asiduu cititor al bibliotecii Facultăţii de Litere şi Filosofie din Bucureşti, răsfoind, ca de obicei, revistele noi intrate recent în fondul bibliotecii, ochii mi s-au oprit asupra unui titlu şi asupra unui nume ce mi-au stîrnit dintr-odată o mare curiozitate: *TODA-RABA*, roman de *Nicolai Kazan*. Opera era publicată în două numere consecutive din vara precedentă ale mensualului parizian *La Revue des Vivants*. Aceasta era o revistă a noii generaţii de scriitori francezi (generaţia lui Malraux), înfiinţată şi condusă de Bertrand de Jouvenel, pe care o urmăream cu mult interes pentru dezbaterile vii şi originale, de mare actualitate — avînd şi multe colaborări internaţionale — întîlnite în paginile sale dense, în format de carte, dar de dimensiuni ceva mai mari decît cele obişnuite. Înregistram pentru întîia oară numele lui Nicolai Kazan, absolut necunoscut mie, care nu-mi spunea nimic în momentul acela, dar povestirea semnată de el mi-a atras atenţia mai întîi prin titlul acela pregnant, cu rezonanţă exotică şi ezoterică, apoi m-a *electrizat* pur şi simplu — acesta e cuvîntul! — de la primele rînduri prin stilul şi conţinutul ei. Era o naraţiune de vreo 200 pagini, greu de încadrat într-un gen literar — putînd fi privită ca roman, ca reportaj, poem sau confesiune — şi avînd ca temă o călătorie prin Uniunea Sovietică în anul 1927, cu prilejul celei de-a zecea aniversări a Revoluţiei din Octombrie. (Toda-Raba, personajul titular, era un negru venit la

www.ziuaconstanta.ro

Moscova dintr-o țară din Africa, să se prosterneze la mausoleul lui Lenin. (Într-una din limbile africane „Toda-Raba" ar însemna „Voie bună".) Autorul însuși, într-o scurtă notă de la început, o prezenta ca pe o carte „lucidă și vizionară, veridică și sîngerîndă", a cărei lectură a avut asupra mea, cum am spus, efectul unui șoc ce mi-a zguduit întreaga ființă. Totul era acolo nou, pasionant, tratînd o problematică palpitantă pentru perioada respectivă și la o temperatură intelectuală de o tensiune extremă și incitantă. Profund răvășit de această povestire, trăiam sub înrîurirea ei obsedantă, eram aproape traumatizat sufletește și spiritual de imaginile, ideile, oamenii și întîmplările întîlnite în acele pagini, încît, ca să mă eliberez, m-am hotărît să o traduc în românește. Era singura soluție terapeutică de a scăpa de sub efectul unei lecturi ce mă urmărea cu o îndîrjire tiranică. În decurs de cîteva săptămîni, *Toda-Raba* a și fost, astfel, transpusă în limba română.

Traducerea odată încheiată (vreo trei caiete scrise de mînă), am predat-o lui Petru Manoliu, deoarece vedeam, din rubrica lui zilnică „Țintar" de la ziarul *Credința*, că avea întinse relații cu editorii bucureșteni, rugîndu-l să-mi dea o mînă de ajutor. După ce a citit povestirea, fiind și el tot așa de entuziasmat (a și scris, imediat, o notiță la „Țintar" despre ea), Manoliu a prezentat manuscrisul la Editura Hertz (o editură activă, cu un profil cosmopolit, ce dispunea de o mare publicitate), în speranța că o asemenea carte își va găsi locul acolo și va avea șansa de a vedea lumina tiparului și în România. N-a avut această șansă, se înțelege, în schimb mie ea mi-a oferit o altă surpriză.

Revenit de puțin timp în țară și stabilit în București, Panait Istrati, în urma unui aranjament cu editorul Marton Hertz (acesta se obliga să-i publice întreaga operă în românește), era cooptat consilier literar al editurii unde manuscrisul meu tocmai fusese depus pentru lectură. Fără să fi prevăzut sau să mă fi așteptat la așa ceva, traducerea mea (cele trei caiete

www.ziuaconstanta.ro

scrise cu cerneală) a ajuns în mîinile lui Istrati. Cînd a văzut această traducere a unei opere despre care el ştia că a fost aşternută pe hîrtie, dar pe care încă n-o citise, celebrul scriitor nu şi-a putut stăpîni o exclamaţie de surprindere şi bucurie. Avea şi de ce ! Unul din personajele romanului *Toda-Raba* (anume Azad) era el însuşi, Panait Istrati ! Acţiunea cărţii relata, în linii generale, aventura şi experienţele trăite de el, cu puţini ani în urmă, în Uniunea Sovietică. În mod firesc şi înainte de a întreprinde vreun demers editorial, Istrati a ţinut să-l cunoască numaidecît pe traducător, lăsînd vorbă să mă prezint cît mai repede cu putinţă la domiciliul său. Şi astfel, într-o după-amiază de pe la sfîrşitul primăverii lui 1933, m-am înfăţişat în micul apartament din strada Paleologu, în ziua şi la ora fixată de el, cînd era dispus să mă primească.

Nu mai vorbisem niciodată cu Panait Istrati, însă omul îmi era atît de apropiat sufleteşte, prin opera lui, încît mă duceam la el cu sentimentul că aveam să mă reîntîlnesc cu o veche cunoştinţă. De fapt, cu cîteva săptămîni mai înainte, fusesem martorul unei scene ce m-a impresionat profund ; atunci l-am şi văzut pentru prima dată pe autorul *Chirei Chiralina*, într-o situaţie-limită, aş zice, şi asta mi-a relevat autentica lui personalitate, făcîndu-mă să-i acord şi mai mult credit în preţuirea mea. Îi apăruse o nouă carte, *Casa Thuringer*, dacă nu mă înşel, şi autorul fusese invitat să asiste la lansarea ei în incinta librăriei Alcalay din inima Capitalei. Era o zi de primăvară, prin aprilie cred, călduţă, dar cam mohorîtă, şi Istrati stătea îmbrăcat cu pardesiul la măsuţa aşezată în mijlocul librăriei, oferind autografe pe noul său volum. Alături de el, pe scaunul din stînga, se afla soţia lui, iar în jurul lor o mulţime de solicitanţi aşteptau la rînd să capete o dedicaţie omagială pe proaspătul roman. Eu, rătăcit întîmplător pe acolo, priveam impasibil, dintr-un colţ mai retras, acest tablou aproape solemn, avînd în el ceva festiv, cînd scriitorul de faimă mondială dădea, pentru întîia oară, autografe la Bucureşti.

www.ziuaconstanta.ro

Deodată, prin grupul de admiratori ce se pregăteau, cu volumele în mînă, să primească mult rîvnita semnătură, îşi face apariţia o echipă de patru indivizi, destul de tineri altfel, dar cam pletoşi şi certaţi cu disciplina, care se opresc în dreptul scriitorului şi-l ameninţă cu pistoalele, cerîndu-i pe un ton poruncitor să înceteze această „mascaradă" şi să părăsească imediat localul.

În clipa aceea s-a produs un lucru extraordinar. Istrati s-a ridicat uşor în picioare şi, cu mult sînge rece, şi-a vîrît mîna sub pulpana pardesiului lung, a scos dintr-un buzunar un revolver şi l-a pus pe masă, acoperindu-l cu palma.

— Dacă vreţi să ne duelăm în felul acesta, sînt gata s-o fac! îi apostrofă el pe cei patru agresori.

Gestul lui a avut un efect psihologic nemaipomenit. Intruşii au amuţit pe loc, ca fascinaţi, de parcă le-ar fi apărut în faţă Arhanghelul însuşi cu sabia trasă către ei.

Toată lumea a rămas încremenită. Scena s-a petrecut doar în cîteva secunde. Tinerii pletoşi, dezarmaţi de această ripostă atît de fermă şi temerară, au bătut în retragere şi s-au volatilizat ca nişte fluturaşi, dispărînd din librărie. Dar nici scriitorul n-a mai putut continua să dea autografe. Era extrem de surescitat. Şi-a cerut scuze, şi-a luat soţia de braţ şi s-a retras într-un birou alăturat...

Fusese, desigur, prevenit de eventualitatea unor astfel de întîmplări şi era pregătit să le înfrunte cu bărbăţia omului care trecuse prin multe la viaţa lui...

Cu această imagine proaspătă şi stăruitoare în minte, mă prezentam acum la Panait Istrati, hotărît să-i vorbesc despre incidentul acela dramatic la care fusesem martor ocular şi să-mi creez astfel o introducere la întîia vizită ce i-o făceam acasă. Dar primele mişcări ale întrevederii noastre au căpătat altă turnură.

De acum am ajuns la adresa indicată, urcînd la apartamentul de la etajul întîi, am fost introdus într-o cămăruţă cu fereastra spre soare, ordonată şi curată

www.ziuaconstanta.ro

ca o rezervă de sanatoriu, unde Istrati stătea întins pe pat, acoperit cu un pled moale de culoarea miriştei afînate. Pe un perete sclipea un tablou în nuanţe vii dar n-am reţinut ce reprezenta, iar la capul suferindului, pe colţ şi pe cealaltă latură a patului, era suspendat un raft de lemn răşluit şi dat cu baiţ, unde se afla un lung şir de cărţi, în formate, culori şi caractere tipografice foarte variate, aşezate acolo ca să fie la îndemînă. Cărţile însă păreau că sînt puse aşa în locul acela tocmai ca să fie păzite mai bine de stăpînul lor, care părea că le păstrează ca pe o comoară scumpă a vieţii lui. Erau exemplare din operele sale tipărite în diferite limbi şi ţări ale pămîntului, purtînd emblemele celor mai diverse edituri din lume, şi care stăteau acum alături, rînduite cu grijă pe policioara din strada Paleologu.

— Dumneata eşti ? ! m-a întîmpinat el fără nici un alt preambul, de cum am păşit pragul acelei odăiţe luminoase şi cochete.

Am simţit cum privirile lui agere, ţîşnind de sub ochelarii cu rame groase de bagà, mă măsurau de sus pînă jos, cu mirare şi surprindere, ca şi cum el s-ar fi aşteptat să vadă în acel moment un altfel de om decît omuleţul care-i intrase pe uşă. Numaidecît după aceea, fără a-mi lăsa timp să scot măcar o vorbă, adăugă pe acelaşi ton de nedumerire amestecată cu un fel de voioşie reţinută :

www.ziuaconstanta.ro

— Dar cine eşti dumneata ?

Îl cunoşteam bine pe Panait Istrati, din citite şi din auzite, ştiam că e un sentimental incurabil, un boem incorigibil răzvrătit împotriva tuturor etichetelor protocoloare, avînd cultul prieteniei şi patima libertăţii, aflasem că era cam „slobod“ la gură şi că-i plăcea vorba deschisă, limbajul frust, departe de orice morgă şi falsă pedanterie, astfel că n-a fost greu să mă transpun în preajma lui pe un teren sufletesc — de „cîrtiţă incandescentă“, cum se considera el — pe care-l socoteam specific amîndorura dintre noi. Felul degajat în care m-a primit şi mi-a adresat acele prime vorbe, la care nu mă aşteptam deloc, mi-a dat a în-

ţelege că „afinitatea“ pe care mi-o bănuiam cu el nu era chiar o prezumţie, că o punte de a trece pragul inerentelor emoţii de la începutul oricărei cunoştinţe noi exista deja şi că mai trebuiau rupte doar nişte bariere convenţionale pentru a spulbera cu totul fireştile accese de timiditate. Deşi nu aveam decît 22 de ani, iar el se afla pe la vreo 50 şi era în acel timp unul dintre oamenii cei mai celebri din lume, mi-am permis cutezanţa — de fapt, încurajat de voioşia lui nedisimulată ce se putea ghici uşor — să fiu, dintr-odată, mai „familiar“ cu dînsul, aşa încît între noi s-a creat repede un climat favorabil unei convorbiri cordiale. La întrebarea aceea scurtă: „Dar cine eşti dumneata?“ i-am răspuns cu o spontaneitate pe care nu mi-o recunoşteam ca atribut personal, dar care de data aceea a funcţionat ireproşabil:

— Sînt un amărît de student, care are fericirea de a se afla în faţa unui rege al năcăjiţilor de pe lumea asta.

Istrati a făcut ochii mari. S-a înseninat deodată şi la colţurile gurii i-a fluturat un surîs şăgalnic, semn că a sesizat aluzia mea cînd, rostind cuvîntul „rege“, îi dădeam sensul metaforic pe care acest substantiv îl avea atunci. Vocabula se bucura, într-adevăr, de o mare circulaţie, în presă şi în gura oamenilor de pe stradă, vizînd o galerie întreagă de magnaţi ai industriei şi ai succeselor răsunătoare: regele chibriturilor, regele ghetelor, regele oţelului ş.a.m.d. De ce nu şi un „rege al năcăjiţilor“? Dar Istrati mi-a replicat numaidecît:

— Dumneata mă bagi în şleahta unor indivizi cu care eu nu am şi nu vreau să am nimic comun, fie ei regi adevăraţi sau regi de carton. Nu-mi place vorba asta!

— Sînteţi, oricum, un *rege al povestirii*, am încercat eu s-o dreg cum credeam că e mai bine.

— Aşa ar mai merge, deşi eu mă consider mult mai mărunt decît alţii. Şi în nici un caz un „rege“... S-o lăsăm baltă!

www.ziuaconstanta.ro

Fără îndoială că i-au plăcut cutezanţele mele (nu lipsite de un aplomb pe care mi-l reproşam mai pe urmă), căci chipul lui a luat deodată o altă mină, gravă şi plină de curiozitate, învăluindu-mă, din nou, cu o privire şi mai iscoditoare, sub care se ascundea un vădit interes de ordin psihologic. După ce m-a mai întrebat ce studiez, unde stau, cum mă descurc, şi după ce i-am răspuns, foarte pe scurt şi fără să mă lamentez cîtuşi de puţin, el mi-a şoptit cu un fel de compasiune în glas :

— Dumneata ai să suferi mult în viaţă...

Am rămas siderat.

— Ce vă face să credeţi ?

— Ochii dumitale. Toţi oamenii sînt făcuţi să sufere, dar cine are ochi ca ai dumitale suferă mai mult decît ceilalţi.

Era prima dată cînd auzeam aşa ceva. Nimeni nu se mai legase pînă atunci de ochii mei, eu însumi nu-i studiasem şi nu le dădusem niciodată vreo atenţie specială şi habar n-aveam ce puteau să exprime ei. (Mult mai tîrziu mi s-a spus că erau „melancolici".) De asemeni, nu mă gîndisem niciodată că aş putea „să sufăr" în viaţă (în vremea aceea mă luptam cu mizeriile ei materiale, pe care le priveam cu indiferenţă şi dispreţ, dar eram departe de a le bănui pe cele morale, de care aveam să mă lovesc în cursul anilor), — încît constatarea şi reflecţiile lui Istrati m-au tulburat puternic. Am murmurat cu glasul aproape sugrumat de emoţie :

— Şi dumneavoastră aţi suferit mult. Şi totuşi sînteţi... *Panait Istrati.* Vă admiră şi vă iubesc milioane de oameni.

La care el a adăugat sibilinic :

— Nu ţi-aş dori să ai soarta mea. Fii atent ! Viaţa e parşivă ca o sirenă : te ademeneşte cu vocea ei mieroasă, dar pe urmă te jupoaie ca pe un berbec pus la proţap.

Apoi, fără să observ, făcu o mişcare cu braţul, credeam că vrea să ia o batistă ca să-şi înăbuşe tusea,

www.ziuaconstanta.ro

dar el scoase dintr-un sertăraş alăturat o hîrtie de 100 lei, pe care mi-o vîrî în palmă.

— Bag-o repede în buzunar, să nu vadă nevastă-mea !

Am rămas pentru a doua oară uluit. Nu arătam ca un cerşetor, eram chiar destul de corect îmbrăcat, aveam poate doar obrajii puţin prea palizi, de om care nu mînca niciodată pe săturate, nu mă plînsesem însă de nimic şi gîndul de a o face era la mii de leghe de mine în acele clipe, astfel că gestul lui mă copleşise. Mărturisesc că o sută de lei însemna pentru mine, atunci, o avere, dar nu valoarea în sine a banilor m-a impresionat, cît felul cum mi i-a oferit. Constatam că mă aflam în faţa *adevăratului* Panait Istrati, despre care mergea vestea că fusese o „mînă spartă" ce risipise averi fabuloase cu o dărnicie de nabab, şi faptul de a-l descoperi astfel în postura asta incredibilă de filantrop, pe nepusă masă, chiar acum cînd o ducea atît de greu cu banii, mă mişcă pînă în adîncul sufletului şi făcu să mi se umezească ochii.

— Lasă, lasă... Ştiu eu ce ştiu..., îmi tăie el pornirea de a îngăima vreo mulţumire, şi trecu repede la chestiunea pentru care mă găseam în faţa lui : — Şi acum, să ne întoarcem la oile noastre : De unde îl cunoşti pe Kazantzakis ? rosti cu un accent schimbat, arătînd spre caietele cu traducerea mea ce se aflau deasupra pledului gălbui, pe marginea patului.

Încă o dată, aveam să fiu cuprins de altă uimire :

— *Kazantzakis ?!* am bîiguit ca în faţa unei revelaţii, aproape cu stupefacţie.

Auzeam pentru prima dată rostindu-se acest nume cu o rezonanţă ce nu mi se părea deloc *literară*, ba chiar îmi suna strident în urechi, după ce de un an şi mai bine silabisisem zi şi noapte cele două antroponime ce-mi deveniseră atît de familiare : *Nicolai Kazan*. Aşadar, *Kazan*, semnătura din fruntea cărţii, aveam să înţeleg numaidecît, nu era decît o prescurtare a adevăratului nume al celui ce scrisese *Toda-Raba*.

— Este cel mai mare om pe care l-am întîlnit în viaţa mea — a continuat Istrati, iarăşi fără nici un

www.ziuaconstanta.ro

preambul, ca şi cum discuţia era începută mai demult. Am fost foarte buni prieteni, dar nu l-am văzut de cîţiva ani, de cînd ne-am despărţit cam supăraţi. Am să-i scriu că cineva i-a tradus cartea în româneşte.

Şi s-a pornit să-mi vorbească despre poetul, filosoful, poliglotul, călătorul Kazantzakis, despre *Toda-Raba*, despre prietenia lor „frăţească", în aşa fel că eu, bombardat de atîtea elogii şi superlative ce se revărsau cu o rară generozitate din gura lui, am devenit un admirator şi mai convins al autorului lui *Toda-Raba*. Şi mi-am dat repede seama că această carte nu era o simplă ficţiune literară, recunoscînd — de astă dată fără nici o umbră de îndoială, ci ca o confirmare absolută — în Azad, unul din personajele ei centrale, pe Panait Istrati însuşi, cu întregul lui temperament impulsiv, nedisciplinat, capabil de cele mai mari entuziasme, dar gata să săvîrşească oricînd şi cele mai năstruşnice răsuciri.

I-am expus pe larg cum am descoperit romanul, unde a fost el tipărit (Istrati pretindea a nu şti că fusese publicat în *La Revue des Vivants*), cît de mult mi-a plăcut, ce m-a determinat să-l traduc şi altele. El s-a arătat încîntat şi mi-a declarat că va face un referat foarte bun, recomandîndu-l cu toată căldura să fie tipărit. Desigur că a făcut toate acestea, totuşi cartea n-a putut să apară în româneşte. Dar lucrurile au evoluat în alt fel.

Peste cîteva săptămîni, Istrati m-a chemat din nou să-mi arate o scrisoare pe care o primise între timp de la Kazantzakis.

— Iată, datorită dumitale, am reluat legătura cu el.

Că „datorită mie" a reluat legătura cu el, socoteam asta, atunci, doar un fel de compliment din partea lui, pe care mi-l adresa din amabilitate, ca să mă măgulească. Mult mai tîrziu, aveam să constat însă că exista oarecare adevăr în ceea ce-mi spunea Istrati. În anul 1968, doamna Eleni N. Kazantzaki, soţia scriitorului, a publicat la Paris, în editura Plon, masivul volum intitulat: „*LE DISSIDENT. Nikos*

www.ziuaconstanta.ro

Kazantzakis, vu à travers ses lettres, ses carnets, ses textes inedite" *, unde sînt reproduse şi cîteva fragmente din corespondenţa cu Panait Istrati. În acest volum, la pag. 283, se găsesc două extrase semnificative din scrisorile pe care Kazantzakis i le trimesese cîndva soţiei lui. El îi scria, la 28 februarie 1933, din Madrid, unde se afla atunci: „*Panait nu mi-a scris încă, asta mă pune pe gînduri. Cît aş fi vrut să-l revăd! Căci şi eu încep a mă teme să nu ne părăsească şi nu îndrăznesc să-i scriu din nou, ca nu cumva să înţeleagă că sînt îngrijorat...*" Pentru ca, tot de la Madrid, să-i împărtăşească încă o dată soţiei, la 13 martie 1933: „*Panait tot nu scrie... Am să-i mai scriu astăzi din nou. Sînt îngrozitor de neliniştit...*"

Că „i-a scris din nou" o dovedea chiar scrisoarea pentru care Panait Istrati mă chemase special ca să mi-o arate, şi pe care mi-a şi dat-o s-o citesc. Ca toate scrisorile lui Kazantzakis, era scrisă în limba franceză, pe două pagini mari, cu o efuziune lirică de o rară frumuseţe şi începea aşa: „Cher Panaitaki, enfin je reçois ta lettre et je te retrouve à Bucarest. Comme je voudrais apparaître tout à coup devant toi et boire encore une fois, avec toi, pour quelques jours, le café noir et si aromatique de la vie! Donne à Dieu et au diable deux ou trois de tes sept âmes et garde le reste pour toi, pour ton vieux frère qui t'aime, pour les grandes routes du vagabond. Ce n'est que maintenant que va commencer notre vie véritable..." („Dragă Panaitaki, în sfîrşit primesc scrisoarea ta şi te regăsesc la Bucureşti. Cît aş vrea să apar deodată înaintea ta şi să mai beau din nou, împreună cu tine, pentru cîteva zile, cafeaua neagră şi aromată a vieţii! Dă-i lui Dumnezeu sau la dracul două ori trei din cele şapte suflete ale tale, şi păstrează restul pentru tine, pentru bătrînul tău frate care te iubeşte, pentru lungile dru-

---

* În 1981, a apărut şi în româneşte o traducere a acestui volum făcută după versiunea în limba greacă, sub titlul: „*Neîmpăcatul. Biografia lui Nikos Kazantzakis prezentată prin scrisori inedite, carnete şi texte*". Editura Univers, traducere de Polixenia Karambi.

www.ziuaconstanta.ro

muri ale vagabondului. Căci abia acum se începe adevărata noastră viaţă".)

În încheiere, Kazantzakis se adresa lui Istrati : „La revedere, bătrîne frate ! Scrie-mi, măcar un singur cuvînt, dacă te simţi încă slăbit şi mai mult nu poţi. Eu îţi voi scrie însă mereu scrisori lungi, în speranţa de a învinge cît de cît depărtarea şi absenţa." (Scrisoarea este reprodusă în volumul amintit mai sus, pag. 285—286). Corespondenţa lor a continuat apoi, cu regularitate, dar din nefericire nu prea multă vreme, pînă la moartea lui Istrati, în aprilie 1935.

Ultima scrisoare a lui Kazantzakis, datată „Atena, 6 februarie 1935", avea să fie şi cea mai frumoasă primită de Istrati de la prietenul său, cu puţin înainte de a se stinge din viaţă. Şi de data aceasta el m-a chemat lîngă patul lui de suferinţă, ca să-mi arate ce-i scria Kazantzakis, mărturisindu-şi marea bucurie — probabil ultima din viaţa lui — pe care i-o produsese acea vibrantă şi memorabilă epistolă. Am citit-o şi eu cu aceeaşi emoţie — şi consider că merită să fie reprodusă aici, integral, reluată din volumul citat mai sus al doamnei Kazantzaki (pag. 312—313) :

„Moré, Panaitaki, cher Lazare qui n'a pas même besoin de Christ, ô Surlazare, salut !

Quelle joie de vivre sur cette terre et d'aimer ! Aimer ce sacré haidouk au cul de plomb qui, avec chaque culbute, reste toujours debout ! Salut ô frère, o compagnon de trucs, Ulysse eternel !

Dans trois jours je pars pour la Chine et le Japon. Je serais de retour dans cinq mois. Mais, en attendant, je mets à ta disposition une maisonnette (trois ou quatre chambres, cuisine, veranda, terrasse, vigne, puits, un figuier) à Egine, au bord de la mer, un rivage splendide ! Viens, cher Panaitaki, tu y seras heureux, avec cette jeune femme d'une beauté eblouissante, au rire et aux dents dangereux ! Nous sommes heureux, nous deux, les seuls heureux de ce monde, parce que nous jouons avec le feu et nous n'avons besoin que de notre coeur magnifique, avide et saignant. Nous le dévorons tous les jours et il renaît

www.ziuaconstanta.ro

toutes les nuits, nous sommes les Prométhées et, en même temps des aigles des Prométhées : noue sommes des êtres entiers.

Je t'avais envoyé, il y a sept mois, *Toba-Raba* * avec une dédicace très tendre. (Lorsque je pense à toi, la tendresse etreint ma gorge.) Maintenant tu peux en disposer à ta guise **, et s'il y a quelque chose à donner à l'auteur, bois-le à ma santé, à ta santé, et à la santé de ta femme, de Bilili et d'Eleni."

(„More Panaitaki, scumpe Lazăr care nu are nevoie nici de Crist, o Supra-Lazăr, te salut !

Ce bucurie să trăieşti pe acest pămînt şi să iubeşti ! Să iubeşti haiducul ăsta năzdrăvan cu fundul de plumb, care la orice rostogolire rămîne tot în picioare ! Salut, o, frate, tovarăş de pozne, Ulise nemuritor !

Peste trei zile plec în China şi în Japonia. Mă voi reîntoarce după cinci luni. Dar, pînă atunci, îţi pun la dispoziţie căsuţa mea (trei sau patru camere, bucătărie, verandă, terasă, vie, fîntînă, un smochin), la Egina, pe malul mării, o priveliişte încîntătoare ! Vino, iubite Panaitaki, vei fi acolo fericit, împreună cu tînăra ta soţie de o frumuseţe orbitoare, cu rîs şi cu dinţi primejdioşi ! Noi, tu şi eu, sîntem fericiţi, sîntem singurii fericiţi în această lume, fiindcă ne jucăm cu focul şi n-avem nevoie decît de inima noastră magnifică, nesăţioasă şi sîngerîndă. O devorăm în fiecare zi şi ea renaşte în fiecare noapte, noi sîntem nişte Prometei şi în acelaşi timp vulturii Prometeilor ; sîntem existenţe întregi.

Ţi-am trimis acum şapte luni *Toba-Raba* cu o dedicaţie foarte afectuoasă. (Cînd mă gîndesc la tine, emoţia îmi sugrumă pieptul.) Poţi dispune de carte după cum vrei, şi dacă e ceva ce se cuvine autorului, bea-l tu în sănătatea mea, în sănătatea ta şi în sănătatea nevestei tale, a lui Bilili şi Eleni.")

---

* *Toba-Raba* apăruse şi în volum în 1934, în colecţia revistei antifasciste *Le cahier bleu*, condusă de Renaud de Jouvenel. (O nouă ediţie a publicat editura Plon din Paris, în 1969.)

** Se refera la eventuala publicare în limba română.

www.ziuaconstanta.ro

După ce am citit această scrisoare, nu m-am putut opri să murmur cu lacrimi în ochi : „E sublimă !“

Istrati m-a privit adînc de sub ochelarii mari şi mi-a spus, fără a sta pe gînduri : „Dacă-ţi place atît de mult, ia-o şi păstreaz-o dumneata.“

Am păstrat-o cîţiva ani, pînă cînd i-am cedat-o lui Alexandru Talex, harnicul şi devotatul hagiograf al lui Istrati, pentru a fi integrată în colecţia pe care tocmai o reconstituia el atunci. De acolo, o copie a ajuns la doamna Kazantzaki, spre a fi reprodusă în cartea sa, unde am putut s-o recitesc cu aceeaşi emoţie după alţi, foarte mulţi ani de zile.

Dar Panait Istrati n-a mai apucat să răspundă invitaţiei prietenului său de a se duce în Grecia. Kazantzakis se afla tocmai în Japonia cînd a aflat de moartea lui survenită aici la Bucureşti. La 16 aprilie 1935 îi scria, din Tokio, soţiei sale : „Am primit ziarele şi cumplita veste despre moartea lui Panait. Aştept cu nerăbdare o nouă scrisoare care să-mi dea amănunte. Viaţa e teribilă, dar noi nu ne dăm seama şi o risipim în fleacuri mărunte şi doar cînd moare un om care ne e drag constatăm că umblăm pe marginea abisului.“ (Op. cit. pag. 328).

Aşa se încheia periplul prieteniei lor. În timp ce Kazantzakis, în Japonia, se dusese să vadă oamenii de la celălalt capăt al lumii, la Bucureşti Istrati era condus de prietenii şi admiratorii lui la locul de veci, de la cimitirul Belu, într-un car tras de patru boi şi împodobit cu ramuri de brad şi coroane de flori, formînd un cortegiu simplu dar impunător prin aspectul lui folcloric, ce simboliza ataşamentul scriitorului vagabond pentru pămîntul natal în care se întorsese pentru totdeauna.

www.ziuaconstanta.ro

*

În anul 1937, la invitaţia prietenului şi fostului meu coleg de Facultate, Anton Mystakidis — el însuşi poet şi rafinat om de cultură, care, după ce terminase studiile universitare în Bucureşti, se stabilise la Atena — am avut prilejul să fac o lungă şi fru-

moasă călătorie în Grecia. Primul meu gînd, ajungînd acolo, era să-l caut și să-l cunosc personal pe autorul lui *Toda-Raba.* La două zile după sosirea la Atena, am și pornit, împreună cu Anton Mystakidis, spre insula Egina, nu departe de Pireu (trei ore cu vaporul) unde știam că locuiește omul pentru care aveam o considerație egală aproape cu idolatria. Am avut norocul să-l găsim acasă, deoarece abia se întorsese, de cîteva zile doar, dintr-o călătorie în Arabia (Sinai). Era împreună cu noua și tînăra lui soție, Eleni Samios-Kazantzaki, scriitoare și ea, care exact în perioada aceea lucra la o carte despre... Panait Istrati.

Kazantzakis, pe care eram nerăbdător să-l văd ca autor impetuos al acelei povestiri incandescente ce-mi pîrjolise creierul, mi-a apărut însă într-o postură mult diferită. Un bărbat înalt, subțire, cu o figură ascetică pe care se profilau niște sprîncene mari, zburlite și pornite spre încărunțire, era îmbrăcat într-un costum gri, vărgat, cu haina la trei nasturi, închisă la toți trei, și nu semăna deloc cu cel din fotografia — pe care mi-o dăduse Istrati — făcută cu ani înainte pe terasa unei „taverne" de la poalele Acropolei, șezînd amîndoi la masă și luînd o gustare frugală. Acolo părea mult mai tînăr, avea un chip de om ager, jovial și debordînd de vitalitate; acum dădea semne de resemnare și trăda parcă anii ce-i împovărau grumajii. Dar mai ales ținuta aceea modestă mi-a atras în primul rînd atenția. Semăna cu un bibliotecar universitar sau cu un negustor de băcănie, cu hainele ușor ponosite de manipularea cărților prăfuite sau a pachetelor și cutiilor scoase din rafturi pentru servirea clienților. Dar nu era nici una, nici alta: aveam în față pur și simplu pe scriitorul în „haine de lucru"! Constatarea era cu atît mai frapantă cu cît cei din grupul lui de acolo, un scriitor olandez aflat în vizită la Egina și un pictor atenian, bun prieten al familiei, erau îmbrăcați în ținută de estivanți, bucurîndu-se de aerul și soarele mediteranian. Kazantzakis părea că nu participă la programul lor „sportiv" și s-ar fi zis că el și-a părăsit chiar atunci masa de scris, ca să ne pri-

www.ziuaconstanta.ro

mească pe noi. Avea o vorbă domoală (contrastînd cu acel stil frenetic, înflăcărat din romanul său), mişcări cumpănite de om ce dădea impresia că abia ieşise dintr-o lume a ficţiunilor, şi era de o politeţe extremă, iar prin gesturile doctorale, aproape ceremonioase, amintind un profesor la catedră, prin patosul şi conţinutul conversaţiei, dovedea acea elevaţie spirituală ce iradia din fiinţa lui dominată de cerebralitate. În mînă ţinea un „Dante" de format mic, legat în piele, de care zicea că nu se desparte niciodată, aşa cum alţii învîrtesc permanent între degete şiragurile de mătănii...

Dar independent de aceste amănunte, fără prea mare însemnătate dealtfel, pe care avem doar să le înregistrez ca atare, bucuria întîlnirii a fost deopotrivă de vie pentru ambele părţi : noi, musafirii, eram emoţionaţi că ne aflam în prezenţa soţilor Kazantzakis ; dînşii erau excedaţi de această întîmplare aproape miraculoasă pentru ei, ca, tocmai atunci cînd lucrau la cartea despre Istrati, să le cadă pe neaşteptate în casă nişte oaspeţi veniţi chiar din România, care-l văzuseră pe Istrati şi le puteau furniza informaţii despre ultimele episoade — necunoscute de ei — din viaţa agitată a ilustrului răzvrătit. Le pica din cer exact ceea ce ei doreau cu ardoare să primească ! Nu ştiau cum să-şi mai manifeste mulţumirea. Am rămas la Egina două zile, vorbind tot timpul numai despre „Panaitaki". Admiraţia şi devoţiunea lui Kazantzakis pentru Istrati amintea frumuseţea marilor mituri clasice despre dragoste şi prietenie admirate de toată lumea şi intrate în cărţile de şcoală de pretutindeni.

— Panaitaki a fost un exaltat şi a pierit din pricina exaltării lui, dar a fost cel mai mare suflet pe care l-am cunoscut vreodată ; candoarea lui era nemărginită, ne spunea Kazantzakis. (Superlativele reveneau în gura lui, la fel cum reveneau şi în gura lui Istrati cînd îmi vorbea despre „cretan".) Şi cît de admirabil cînta el doinele româneşti, ce frumos recita poeziile lui Eminescu, despre care cred că trebuie să fie un mare poet, dacă Panait îl iubea atît de mult...

www.ziuaconstanta.ro

Apoi, Kazantzakis continua :

— Panaitaki mi-a deschis curiozitatea de a cunoaşte ţara şi poporul dumneavoastră. El nu se lăuda că e român, dar adora România. El se lăuda adesea că e grec, dar nu vorbea niciodată despre Grecia. Pentru ce iubea, oare, atît de mult România ? Pentru că, cred eu, ea i-a dat limba. O limbă despre care Panaitaki vorbea totdeauna cu o adîncă emoţie.

Soţii Kazantzakis locuiau într-o căsuţă albă, stil cubist, solitară şi cochetă, construită de curînd pe ţărmul mării, într-un colţ arid şi pietros al Eginei — la vreo doi kilometri de oraş — colţ care mie îmi amintea foarte insistent de austerele ţărmuri dobrogene din acel timp. Priveliştea era însă magnifică. Din biroul lui Kazantzakis se zăreau, spre apus, siluetele Peloponezului şi ale Salaminei, încărcate de imagini şi viziuni evocatoare, ce puteau provoca pînă şi verva celei mai puţin inventive fantezii. Amfitrionii noştri erau două personalităţi de înalt nivel intelectual, de o rară calitate morală, devotaţi pînă la fanatism vocaţiei literare, fiind în acelaşi timp două exemplare umane a căror contactare avea darul de a seduce şi de a crea rapid un climat de afecţiune şi încredere. În ciuda diferenţei de vîrstă (Kazantzakis era aproape cu treizeci de ani mai mare ca noi) ne-am ataşat unii de alţii, animaţi de sentimente de prietenie sincere şi durabile, ce ne-au îngăduit să continuăm convorbirile de la Egina printr-un lung dialog epistolar, desfăşurat ulterior pe parcursul mai multor ani.

I-am povestit doamnei Kazantzaki tot ceea ce ştiam despre Panait Istrati din ultimele luni ale vieţii lui la Bucureşti, relatări pe care dînsa le-a folosit în lucrarea sa, intitulată : *Adevărata tragedie a lui Panait Istrati* *. Întors în ţară m-am grăbit să strîng şi să expediez la Egina un pachet cu materiale documentare

---

* Cu acest titlu ea a şi văzut lumina tiparului în singura ediţie tipărită vreodată : „Eleni Samios : *La verdadera tragedia de Panait Istrati.* Traduccion de L. A. Sanchez. Editiones Ercilla, Santiago de Chile, 1938." (182 pagini).

www.ziuaconstanta.ro

despre ultimele manifestări ale lui Istrati, care de asemeni au fost utilizate în cartea de mai sus.

Drept mulţumire pentru toate acestea, Nikos Kazantzakis îmi trimetea din insula sa, la 17 mai 1937, următoarea scrisoare :

„Cher M. Martinescu !

Votre lettre m'a causé une vive joie et les chers souvenirs de Panait que vous avez eu la tendre attention de m'envoyer m'ont profondément ému. Je les garderai comme des reliques, sa photo surtout sur le lit de la mort. J'en remercie infiniment aussi Margareta Istrati.

Eléni vous est reconnaissante du testament politique de Panait et des informations que vous nous donnez sur la dernière phase de sa vie. Malhereusement je ne peux pas lire ses ecrits en roumain — mais, à la première occasion, je tâcherai d'apprendre un peu votre langue, à la memorie de Panait. Eléni, aussitôt que son livre est publié, se fera une joie en vous l'envoyant, il est déjà écrit, très simple, très humain et vivant et avec perspicacité et tendresse. Elle pourrait même vous envoyer une copie dactylographiée, dans l'espoir que se trouvera un éditeur roumain qui voudrait le publier.

Je serais vraiment hereux si *Toba-Raba* paraissait en roumain. Ces jours-ci paraît en espagnol et je viens de recevoir sa traduction en hollandais. Je commence à aimer ce livre lucide et sanglant, puisque vous et quelques autres que j'estime, l'aiment.

Je suis vraiment heureux d'avoir fait votre connaissance. Je crois toujours que vous êtes un „homme" — je veux dire un organisme mystérieux qui pense avec clarté et sent avec profondeur et tendresse. Toutes ces qualités — qui se réunissent si rarement — sont pour moi indispensables pour la formation de „l'homme".

La Gréce, oui, est belle, la Roumaine est belle, la moindre parcelle de la Terre est belle. Je ne peux jamais me rassasier en la voyant. Nos cinq sens sont si merveilleusement adaptés à ce jeu infini de la lu-

www.ziuaconstanta.ro

mière et de l'ombre. Toutes les fois que j'ouvre, le matin, les yeux, je réprime difficilement les larmes de l'émerveillement et de la joie. Les femmes, les fruits, la musique, quelles inventions géniales. Savourons-les très lentement et avec reconnaissance. Reconnaissance envers qui ? Envers le hasard qui nous a fait naître.

Au revoir, cher ami, en Roumanie ou bien en Grèce encore une fois !

N. Kazantzakis

Peste o lună şi ceva, la 25 iunie 1937, doamna Kazantzaki îmi scria ea însăşi următoarele :

„Cher Monsieur et Ami, je suis vraiment en retard pour remercier de votre lettre et des documents si tristes et si précieux que vous avez eu la bonté de me faire parvenir. Grâce à vous j'ai pu finir mon livre et vous l'envoyer aujourd-hui dans l'espoir que vous l'aimeriez et le jugeriez digne de notre cher et grand disparu. Veuillez remercier de ma part M-me Istrati, qui a eu bonté de me donner cette photo aussi belle et poignante. Kazan l'a encadrée et vous la verrez dorénavant à la place d'honneur dans son bureau de travail. (...)"

Îndată ce cartea a fost gata, autoarea mi-a trimis o copie dactilografiată a manuscrisului (cu îndreptări făcute de mîna lui Kazantzakis, lucrarea fiind scrisă direct în limbra franceză), crezînd — aşa cum credeam şi eu — că acest text ar putea interesa pe vreun editor din România. Peste un an mi-a oferit şi un exemplar din ediţia apărută la Santiago de Chile.

Dar războiul din 1939—1945, precum şi evenimentele ce i-au urmat au întrerupt dialogul nostru epistolar. Multă vreme n-am mai ştiut nimic de soţii Kazantzakis, decît că rămăseseră tot timpul în insula Egina şi că o duceau extrem de greu sub regimul de ocupaţie din cursul războiului. Tîrziu după aceea, am aflat că ei s-au expatriat, că s-au stabilit în Franţa (la Antibes), iar Kazantzakis devenise între timp scriitorul de faimă mondială, datorită, în special, romanelor scrise în perioada postbelică.

www.ziuaconstanta.ro

Abia în anul 1957 am putut relua corespondența cu ei. Din nefericire însă, în același an, Nikos Kazantzakis s-a stins din viață pe neașteptate, într-o clinică din Freiburg — victima unui „păcătos de vaccin" — pe cînd se întorcea dintr-o călătorie în China, la vîrsta de 73 de ani. N-a mai apucat să răspundă scrisorii pe care i-o trimisesem eu, în schimb doamna Eleni Kazantzaki mi-a scris în numele lui.

Am purtat apoi cu dînsa o corespondență activă și permanentă, referitoare fie la Panait Istrati, fie la Kazantzakis, cărora le-a păstrat totdeauna o adîncă devoțiune. Mi-a trimis toate operele lui Kazantzakis editate în limbra franceză, iar eu mă mîndresc de a fi fost primul care am scris în România despre Nikos Kazantzakis, traducînd de asemeni primele două romane dintre cele ce au fost publicate la București în limba română *.

Aceasta a fost una din marile mele pasiuni literare cultivată cu fervoare de-a lungul anilor, a cărei existență m-a măgulit întotdeauna și a cărei amintire mă consolează astăzi de multe alte decepții întîlnite pe parcursul vieții.

www.ziuaconstanta.ro

---

* E vorba de romanele *Libertate sau moarte* (Editura Tineretului, 1962) și *Hristos răstignit a doua oară* (Editura pentru Literatură, 1968). Despre Kazantzakis am publicat următoarele articole și studii : „Egina, surîsul Atenei", *Vremea*, 1 august 1937 (descrierea vizitei la soții Kazantzakis) ; „Nikos Kazantzakis", *Grecia nouă*, 9 martie 1946 (o primă prezentare a scriitorului) ; „O prietenie dramatică : Panait Istrati—Nikos Kazantzakis", *Tribuna*, 4 ianuarie 1958 ; „Cele patru trepte ale «aventurii» lui Kazantzakis", *Steaua*, martie 1961 (o analiză a avatarurilor ideologice ale scriitorului grec) ; „Cine este Alexis Zorba ?" *Secolul 20*, septembrie 1962 (demonstram că Panait Istrati a servit ca model în zugrăvirea lui Zorba) ; „Kazantzakis prin el însuși", *România literară*, 13 martie 1969 (eseu despre volumul autobiografic „Le Dissident".)

AMINTIRI DE LA „VREMEA"

În vacanţa de Paşte din anul 1929, în drumul de la Braşov, unde eram elev de liceu în clasa V-a, spre Constanţa (de unde plecasem în clasa IV-a), făcînd un scurt popas în Gara de Nord, în răgazul dintre două trenuri, şi dînd o raită de provincial complexat care călca pentru prima dată prin centrul Bucureştiului, am descoperit aici, la un chioşc de ziare de la colţul Universităţii, o publicaţie nouă pentru mine, despre care cred că mai auzisem cîte ceva, dar încă n-o văzusem pînă atunci. Se numea *Vremea*, cu titlul gravat sobru şi elegant în frontispiciu tras la roşu, era de mărime mijlocie, intermediară între formatul de ziar şi cel al revistelor ilustrate, se tipărea pe o hîrtie semivelină, deci cu un aspect mai atrăgător decît cel al gazetelor obişnuite, şi aducea cîteva semnături de scriitori mai tineri pe care nu le întîlneam în celelalte publicaţii literare ce-mi stăteau la îndemînă, ca *Universul literar* sau *Adevărul literar şi artistic*. Chiar de la acel prim exemplar ce mi-a căzut sub ochi, revista mi-a suscitat curiozitatea de cititor, deoarece găseam în cuprinsul ei informaţii diverse, prezentate într-o perspectivă mai largă, răspunzînd setei mele juvenile de a sorbi cunoştinţe cît mai multe şi mai variate despre feţele lumii pe orbita căreia mă aflam şi mă mişcam. Am mai căutat şi alte numere, atît la Constanţa cît şi la Braşov, dar n-am găsit. *Vremea* nu se difuza, sau se difuza puţin pe atunci în provincie. În cele din urmă, am făcut o scrisoare către redacţie, rugînd să mi se acorde un abonament (gratuit), ca elev la liceul „Andrei Şaguna"

www.ziuaconstanta.ro

din Brașov, și doleanța mi-a fost numaidecît îndeplinită. Eram singurul elev pe numele căruia sosea revista la liceu, unde am primit-o cu regularitate pînă la terminarea studiilor secundare.

Vremea — „politică-socială-culturală", cum suna subtitlul ei — apărea săptămînal de la 23 februarie 1928. În prima etapă avea o înfățișare mai modestă, compusă din patru sau cel mult opt pagini, cu preocuparea vizibilă de a-și găsi forma și formula definitivă la care avea să ajungă abia peste cîțiva ani de perseverări. A fost revista cu viața cea mai lungă dintre toate publicațiile săptămînale interbelice din țara noastră, izbutind să răzbată pînă în vara lui 1944, cînd și-a încheiat în mod brusc existența. Datorită continuității îndelungate, a regularității în apariție (în fiecare vineri era pe piață, cu excepția unui mic hiatus în 1939, provocat din motive politice), dar mai ales prin notorietatea colaboratorilor și diversitatea materialelor publicate, prin deschiderea largă către toate domeniile — politic, social, economic, literar, artistic etc. — în fine prin modernitatea ținutei intelectuale, prin rigoarea comentariilor și prin ambiția (căci aceasta constituia un punct prioritar) de a ridica fenomenul spiritual românesc la un nivel cît mai apropiat de cel european sau universal, *Vremea* devenise la un moment dat nu numai un apreciat organ de presă, dar o adevărată instituție culturală. Structura de „magazin" pe care o adoptase de la început și apoi a dezvoltat-o, îmbunătățind-o neîncetat pe parcurs, era încă nouă în acel timp, ea fiind experimentată la noi înainte ca principalele hebdomadare pariziene, de pildă, *Candide*, *Gringoire*, *Marianne* și altele, să fi intrat în marea lor cursă competitivă.

www.ziuaconstanta.ro

În articolul-program din primul număr se spunea că „*Vremea* înțelege să fie un interpret credincios" al ritmului epocii, printr-o „informație felurită și precisă, fără putință de tăgăduire, expusă cu curaj și documentare" și că „va fi înfățișată actualitatea vremii, cu doctrina ei, cu cultura ei, cu arta ei". Toate aceste promisiuni au fost ținute de-a lungul întregii existențe

a revistei, chiar cu riscul de a i se reproşa sau de a-şi asuma lacuna unei axe ideologice, avînd drept consecinţă, în mod fatal, confuzia inerentă ce decurgea dintr-o asemenea deficienţă. Căci o astfel de situaţie era inevitabilă pentru o publicaţie de informaţie generală care îşi făcuse o regulă din a cuprinde o sferă cît mai întinsă de fenomene şi probleme şi din a-şi păstra independenţa atît faţă de doctrinele politice, cît şi faţă de curentele literare sau faţă de modalităţile artistice ale zilei. Iar în momentul cînd, sub presiunea primului regim de dictatură (cea regală), se vede obligată să deroge de la linia ei onestă şi obiectivă, *Vremea* şi-a întrerupt temporar apariţia, din proprie iniţiativă.

Desigur, astăzi, avem îndreptăţirea să spunem multe, şi bune şi rele, despre ceea ce ar fi *putut* sau ar fi *trebuit* să fie *Vremea*. Să ne mulţumim a vorbi despre ceea ce *a fost*. N-a avut o linie ideologică clară, deci o linie combativă în sens dialectic, în schimb această revistă rămîne o oglindă fidelă şi amplă, constituind o instructivă sinteză a vieţii politice, sociale, artistice, literare din ţara noastră şi din restul lumii, reflectînd cu deosebire climatul specific deceniului al patrulea, adică perioada cea mai fertilă şi mai efervescentă, dar totodată şi mai bogată în contradicţii, confruntări şi tragedii din acea convulsionată epocă situată între cele două războaie mondiale. În toată această perioadă şi în ciuda marilor furtuni şi a uriaşelor catastrofe prin care a navigat, *Vremea* s-a străduit să-şi păstreze calitatea de martor conştient şi obiectiv, urmărind cu discernămînt şi probitate avalanşa de evenimente ce se declanşau cu rapiditate de la o săptămînă la alta. În paginile ei se rezuma şi se filtra totul : disensiunile politice, vînzolirile sociale, perturbaţiile economice, ebuliţia de idei, profuziunea tribulaţiilor artistice, cuprinzînd o arie largă de preocupări, de la mărunte butade de cafenea pînă la sagace analize asupra dezbaterilor din incinta celui mai înalt for mondial, care era atunci Liga Naţiunilor. Cei ce o răsfoiau de la număr la număr găseau în ea opinii, cronici, relatări şi date documentare despre activităţile din cele mai diverse domenii, prezentate într-un stil de o intelectua-

www.ziuaconstanta.ro

litate elevată, stîrnind interesul tocmai prin acuratețea comentariilor și prin selectarea promptă și corectă a informațiilor. De aceea *Vremea* a reușit să ajungă, destul de curînd, de la o revistă de patru pagini, la o publicație săptămînală format de gazetă în 12—16 pagini, iar numerele speciale (cîteva pe an) conțineau 36—40 pagini, chiar și mai mult, fiind adevărate enciclopedii consacrate unor probleme speciale sau unor chestiuni de mare actualitate. Își cucerise astfel un prestigiu bine meritat și atinsese un tiraj spectaculos pentru condițiile de atunci (25.000 exemplare), grație interesului stîrnit în rîndul cititorilor, ce i-au rămas totdeauna devotați, asigurîndu-i o lungă existență.

Succesul acesta se datora, fără îndoială, și unor împrejurări de ordin administrativ. De la început, revista a pornit pe un teren ferm, neexpunîndu-se aventurilor cunoscute de alte publicații similare, al căror debut răsunător se încheia adesea printr-o sucombare prea rapidă și lipsită le glorie. *Vremea* avea garantată baza economică — o tipografie proprie, factor esențial în viața unei tipărituri — și un suport financiar în banca „Creditul bucureștean", în a cărei casă se născuse — dar avea mai ales o conducere hotărîtă să facă din ea nu un instrument de speculații politice sau de bursă, cum se obișnuia, ci un veritabil organ de cultură. Dovadă că pînă la urmă, fapt cu totul senzațional și nemaiîntîlnit vreodată, revista a „înghițit" banca, în sensul că, devenind ea însăși o instituție, a silit-o pe cealaltă să închidă ghișeele și i-a luat pe nesimțite locul. Frații Vladimir și Constantin Donescu (Titi), primul ca director, al doilea ca șef de redacție, doi oameni tineri, harnici, modești și luminați, fără angajamente politice fervente (deși se știa că aparțineau unei familii cu rang mare într-un partid de guvernămînt) și fără veleități de scriitori sau de „apostoli" culturali, au imprimat gazetei pecetea bunelor lor intenții, atrăgînd în paginile ei aproape totalitatea intelectualității românești din acel timp.

www.ziuaconstanta.ro

Revista își avea sediul în strada Carol (azi „30 Decembrie"), aproape de piața Senatului, deci în afara

perimetrului mai central unde se aflau redacţiile şi tipografiile tuturor celorlalte organe de presă bucureştene. Chiar din acest amănunt, nesemnificativ în aparenţă, al izolării faţă de lumea gălăgioasă şi în permanentă tensiune a marii prese periodice, se desprinde primul atribut al *Vremii* : individualitatea ei distinctă, autonomă, liberă să recepteze şi să interpreteze datele asupra lumii prin prizme proprii, dincolo de fatalele influenţe ale organismelor profesionale de colportare şi propagare a ideilor. Niciodată revista n-a avut o firmă — lucru pe care alte publicaţii îl arborau cu fatuitate în primul rînd ! — care să indice locul unde se aflau redacţia şi administraţia. Ca şi sediul guvernului britanic, sediul *Vremii* era cunoscut doar printr-o adresă : *strada Carol, 10,* fără a trăda cu nimic, pe dinafară, maşinăria de idei ce funcţiona înăuntru. Menţionată în emblema gazetei, această adresă, foarte discretă, putea fi cu greu descoperită deasupra unei uşi, prizărită între un ceasornicar şi o blănărie, şi numai cei care ştiau ce reprezintă ea o căutau şi îi dădeau atenţia cuvenită. De fapt, nici ea, adresa, nu corespundea exact sediului *Vremii,* deoarece acesta era instalat într-o clădire ce ţinea de o altă stradă, cu totul neînsemnată, opusă străzii Carol. Prin strada Carol, mai centrală şi mai uşor de găsit pe harta oraşului, se făcea doar intrarea, care constituia un acces original şi pitoresc, puţin sordid, deşi înăuntru domnea liniştea şi ordinea cele mai depline. Pe uşa aceea mică dintre ceasornicar şi blănărie, totdeauna dată de perete, pătrundeai într-un gang îngust şi întunecos, ca o galerie subterană, lung de vreo cincisprezece metri, ce străbătea pe sub locuinţele de deasupra, dînd impresia că duce prin beznă, undeva, în vreuna din acele lugubre spelunci ale vechiului Bucureşti, ca în romanele de aventuri tenebroase. La capătul lui urcai însă o scară, tot aşa de îngustă, cu trepte de ciment, iar sus, la etaj ajungeai într-o încăpere aspectuoasă, ce făcea o impresie plăcută, vastă, aerisită, cu luminator în tavan, avînd mobilierul specific instituţiilor bancare : pereţi despărţitori de sticlă, ghişee, scaune de lemn în culoare

www.ziuaconstanta.ro

naturală, o măsuță uzuală așezată într-un colț. Aici se aflau birourile unde lucrau cîțiva funcționari (patru sau cinci), salariați ai băncii „Creditul bucureștean", care făceau în același timp și „administrație" la *Vremea*. Acest hol aparținea unei clădiri situată în spatele caselor din strada Carol și a cărei fațadă dădea în acea stradă dosnică și umilă, al cărei nume eu nu l-am știut niciodată. Pe acolo se ajungea direct la tipografia de la subsol, pe acolo se aduceau baloturile de hîrtie și se scoteau teancurile de reviste ieșite proaspăt de sub teasc. În rest, strada aceea dosnică era aproape necirculată.

Birourile principale se compuneau din două camere spațioase, frumos mobilate, ale căror ferestre dădeau spre strada cea mică din dos. Deasupra acestora, într-un „bloc" de două etaje ridicat recent pe o mai veche construcție, se aflau patru-cinci încăperi, mici, scunde, proiectate cu mare economie de spațiu, dar cu o bună funcționalitate pentru niște „boxe" redacționale. Erau totuși niște odăițe liniștite, luminoase, destinate muncilor de redacție. Pentru ca ambianța să fie mai „artistică", ele aveau pereții tapetați cu afișe pariziene realizate de maeștri ai genului, ca Toulouse-Lautrec, Gus Bofa, Steinlen, Robida și alții, aduse chiar din capitala Franței. Căci, merită să se știe, actul de naștere al *Vremii* a fost pecetluit mai întîi pe malurile Senei, unde prin anul 1927, trei tineri români, aflați acolo la studii, au hotărît să scoată aici, pe cheiul Dîmboviței, revista menită să le aducă un binemeritat renume. Aceștia erau : Vladimir Donescu, ce impunea prin eleganță și printr-o stilată prestanță personală, dar a cărui sobrietate îi atrăsese faima de „domnul-care-nu-bea-decît-apă" ; Mircea Ștefănescu, boemul de elită, prietenos și expansiv, amator de vinuri bune și ospețe copioase, și Ion Anestin, spirit caustic și alert, descins în cetatea Luteției ca să „toace o moștenire de la București", cum singur mărturisea cu rictusul lui casant de dandy ultrarafinat. Ei cunoscuseră Parisul în perioada acelei „sărbători de neuitat", cum o caracteriza Hemingway, cînd artele și literele, toate inovațiile și întreaga

www.ziuaconstanta.ro

viață spirituală se bucurau de libertăți fără limite, atingînd o luxurianță intelectuală și artistică pe care numai denumirea de „les années folles" dată deceniului 20 o putea sugera la adevărata ei dimensiune. În acel climat spiritual și sub acele auspicii s-au întîlnit așadar cei trei tineri cu temperamente în aparență deosebite, dar însuflețiți de aceeași vocație a rîvnei creatoare, și din alianța lor s-a născut ideea unei reviste care avea să fie *Vremea*. Această revistă aducea însă din import o viziune modernă despre lume, nu și aberațiile „modernismului" molipsitoare pe atunci.

Am insistat asupra tuturor acestor amănunte (adresă, sediu, ambianță, geneză) fără importanță la simpla vedere, tocmai fiindcă ele rămîn definitorii cînd e vorba să evocăm atmosfera în care se desfășura activitatea de la *Vremea*. Căci prin acea ușă insignifiantă de la stradă, cu numărul 10 deasupra, drept singura indicație precisă, prin acel gang obscur, pe acele trepte de ciment, s-a perindat în decurs de cincisprezece ani, cît a existat efectiv revista, toată intelectualitatea bucureșteană — poeți, prozatori, dramaturgi, pictori, graficieni, actori, muzicieni etc. — din care se recrutau colaboratorii ei, începînd cu reprezentanții de frunte ai scrisului românesc și sfîrșind cu cei mai tineri debutanți ai anilor acelora. Oricine putea să intre la *Vremea*, cu orice subiect sau problemă, tratată din orice punct de vedere — singura condiție fiind integritatea morală. Nu se făcea nici un fel de discriminare în privința opțiunilor artistice sau credințelor politice; deasupra acestora se impunea acel spirit de modernitate, larg și comprehensiv, ce dădea *Vremii* caracterul unei publicații demnă de prestigiul ce și-l cucerise. Relațiile între oameni erau cît se poate de urbane, iar din conținutul revistei, din felul cum erau scrise articolele, se degaja o impresie de echilibru pe linia unui bun-simț ponderat și constructiv, fără extravagențe, teribilisme sau alte impulsuri care să șocheze într-o epocă bombardată asiduu de „inovații" și „revoluții" literare cît mai excentrice și mai derutante. Se evita scriitura vulgarizatoare, la fel ca și eclectismul snob și anost. Gluma

www.ziuaconstanta.ro

era permisă — revista avea o pagină de umor și de cancan bucureștean — în schimb infiltrațiile prezumțioase sau teziste nu aveau șanse aici. În cadrul rubricilor fixe se dezbăteau chestiuni la ordinea zilei din spațiul european și mondial, însă prioritate aveau în mod obligatoriu problemele legate de fenomenul românesc sub toate aspectele lui spirituale și materiale.

Totuși, revista nu se hrănea din și nu se bizuia doar pe contribuțiile întîmplătoare și eterogene din afară. Apariția ei era susținută și asigurată de un cerc restrîns de colaboratori, mai mult sau mai puțin omogen ca structură, temperament și concepții, dar alcătuind un fel de „echipă" redacțională ce se constituise cu timpul de la sine, pe baza unor simpatii și aprecieri reciproce între cei ce doreau și dovedeau calitățile necesare ca să rămînă în casa *Vremii*.

Chiar și în interiorul acestui cerc restrîns prevala — ca efect al spiritului de înțelegere și toleranță ce forma principiul de bază al revistei — o diversificare de opinii și atitudini (etniciștii, universaliștii, esteții, marxiștii), însă deosebirile acestea nu duceau la divergențe sau polemici, dimpotrivă, din convergența lor rezulta acea imagine generală, acea sinteză sugestivă despre Lumea și Timpul prezent pe care *Vremea* le răsfrîngea în paginile ei. O dată pe săptămînă, luni seara, între orele 6 și 8, colaboratorii permanenți veneau, ca la un consemn, la redacție spre a aduce articolele pentru numărul ce apărea pe piață vineri dimineața. Atunci cele două camere ale direcției se umpleau de lume și ele cunoșteau o însuflețire, un ropot de discuții ce contrastau izbitor cu liniștea ce domnea acolo în celelalte zile ale săptămînii. Plăcerea de a se revedea a „vremiștilor", nerăbdarea de a schimba impresii și idei acumulate în decurs de o săptămînă, vivacitatea dialogurilor, dorința de a face la repezeală un „tur de orizont" asupra evenimentelor cele mai recente și mai semnificative dădeau acestor „întîlniri de la *Vremea*," cum începuse să li se spună, aspectul unor reuniuni ce puteau compensa cenaclul, cafeneaua, academia și universitatea, la

www.ziuaconstanta.ro

un diapazon de mare expansivitate intelectuală și într-o atmosferă de caldă colegialitate.

Orice treburi ar fi avut în diverse alte locuri și de oricîte îndatoriri, publice sau domestice, ar fi fost solicitați, ei lăsau totul la o parte și luni seara erau nelipsiți de la *Vremea*: F. Aderca, spirit mobil și percutant, pe un fond de tandrețe disimulată, cavaler al inconformismului moral, tuns soldățește și cu un sfert de trabuc în colțul gurii, aidoma unui personaj evadat dintr-o carte polițistă; el era urmat ca o umbră de consoarta prea docilă, Sanda Movilă, cu făptura ei măruntă, dar cu ochi mari, melancolici, avizi să cuprindă și să pătrundă; Mircea Eliade, cu faima scriitorului-ascet, dublată de a omului angajat în fastuoase aventuri fizice și spirituale, cu fruntea istovită, cu obrajii fin emaciați de reflexele studiului și lecturilor, dar dispunînd încă de mari rezerve de energie și dînd impresia că a fugit din recluziunea cabinetului de lucru doar pentru o scurtă relaxare în mijlocul confraților de condei, pe care-i domina prin magnetismul personalității lui plurivalente; I. Călugăru, cu profil iscoditor de șoricel sprințar, mimînd un temperament sec, olimpian, sub o mască faunescă, mai degrabă flegmatică și malițioasă; Petru Comarnescu, febril și incitant, cu intens debit verbal, antrenînd concomitent discuții asupra problemelor din cele mai diverse domenii de cultură; Mihail Sebastian, cu aer adolescentin, liric și subtil, emanînd franchețe, curtoazie și rafinament; Octav Suluțiu, subțire și firav, dar vociferînd imperativ în disputele pe care le suscita cu orice interlocutor de dragul conversației și al dezbaterii de idei; Anton Holban, cu priviri albastre, încețoșate de anxietăți interioare obsedante și indefinite, ce-i traumatizau întreaga ființă; C. Noica, discret și sfios ca o fecioară, participînd cu parcimonie la dialogurile purtate în surdină într-un colț cît mai retras; Vasile Lovinescu, rubicond și jovial, vorbind cu înflăcărare despre ultimii filozofi ezoterici descoperiți de el; Virgiliu Monda, cu dicțiunea lui gravă, doctorală, însă cu gingașă intonație mirată și aproape glumeață; Mir-

www.ziuaconstanta.ro

cea Ştefănescu, ţinută uşor marţială, totuşi bonom şi ataşant, cu stufoase sprincene albe lîngă tîmplele frumos încărunţite, ce-i dădeau o alură de marchiz ; Sergiu Dan, onctuoas şi ironic, împărtăşind cancanuri din lumea presei şi a culiselor parlamentare ; Emil Cioran, figură de înger răzvrătit, dar mult mai potolit decît în eseurile unde enunţa cu ingenuitate paradoxurile lui nihiliste ; Lucian Boz, cu ultimele cărţi de poezie la subţioară, eclectic şi pertinent în divagaţiile lui despre poeţi şi poezie ; şi, bineînţeles, Pompiliu Constantinescu, socotit „de-al casei", fumător înveterat, cu ochi blînzi, puţin injectaţi de nicotină, ten suav şi surîs cald, afectuos, manifestînd promptitudine şi amabilitate faţă de toţi cei ce-l asaltau să le supervizeze manuscrisele prezentate spre publicare.

Din cînd în cînd apăreau şi dintre cei mai vîrstnici : N. Davidescu, chip cu trăsături ferme, ca o sculptură în lemn masiv, arborînd un zîmbet sceptic şi sarcastic şi scoţînd din buzunar „bomba" ce va umple o pagină întreagă din numărul următor al revistei ; Victor Eftimiu, retoric şi teatral, aducea o notă de nonşalanţă şi optimism, oricare ar fi fost dramele ce se jucau atunci pe scenele mari ale planetei ; A. Clarnet, apariţie ocazională, cu monoclul său pedant ce-i compunea profilul unui salonard ieşit la pensie ; Ion Pas, cu glas baritonal, profund şi plăcut, însă vorbind rar şi cumpătat ; Tudor Şoimaru, nostalgic şi romanţios, cu mişcări molatece de gentlemen obsecvios ; I. Peltz, carură balzaciană, compusă prin self-control, cu aparenţe de agresivitate la primul contact, dar blajin şi amical în sentimentalismul lui funciar ; Victor Ion Popa, cu părul vîlvoi şi faţa ridată prematur, mereu grăbit, presat de multiplele munci obşteşti, literare şi artistice, cărora le era rob ; Tudor Muşatescu, care, dimpotrivă, părea că nu avea nici o treabă pe lumea asta şi era dispus să încingă şi să întreţină interminabile şuete cu verva lui scînteietoare.

www.ziuaconstanta.ro

Printre aceştia se amesteca eşalonul noilor-veniţi ce băteau la porţile celebrităţii şi care alimentau re-

vista cu versuri, nuvele, reportaje sau anchete, ca: Dan Petraşincu, romancier cu mari veleităţi, marcat de influenţe şi ambiţii dostoievskiene; Mihail Şerban, prozator fecund, zugrăvind cu realism caractere şi episoade din viaţa oamenilor din provincie sau a societăţii bucureştene de sub ochii noştri; Ieronim Şerban, nuvelist cu aplomb, abordînd de predilecţie subiecte din lumea aşa-zisă „selectă", friza snobismul, à la Marcel Proust, şi tot ca el, se remarca prin minuţioase explorări psihologice; Traian Şelmaru, june cronicar muzical ce-şi făcea ucenicia de secretar de redacţie; Barbu Brezianu, distins poet ermetic, învăluit într-o aură de aristocratism intelectual; Emil Botta, protagonistul unui romantism feerico-patetic în prozele şi versurile sale; Lucia Demetrius configura cu mult brio universuri feminine juvenile de înaltă febricitate; Bogdan Amaru aducea savuroase reportaje literare împletite din fantezie şi umor, şi foarte mulţi alţii. (Aici, în găzduirea *Vremii* şi cu sprijinul ei, a realizat de asemenea Geo Bogza amplele sale reportaje din „ţări de piatră, de foc şi de pămînt", publicate mai întîi în revistă, făcînd senzaţie, şi devenite mai tîrziu „clasice").

În sfîrşit nu lipseau nici „specialiştii", adică semnatarii rubricilor permanente, consacrate comentării evenimentelor mondiale din actualitatea imediată: N. C. Angelescu şi R. Peretz, ca economişti; ing. Sergiu Condrea, se ocupa cu problemele tehnice şi ştiinţifice, maior Sandovici, cu cele militare, E. A. Poulopol deţinea cronica externă, Sorin Carnabel pe cea de cinema etc.

Toată această constelaţie de talente şi inteligenţe — ce formau o socialitate literară fără panaşe, căci nu se făcea nici o deosebire între tineri şi bătrîni (toţi se simţeau aici întineriţi şi nu se cultiva elitismul, deşi se păstra o atmosferă de aristocratism intelectual!) — era primită cu aceeaşi cordialitate de „patronii" *Vremii*: Vladimir Donescu, în calitate de prim amfitrion, C. A. Donescu, prin mîna căruia treceau manuscrisele în drumul spre tipar (el semna şi editorialele ce fixau poziţia redacţiei în fluxul de evenimente) şi Ion Anes-

www.ziuaconstanta.ro

tin, care era de fapt sufletul şi creatorul grafic (coordonator, machetator, ilustrator) al revistei. Desenele lui politice, putînd constitui o cronică a acelor ani, erau deseori reproduse de organe ale presei internaţionale, cu menţionarea sursei : „*Vremea*, Bucarest". Alături de ei, o menţiune specială i se cuvine din nou lui Pompiliu Constantinescu, prezent în paginile *Vremii* număr de număr, de la început pînă la sfîrşit, cu excelentele lui cronici literare, şi căruia i se încredinţase sarcina de a se îngriji de partea literară, el fiind acela care citea, alegea şi hotăra ce poezii, nuvele, romane, piese de teatru sau reportaje corespundeau exigenţelor artistice spre a fi publicate. Nu trebuie uitat de asemenea că pe aici au trecut în calitate de colaboratori mai mult sau mai puţin constanţi cîţiva dintre marii scriitori ai acelei epoci : Arghezi, Bacovia, Ion Barbu, Călinescu, Galaction, Lovinescu, Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Ion Pillat, I. M. Sadoveanu, Tudor Vianu.

Perioada cea mai glorioasă a revistei, la care se referă şi rememorările de faţă, a fost între anii 1933 şi 1938. Mai înainte *Vremea* se afla încă în faza de creştere, după aceea, datorită vicisitudinilor istoriei, a intrat în declin, pierzînd pe mulţi dintre vechii colaboratori şi odată cu ei aureola pe care şi-o cucerise.

Am avut satisfacţia să mă număr printre colaboratorii ei permanenţi tocmai în perioada aceea de mare avînt spiritual. Cele dintîi prezenţe ale mele în paginile *Vremii* sînt atestate de nişte poezioare publicate în cursul anului 1933, graţie lui Alexandru Sahia, care încă mai făcea pe atunci un fel de secretariat de redacţie şi pe care-l cunoscusem în oraş, în diferitele contacte cu tînăra boemă literară bucureşteană. Sahia culegea ştiri din lumea artistică şi literară, insera scurte informaţii şi prezentări de cărţi, chiar interviuri cu scriitorii consacraţi, şi, cu generozitatea ce-l caracteriza, îi ajuta pe tinerii poeţi debutanţi să pătrundă în paginile unei reviste care „lansa", ca *Vremea*. Prin el mi-am văzut şi eu numele tipărit acolo. Tot el m-a luat într-o zi de mînă şi m-a prezentat lui Titi Do-

www.ziuaconstanta.ro

nescu, căruia i-am dat personal primele articole cu conţinut social-politic general, abordînd îndeosebi mult disputata problematică a generaţiei tinere, pe care eu o dezbăteam cu patosul şi fervoarea unui subiect ce venea direct din inima acestui fierbinte proces existenţial. Mi-amintesc că, după două sau trei articole, redactorul şef mi-a spus : „Ai libertatea să scrii despre orice. Totul este să fii sincer şi autentic în ceea ce scrii." Aceste vorbe, care răspundeau aspiraţiilor mele, m-au încurajat şi m-au stimulat enorm, şi astfel am devenit repede unul dintre „intimii" *Vremii*. În 1935, cînd revista îşi aniversa şapte ani de apariţie — „cei şapte ani de casă", rostise Anestin, cu un surîs de spadasin al umorului fluturîndu-i pe buze — şi cînd a consacrat un număr (la 24 februarie 1935) acestui eveniment, printre cei ale căror fotografii (făcute în grabă, într-o seară, la Polyfoto) au fost publicate într-o pagină specială, mă număram şi eu. Consideram aceasta o mare cinste, mai ales că eram „benjamenul" revistei.

Dar, deşi cel mai tînăr, eram dintre cei mai activi, căci aveam pe atunci multe de spus, fiind prezent aproape în fiecare număr cu o colaborare — articole, eseuri, note, cronici (ani la rînd am susţinut rubrica „Între două lumi", nesemnată, iar mai tîrziu am făcut chiar cronică muzicală, sub semnătura *Melo*) — astfel încît libertatea de a scrie „orice" n-a rămas nefructificată. Am scris într-adevăr despre cele mai disparate subiecte, atingînd cele mai stringente probleme, legate într-un fel sau altul de actualitatea imediată şi, mărturisesc, în fiecare articol, eseu sau cronică eram „sincer", adică puneam ceva din frămîntările mele personale, din reacţiile mele intime în ciocnirile cu viaţa clocotitoare a lumii înconjurătoare. Că făceam „Elogiul anarhiei", că scriam despre „Europa în comă" (în 1934) sau despre „Universitatea şi tineretul de azi" (1935), că „romanţam" (era un gen adoptat de *Vremea*) viaţa lui „Pavel din Tars" sau a lui „Winston Churchill", că o evocam pe „Maria din Magdala" sau pe „Adelina Patti", că treceam cu uşurinţă de la

www.ziuaconstanta.ro

„Goebbels“ la „Ludovic al II-lea de Bavaria“ (pe care-l prezentam pentru prima dată la noi), că analizam (în „Banzai !“) forţa explozivă a fenomenului japonez, după ce mai înainte mă oprisem îndelung asupra singularului caz de apatie al lui Amiel — în tot ce am scris şi publicat la *Vremea* am fost „autentic“, aşa cum mi se îngăduise, şi de altfel nici nu mi-am îndreptat atenţia decît asupra subiectelor şi problemelor ce găseau un răsunet adînc (admiraţie, entuziasm, revoltă, dezgust, protest) şi produceau o vibraţie puternică în spiritul şi sufletul meu. Fiecare pagină scrisă era un act de trăire, o reflectare a experienţelor personale, un ecou al lecturilor din acel timp, şi toată activitatea aceea din perioada de strălucire a *Vremii* o consider (în ciuda tuturor contradicţiilor ce rezultau, dar asta era un reflex al epocii, aşa cum cred că se întîmpla cu mulţi dintre confraţii mei de atunci) drept momentul cel mai pasionant şi mai fertil din întreaga mea (cîtă a fost) contribuţie publicistică.

Ca rezultat al prosperităţii firmei, *Vremea* a avut, în afară de editură proprie, şi cîteva anexe : *Încotro ?*, *La zid*, *Gluma* (aici s-a născut nemuritorul „Gîgă“, cu binecunoscutul lui profil schiţat de penelul zeflemist a lui Anestin, după ce în *Vremea* tot el îl făurise pe „Ion Ion“, simbolul acuzator al cetăţeanului frustrat, rămas doar în gambetă şi cămaşa de pe el), dar eu n-am colaborat la nici una din aceste publicaţii. M-au atras totdeauna aspectele „serioase“ ale existenţei, nu găseam timp (nici plăcere) să acord umorului mai mult decît îi ceream şi eu lui : sporadice momente de destindere cerebrală. De fapt, *Vremea* era o publicaţie care, fără să ia lucrurile în grav sau în tragic, avea o viziune realistă asupra lumii şi, cum lumea începea să fie zdruncinată încă de pe atunci de o mulţime de conflicte dramatice, caracterul general al revistei nu putea fi decît unul de mare seriozitate. În esenţă, acolo se făcea mai puţin literatură, în sensul larg şi consacrat al cuvîntului, cît se dezbăteau probleme, şi, cum pentru mulţi dintre noi, cei tineri, literatura nu mai prezenta refugii sau remedii satisfăcătoare, noi nu ne mai pu-

www.ziuaconstanta.ro

team permite să fim doar niște simpli „poeți" care se hrănesc cu metafore și fantasme, deoarece conștiința marilor interogații provocate de simptomele alarmante ale culturii și civilizației, ale istoriei secolului nostru, ne apăsa în permanență într-un grad acut. La *Vremea* aveam posibilitatea (pînă în 1938, căci după aceea această libertate n-a mai existat !) să atacăm și să dezbatem orice fenomene cu implicații istorice profunde, răspunzînd astfel unor necesități interioare de a găsi explicațiile cele mai valabile — într-un complex de soluții posibile — ale încleștărilor din epoca în care ne aflam. Tocmai acestea erau impulsurile ce mă dominau pe mine, iar la *Vremea* descoperisem canalul prin care puteam să le transmit mai departe, fără restricții, pe o claviatură foarte largă de subiecte și idei ce-mi provocau cu virulență spiritul. Sînt convins că aceeași experiență o încercau și ceilalți colaboratori permanenți ai revistei și că acestui fapt i s-au datorat, în primul rînd, succesul și prestigiul de care *Vremea* s-a bucurat la vremea ei.

www.ziuaconstanta.ro

CORNELIU TEMENSKY

Corneliu Temensky stăruie în memoria celor ce l-au cunoscut şi au trăit în preajma lui, în anii aceia febrili şi dificili ai unei tinereţi famelice dar fertile, ca o imagine serafică şi suavă a Poetului autentic şi absolut. A încerca deci să fixez în trăsături şi forme umane portretul acestui Orfeu ce totdeauna dădea impresia că e rătăcit, dacă nu chiar pierdut, în infernul cotidian al lumii reale, mi se pare o tentativă la fel de hazardată ca şi aceea de a descrie o himeră. A fost totuşi o *prezenţă* în cadrul generaţiei noastre, dar o prezenţă fulgurantă, lăsînd în urmă mai degrabă sentimentul difuz al unei absenţe, decît senzaţia unor veritabile contacte. Şi dacă nu s-ar fi păstrat desenul acela, făcut întîmplător, într-o după-amiază de vară, în pridvorul Căminului Scriitorilor de la Buşteni, în 1934, de Mircea Nicolau, prietenul nostru comun, care a esenţializat atît de exact aerul şi fizionomia poetului, ne-ar fi lipsit şi unica dovadă despre consistenţa sa corporală. Ca şi Rimbaud sau Lautréamont, ori ca Urmuz, şi poate într-o măsură mai mare decît ei, el apare ca o figură enigmatică şi bizară, a cărei singură atestare a trecerii prin viaţă o constituie ofranda sa poetică, ea însăşi extrem de redusă — numărînd vreo opt sau zece poezii (numai atît !) publicate prin diverse reviste la vîrsta adolescenţei, între 17 şi 19 ani, şi două ezoterice eseuri inedite încă — ofrandă care, dacă nu formează o operă, defineşte oricum un *poet*. Mai mult însă decît atît, Corneliu Temensky simbolizează, într-un mod pregnant şi singular,

www.ziuaconstanta.ro

atmosfera psihologică şi intelectuală, starea de spirit ce-a marcat generaţia din care făcea parte într-un moment cînd aceasta începuse sau aspira să se afirme ca un nou contigent de aezi în cîmpul poeziei.

Numai că el se înscrie în rîndul acelora care şi-au încheiat cariera literară la o vîrstă cînd alţii abia dacă şi-o începeau. Era o predestinare ? A fost un act deliberat ? O consecinţă a vicisitudinilor istoriei ?... Cîte ceva din toate acestea se impune să fie reţinut, desigur. Dar ceea ce rămîne de necontestat este convingerea că Temensky a trăit drama existenţială — a lui şi a generaţiei lui — şi a experimentat procesul creator în toată rigurozitatea sa, înarmat cu o luciditate al cărei ascuţiş i-a dezvoltat prematur o conştiinţă dizolvantă despre precaritatea condiţiei umane şi despre incapacitatea efortului artistic de a o schimba sau îmbunătăţi. (Căci, dimpotrivă, arta nu face decît, cel mult, să agraveze această conştiinţă). Aici trebuie căutate esenţa şi semnificaţia existenţei acestui poet a cărui stea s-a stins pe firmament discret şi fără vîlvă, amurg al propriei sale aurore.

Se număra printre cei ce, între 1930 şi 1933, împlineau sau se apropiau de douăzeci de ani. El era cel mai tînăr dintre toţi — cu excepţia lui Al. Robot, care fusese, în 1932, o explozie de precocitate lirică — însă (paradoxal !) Temensky se bucura de o stimă şi simpatie ce-i creau un ascendent moral recunoscut printr-un consens tacit de întreaga „generaţie", în ciuda (iarăşi paradoxal) faptului că înfăţişarea lui fizică era departe de a-i conferi o asemenea aură de autoritate. Mărunt ca statură, de o constituţie fragilă (odată, la Buşteni, făcînd băi de soare într-o poeniţă de la poalele Caraimanului, i-am văzut cu emoţie trupul de o incredibilă debilitate, aproape scheletic), modest şi retras în genere, nu avea nimic prin care să se remarce sau să se impună. Prin negura vremii îi desluşesc însă chipul de copil maturizat, cu expresia vie, sugerînd apetenţă refulată şi candoare virginală totodată, privirea limpede, febrilă, străbătută de văpăi secrete, cu obrajii palizi, emaciaţi de malnutriţie

www.ziuaconstanta.ro

și consumpții interioare, o gură cu buzele arse de gustul mai degrabă amar al vieții, fruntea luminoasă, din care se revărsau buclele repliate într-o pieptănătură corectă, așa cum dealtfel corect era totul în ținuta și comportările sale. Corect îi era mai ales glasul acela profund, cu un timbru melodios, baritonal, ce căpăta modulații domoale și plăcute, dar grave și vibrante, ca ale unui stentor. Ceea ce izbea în primul rînd la el era tocmai contrastul dintre modicitatea lui trupească și tonalitatea acestui glas cu o rezonanță amplă, forțat viguroasă, ce voia parcă să compenseze o bărbăție handicapată. În realitate, era un taciturn, îi plăcea mai mult să asculte, și cînd intervenea, rar, în vreo discuție, o făcea doar ca să puncteze cu o frază sentențioasă o dispută ce amenința să cadă în aberații sau să devină prea înfierbîntată.

Cine era ? De unde venea ? Unde se ducea ?... Nimeni nu putea să dea un răspuns satisfăcător la aceste întrebări banale. Dar în fiecare seară, în toamnele tîrzii și ploioase, sau în nopțile geroase de iarnă, Corneliu Temensky putea fi văzut șezînd în colțul lui preferat, în semiobscuritatea ce-l apăra de curiozitatea privirilor vulgare, fără tangență cu viața intelectuală, la *Automatul* din Calea Victoriei, unde se stabilise atunci locul de întîlnire al tinerei boeme literare și artistice bucureștene.

Denumirea de „Automatul—Herdan“, ce intrase în vocabularul general al Capitalei, rezulta din cuplarea unui nume propriu, de industriaș, cu marca unui aparat de profil gastronomic ultra-modern. Patronul unei cunoscute întreprinderi de panificație înființase un fel de restaurant popular, cu specific de lacto-bar, aprovizionat cu sortimente din produsele proprii, și introdusese, ca o noutate ce făcea senzație, primele aparate *automate* americane, care, prin intermediul unei fise, înlocuind aportul uman, serveau, la alegere, prompt și igienic, un sandwiș, un minuscul platou culinar, o cafea cu lapte sau un țap de bere. Localul funcționa în inima orașului, peste drum de palatul Telefoanelor — a cărui construcție o urmăream cum

www.ziuaconstanta.ro

se înălţa, etaj cu etaj, chiar din pragul „Automatului“ — şi se bucura de o mare afluenţă, ca orice inovaţie utilă aplicată la scară publică. El concura de la distanţă vechile lăptării sau birturi cu atmosfera lor sordidă, de provenienţă balcanică, din celelalte perimetre ale Bucureştiului. Aparatele, oferind numai preparate reci, erau plasate în holul de la intrare, de unde se pătrundea apoi într-o sală cu mese şi canapele, întunecoasă dar ospitalieră, iar de aici, pe o scară îngustă de lemn, urcai la mezanin, unde era de asemenea o sală, ceva mai scundă, cu ferestre mici, ovale, la stradă şi cu aspect de café-bar. În decursul anilor, localul a suferit diverse renovări şi transformări şi a căpătat alte destinaţii, schimbîndu-şi rînd pe rînd firma : a găzduit o vreme „Sala Mozart“, pentru expoziţii de pictură, apoi sediul agenţiei de concerte „Orfeu“, care avea şi brevetul pentru vînzarea de instrumente muzicale, iar mai tîrziu acolo a funcţionat magazinul „Djaburow“, de bijuterii şi artizanat. În cele din urmă, clădirea a fost demolată şi în locul ei a apărut frumosul bloc de azi ce flanchează scuarul din faţa sălii de teatru Majestic.

Faima cea mare i-o creaseră însă acestui „Automat“ poeţii — şi în speţă poeţii tineri, al căror debut coincidea atunci cu însăşi înfiinţarea localului. Ei, goniţi de vremea urîtă, îşi mutaseră într-o toamnă „sediul“ aici, părăsind bara de alamă galbenă de la fereastra cafenelei Capşa, unde se strîngeau cu regularitate, ziua spre prînz, sau mai ales după-amiaza, spre seară, ca să se uite, cu jind, de afară, de pe trotuar, la maeştrii dinăuntru, a căror glorie o rîvneau prin toţi porii fiinţei lor. „Automatul“ devenise un fel de a doua Capşa, deoarece tinerii aspiranţi la graţiile muzelor, necutezînd să intre dincolo, îşi găsiseră şi ei un loc unde puteau să stea la mese şi să dezbată fără complexe problemele lor proprii. Mai mult încă, aici se afişa oarecum un spirit anti-capşist, ca efect al disputei dintre generaţii, ce lua o turnură tot mai înverşunată în anii aceia ; tinerii de la „Automat“ ţineau neapărat să le riposteze într-un stil cît mai bătăios „bătrînilor“

www.ziuaconstanta.ro

de la Capşa, deoarece aceştia depăşiseră treizeci de ani şi-i priveau, ce-i drept, cam de sus, pe ceilalţi, tratîndu-i, la rîndul lor, drept nişte băieţi „necopţi" şi „insolenţi".

N-aş putea spune cu precizie cînd şi cine a intrat cel dintîi la „Automat", dar ştiu că acela care nu lipsea niciodată de acolo era Corneliu Temensky. Sînt gata să afirm chiar că tocmai el alesese locul şi-l pregătise pentru aureola de care avea să se bucure foarte curînd. În acea epocă sumbră, de criză economică, şomaj şi sărăcie, Temensky descoperise la „Automat" un adăpost unde găsea, într-o ambianţă oricum mai plăcută şi mai civilizată, atmosfera potrivită ca să învingă sentimentul de frustrare şi mizerie ce-l întîmpina în alte părţi. Aici se afla într-un local aproape elegant, frecventat de o lume mai urbană, aici era cald şi uita privaţiunile de acasă, aici nu-l stingherea nimeni, putînd să observe şi să reflecteze în voie, sau să-şi revadă în tihnă prietenii al căror număr creştea de la o zi la alta. El venea primul, devreme, pe la cinci după-amiază, îşi ocupa locul său pe canapeaua tapiţată, la o masă mai retrasă, aşezată într-un colţ al sălii, în semiobscuritate, şi pleca ultimul, tîrziu, cînd zarva se potolea şi localul se pregătea de închidere. Ceasuri întregi era „pivotul", cum se spune la bridge, în jurul căruia se aşezau şi se schimbau ceilalţi parteneri. Aceştia intrau, se opreau la masa lui, stăteau cîteva clipe să se încălzească sau să ia o gustare ieftină şi rapidă, făcînd un mic comerţ de idei, apoi plecau, reveneau, şi aşa, întreaga seară, se perinda pe acolo toată generaţia tînără de poeţi, pictori, gazetari şi actori, unii dintre ei grăbiţi şi aferaţi, în asiduă căutare de relaţii sau de suporteri financiari.

Corneliu Temensky era singurul care nu-şi părăsea locul şi nu căuta niciodată pe nimeni. S-ar fi zis că prezidează un conclav de inteligenţe volante sau că oficiază un cult misterios numai prin faptul că nu se mişca nici o clipă de pe canapeaua comodă, în mijlocul acelui du-te vino neîntrerupt de lume pestriţă şi anonimă ce se scurgea prin local. În preajma lui se

www.ziuaconstanta.ro

opreau, ca la un consemn, doar acei juni plini de visuri și iluzii, mînați acolo de o chemare tainică și irezistibilă, a artei. Sub ochii lui se făceau cunoștințe, se legau prietenii, se închegau programe și se năsteau reviste literare, ale căror prime foi, smulse de sub teascurile tipografiilor, cu cerneala încă proaspătă, erau aduse mai întîi la „Automat", unde primeau adevăratele acte de naștere — uneori și de deces, fiindcă cele mai multe dintre ele erau niște superbe efemeride. Ar fi destul să amintesc că numai atunci, în decurs de doi sau trei ani, Bucureștiul cunoscuse o avalanșă de reviste literare cum nu s-a mai întîmplat niciodată în alte vremuri. *Bobi*, *Răboj*, *Cristalul*, *Discobolul*, *Orion*, *Vraja*, *Ulise*, *Caravana*, *Mansarda*, *Timpul nostru* sînt doar cîteva din titlurile publicațiilor pe care tinerii idealiști le scoteau cu bani proprii, rupîndu-și de la gură, ca să-și tipărească în ele o parte din creațiile personale ignorate de periodicele consacrate, pe care, drept răzbunare, le și luau în răspăr, cu cerbicie, imberbii lor „directori". Corneliu Temensky era primul cititor al acestor reviste, la unele din ele și colabora cu versuri în manieră „modernistă", și acolo, în colțul lui de la „Automat", enunța cele dintîi comentarii și aprecieri asupra calității estetice sau asupra „combativității" lor. Prin asta își cîștigase el o largă sferă de simpatii în tagma celor de-o seamă cu dînsul, care țineau de fiecare dată să-i cunoască părerea, chiar dacă nu-i urmau întotdeauna sfatul. Iar la urmă, tîrziu, cînd poeții se retrăgeau și se pierdeau în mrejele tentaculare ale orașului, Temensky pleca și el de la „Automat", îndreptîndu-se cu pași grăbiți spre gazeta unde era angajat și unde își petrecea apoi noaptea, lucrînd pînă dimineața la serviciul de corectură, în atmosfera îmbîcsită de mirosul toxic al plumbului și al cernelei de tipar. De fapt, acesta constituia singurul capitol cunoscut al biografiei lui. Restul era singurătate și tăcere.

www.ziuaconstanta.ro

Structură orgolioasă, cu un accentuat simț al demnității, își purta solitudinea cu o alură seniorială, și fiecare gest al lui, fiecare vorbă, un salut chiar sau o

simplă solicitare căpătau un caracter ceremonios, dacă nu grav şi solemn. Vădit strîmtorat materialicește, trăind într-o continuă penurie şi în permanente lipsuri, nimeni nu l-a auzit vreodată văicărindu-se sau rostind imprecaţii la adresa soartei nedrepte. Revoltat dar nu răzvrătit, indignat dar nu dezabuzat, el căuta să mascheze situaţia precară în care se afla, iar cînd se întîlnea sau se despărţea de un prieten comportarea îi era lipsită de efuziune, ba chiar reţinută în exterior — detesta gesturile facile de falsă afecţiune — dar se manifesta printr-o strîngere de mînă cordială şi transmitea un fluid de generozitate sufletească sinceră şi nativă. Şi chiar atunci cînd era nevoit să ceară o ţigară, de exemplu — căci era un fumător înveterat şi mereu în criză de bani — o făcea pe un ton deferent, aproape protocolar: „Ai cumva posibilitatea să-mi pasezi o Regală?“ Fuma de preferinţă „regale roşii“, cele mai ieftine dintre ţigările „superioare“ şi, denumite astfel („roşii“) după culoarea cartonului de la cutia de douăzeci de bucăţi. Nu l-am văzut niciodată mîncînd ceva sau participînd la vreo libaţie, oricît de uşoară; fumatul era singura lui slăbiciune, devenită aproape viciu, căci îi ţinea şi de foame, şi de sete, şi de urît.

Şi-l mai întrezăresc pe Corneliu Temensky, în acele seri reci de toamne umede sau de ierni geroase, îmbrăcat într-un palton larg şi lung, ce cădea pe el ca un sac şi-i ajungea pînă la glezne, împrumutat probabil, acasă, de la tatăl său, ori de la vreun frate mai mare. Paltonul acela de împrumut trăda situaţia materială grea în care se zbătea fără să se plîngă. Vara — dar şi iarna — purta aceeaşi pălărie neagră, cu borurile mari, ce-i acoperea, nu ştiu cum, întreaga făptură, dîndu-i, în schimb, o înfăţişare mai bărbătească şi un aer mai „artist“.

O întîmplare — cu totul banală — m-a ajutat să iau cunoştinţă într-o zi de universul lăuntric al acestui tînăr, cu o existenţă ermetică, ce mi se părea că are un fond mai pronunţat decît la alţii. Nu-l cunoşteam propriu-zis decît superficial, din întîlnirile fu-

www.ziuaconstanta.ro

gitive de la „Automat“ sau din unele momente cînd el se plimba, rareori, cîte puţin, cu noi, prin centrul oraşului. Solitar prin temperament, evita escapadele, iar participările la viaţa de grup pe el nu-l atrăgeau. Ca poet, îi înregistrasem colaborarea la revistele ce se bucurau de mai mult prestigiu, dar fiindcă publica foarte rar, o dată sau de două ori pe an, nu-mi putusem face o idee clară despre talentul lui sau despre opţiunile sale în materie de artă şi literatură, cu atît mai puţin despre viziunea lui asupra lumii şi existenţei în genere. Asta şi din cauză că, oricît de sporadică îi era prezenţa prin reviste, el nu făcea nici un fel de zgomot în jurul poeziilor lui. Nu urmărea gloria, nu umbla după laude, faţă de ele părea cu totul indiferent.

Dar într-o zi — era în primăvara lui 1934 — m-am întîlnit cu el pe stradă, la ceasul unei amieze calme şi însorite. Mi s-a părut o apariţie stranie, sub pălăria lui mare, trasă pe ochi, şi mai neagră parcă în lumina puternică ce ne învăluia atunci. Tocmai ieşeam dintr-o librărie, unde cumpărasem ultima carte a lui Henry de Montherlant, *Encore un instant de bonheur*, sosită de curînd la Bucureşti. Era o carte de poeme a unui scriitor în plină ascensiune, pe care eu îl urmăream cu mult interes, avînd pentru el o reală admiraţie. I-am arătat cartea lui Temensky, fără a-mi ascunde bucuria că am putut să-mi procur un exemplar.

— Îl mai citeşti pe autorul ăsta frivol şi desuet ? mi-a tăiat-o el scurt, pe un ton pejorativ, aruncînd o privire poncişă peste titlul acela îmbietor.

Replica lui m-a surprins şi m-a contrariat. Ştiam că lui Montherlant i se reproşa o anumită „frivolitate“ din cauza libertinismului său spiritual, dar că ar fi desuet — aşa ceva auzeam pentru prima dată şi îmi suna în urechi ca o enormitate, dacă nu era cumva o glumă teribilistă, de falsă afectare, aşa cum şi crezusem în primul moment. Dar după cîteva fraze schimbate ad-hoc pe marginea subiectului în discuţie, am înţeles că amicul meu era convins de ceea ce spunea şi că aprecierea lui, departe de a fi o glumă, avea un

www.ziuaconstanta.ro

rost adînc şi angaja o întreagă problematică proprie generaţiei noastre. Ceea ce-l irita pe Temensky în invitaţia lui Montherlant de a cuceri „încă o clipă de fericire“ era însuşi apelul acesta către un optimism derizoriu, în flagrantă contradicţie cu climatul social şi psihologic în care ne aflam. „Fericirea ? ! făcu el cu o animozitate care mă miră, fiindcă nu i-o bănuiam, — ce gasconadă mistagogică (şi arătă spre cartea din mîna mea), într-o lume tracasată de mizerie fizică şi debusolări morale ! Cum am putea să ne mai gîndim la aşa ceva, cînd în jurul şi înlăuntrul nostru nu găsim decît suferinţă, nelinişte, revoltă, silă, scîrbă şi decepţii, încît cei ce mai vorbesc de fericire, sub asemenea auspicii ostile şi ingrate, se dovedesc pur şi simplu nişte spirite frivole şi desuete...“ Cam aceasta era demonstraţia lui, logică şi realistă în fapt, pe care de altfel toţi o cunoşteam bine din proprie experienţă, însă eu o auzeam întîia oară formulată de el. Atunci l-am descoperit eu pe adevăratul Temensky, băiatul acela discret, modest, delicat, solitar şi tăcut, cu o viaţă interioară atît de bogată şi cu un fel atît de personal de a gîndi.

Şi de atunci, am început să-l privesc cu mai multă atenţie. Iar mai tîrziu, peste zeci de ani, căzîndu-mi sub ochi o scrisoare a lui Anton Holban către Octav Suluţiu, datînd chiar din acea epocă (5 martie 1932), în care autorul *Ioanei* spunea : „Numai singurătatea te face mai vibrant, mai tragic, şi prima condiţie ca să pricepi ceva e să nu fii fericit“ — mi-am adus aminte dintr-odată de Corneliu Temensky şi de discuţia noastră despre fericire din ziua aceea însorită din primăvara lui 1934. Mai mult decît lui Anton Holban, care era un sentimental angoasat, fraza de mai sus i se potrivea perfect lui Temensky, care era un cerebral lucid de subtil rafinament. Pentru el singurătatea, fervoarea intelectuală, refuzul fericirii (nu însă apologia nefericirii, a suferinţei, cum făceau alţii — ceea ce e o deosebire !) formau elementele fundamentale ale unei biografii dramatice. Şi tocmai prin acestea el apare ca o exemplificare notorie, ca un sim-

www.ziuaconstanta.ro

bol frapant al experienţelor morale trăite de o generaţie cu care se identifica, într-un moment literar distinct, căruia i-a rămas indisolubil ataşat. Căci odată cu epoca aceea tulbure dar vibrantă, destrămată an de an şi risipită în vîltoarea evenimentelor tragice şi zguduitoare ce i-au urmat, poetul evocat aici s-a retras discret din lume, aşa cum a trăit, fără a stînjeni pe nimeni, stingîndu-se din viaţă la vîrsta de 27 ani (în 1941), ca şi cum şi-ar fi interzis să supravieţuiască unei tinereţi ameninţată să-şi piardă efervescenţa şi patetismul.

În memoria noastră însă el supravieţuieşte integru şi nealterat.

www.ziuaconstanta.ro

RECONSIDERĂRI DESPRE NEAGU RĂDULESCU

Împrejurările în care l-am cunoscut eu pe Neagu Rădulescu n-au fost numai de natură „literară", aşa cum se întîmplă îndeobşte în lumea scriitoricească, ci multe alte episoade exterioare mediului literar, împlîntate adînc în existenţa noastră din anii tinereţii, au contribuit să ne apropiem şi să rămînem prieteni, în sensul cel mai frumos al cuvîntului, pînă cînd plecarea lui precipitată, şi aş spune prematură, dintre noi ne-a despărţit pentru totdeauna. De-a lungul anilor am avut destul timp să cunosc şi să fiu în relaţii mai strînse sau mai puţin strînse cu multe categorii de oameni, de tipuri, temperamente şi structuri diferite, relaţii bazate pe criterii de gust, de cultură, de afinităţi sentimentale, sau pe elemente de ordin conjunctural (frecventarea aceloraşi cercuri, întîlniri prin aceleaşi redacţii etc., etc.), unele fiind doar simple legături superficiale şi efemere, altele transformîndu-se în prietenii sincere şi durabile, dar toate avînd ca liant un factor comun : fenomenul literar. Cu Neagu Răduleascu s-a întîmplat oarecum altfel. Pe el l-am cunoscut nu numai ca „scriitor", deşi am străbătut viaţa rămînînd amîndoi devotaţi muncii scriitoriceşti, în afara căreia pe nici unul nu ne-au tentat alte aspiraţii sau vocaţii lucrative. Rareori mi-a fost dat să întîlnesc un artist, un scriitor, absorbit zi de zi de obligaţiile lui profesionale, totdeauna puse sub semnul urgenţei şi îndeplinindu-le cu promptitudine şi conştiinciozitate, dar care în acelaşi timp să fie şi un *om*, adică o fiinţă ce trăia procesul existenţial sub toate formele

www.ziuaconstanta.ro

acelea intense şi complexe ce definesc conturul unei individualităţi pe plan social, moral, temperamental etc. Neagu era o astfel de individualitate bine alcătuită, de un echilibru psihic şi fizic ce nu-şi pierdea niciodată busola, gata să soarbă cu voluptate din toate plăcerile vieţii. Era însetat de prietenie, de dragoste, de puritate, de dreptate, muncea mult, dar găsea timp şi pentru distracţii şi relaxări, pentru aventuri galante sau pentru evadări prelungi în mijlocul naturii sau în compania fiinţelor dragi.

În astfel de „împrejurări" ne-am întîlnit pe culoarele Facultăţii de Litere şi Filosofie, pe la începutul anilor 30. L-am văzut prima dată în ipostaza de „copil teribil" care — împreună cu alţii, ca Eugen Ionescu, de pildă — îi juca tot felul de feste şi-i scotea peri albi profesorului său preferat Mihail Dragomirescu (acesta îl iubea la rîndul său cu o afecţiune aproape părintească şi-i îngăduia orice zburdălnicie), apoi l-am cunoscut ca „director" de reviste literare, căci în primii ani de studenţie scosese două reviste *X.Y.* şi *Herald,* cu o mare difuzare mai ales prin amfiteatrele universitare. Dar ceea ce m-a apropiat mai mult de el au fost relaţii de altă natură, pe care, fără falsă pudibonderie, căci ele constituie în definitiv apanajul tinereţii, voi cuteza să le reînviez aici. Întîmplarea a făcut ca să fim actorii unor idile sentimentale concomitente, în sensul că partenerele noastre, fiind ele însele prietene şi colege la aceeaşi Facultate, Dia, Mia şi Dica (cea dintîi devenind curînd soţia lui Neagu) au reuşit să creeze un cerc format din şase persoane (trei fete şi trei băieţi, al treilea dintre noi fiind Ion Stancu, admirabil om, căzut pe frontul antihitlerist), iar grupul acesta rămînea nedespărţit de dimineaţa pînă seara. Eram veşnic împreună pe sălile Facultăţii, la bibliotecă, în vesele plimbări prin Cişmigiu, uneori făceam excursii de o zi sau două, la „maici", la mînăstirile Ţigăneşti sau Pasărea, şi totdeauna Neagu era cel ce iniţia şi conducea aceste scurte şi romantice peripluri prin jurul Bucureştiului. Tot el era însă şi instigatorul acelor escapade nocturne în „cartier",

www.ziuaconstanta.ro

cum îi plăcea să numească un anumit loc rău famat, unde ne duceam să ne potolim fervorile celor douăzeci şi ceva de ani pe care-i purtam atunci cu fală şi încredere. (Aventurile de acest gen au fost descrise de el în romanul *Dragostea noastră cea de toate zilele.*) Deşi nu eram colegi de studii — el urma Româna, în amfiteatrul „Odobescu" de la parterul Facultăţii, eu eram la Filosofie, în amfiteatrul „Maiorescu", de la etajul întîi (două lumi diferite) — totuşi ne împrieteniserăm mai mult decît cu alţii dintre colegii noştri de studii. Exaltam libertatea, ne plăcea să hoinărim, să citim, să iubim, să scriem, eram şi trişti şi fericiţi, şi prea bogaţi şi prea săraci, n-aveam nimic, dar nu rîvneam nimic din gloriile lumii — într-un cuvînt, şi cu mult înainte ca termenul să fi fost descoperit şi consacrat, eram nişte „beatnici" pe malurile bătrînei gîrle Dîmboviţa.

În toamna lui 1932, urmînd să fie ales un nou comitet de conducere al Societăţii Studenţilor în Litere şi Filosofie, Neagu Rădulescu, în dorinţa şi în elanul lui generos de a îmbunătăţi condiţiile de viaţă ale studenţilor, s-a hotărît să candideze la preşedinţia acestei Societăţi — se bucura de multă simpatie printre studenţi — şi a format o partidă în acest scop, constituită din reprezentanţi ai tuturor secţiilor Facultăţii. A publicat atunci şi un manifest împănat cu formulele electorale de rigoare, ce cuprindea programul său de realizări şi revendicări. Numai că lista comitetului în fruntea căruia s-a prezentat în alegeri era alcătuită mai mult din poeţi şi visători, ce nu ofereau garanţii prea sigure pentru înfăptuirile practice invocate în manifestul nostru. Iată şi numele candidaţilor : Neagu Rădulescu (preşedinte), iar ca membrii : Grigore Băjenaru (de la Română), Simion Stolnicu (Franceză), Emilian Bâcov (Germană), Pericle Martinescu (Filosofie), N. Cristinoiu (Italiană), Anton Mystakide (Filologie clasică), Atanase Nuşi (Istorie), I. Zaharescu (Geografie), George Orzea, Dumitru Gherassy şi Ion Stancu. Bineînţeles, la alegeri lista noastră a căzut, dar nu la mare diferenţă de voturi de aceea

www.ziuaconstanta.ro

a învingătorilor în frunte cu doctorandul Emil Turdeanu. Drept consolare, noii aleşi ne-au invitat şi pe noi, învinşii, la banchetul care a avut loc, imediat după desemnarea scrutinului, la „Poiana-Carpaţi", mare restaurant popular cu terasă şi grădină pe colţ, peste drum de Universitate, în locul unde se află astăzi librăria „Mihai Eminescu". Am petrecut acolo o noapte întreagă într-o „agapă" electorală, care se transformase de fapt într-un încîntător chef studenţesc.

Această experienţă electorală, de altfel prima şi singura din biografia noastră, m-a apropiat şi mai mult de Neagu Rădulescu. Am rămas prieteni, chiar după ce am părăsit culoarele Universităţii şi am păşit, încărcaţi de iluzii, în ceea ce se numeşte cu un simpatic eufemism „viaţa literară".

În decursul deceniului al patrulea marii creatori ai literaturii române din secolul XX erau în plină consacrare, unii se aflau la apogeul carierii lor, dar nici pe departe prezenţa acestora nu monopoliza piaţa literară, cu atît mai puţin putea să constituie ea un obstacol în calea afirmării tinerilor scriitori. Dimpotrivă, tocmai ei — cei mari — erau aceia care-i susţineau şi-i încurajau pe cei tineri, făcîndu-şi uneori un titlu de glorie din a-i ajuta să intre în circuitul public. Exemplul lui Arghezi la *Bilete de papagal*, al lui Rebreanu la *România literară*, al lui Cocea la *Reporter*, al lui Lovinescu la cenaclul său, ca să nu le citez decît pe cele mai notorii, sînt edificatoare. Acolo unde scriitorul tînăr întîlnea o piedică, o adversitate chiar, erau uşile editorilor. Fiind nişte simpli negustori, care aveau în vedere doar sporirea planului financiar la capitolul „Profit", aceştia nu se hazardau să tipărească volumele sau volumaşele unor debutanţi, oricît de talentaţi ar fi fost ei, atîta vreme cît nu erau siguri că sumele investite în asemenea „riscuri" nu le-ar fi adus cîştiguri înzecite. (Excepţie făcea Editura Fundaţiilor, dar aceea era o excepţie, şi era singura). În aceste condiţiuni poeţii, eseiştii, romancierii tineri — ca să nu mai vorbesc de cei care, fascinaţi de mirajul tiparului, îşi rupeau pîinea de la gură ca să scoată o revistă li-

www.ziuaconstanta.ro

terară, oricît de efemeră — se vedeau obligaţi să-şi publice primele opere „în regie proprie", aşa cum se spune astăzi. Aş putea să dau aici o listă întreagă de opere intrate în fondul de bază al literaturii noastre moderne, tipărite în primă ediţie pe spezele autorilor, şi cititorul actual ar rămîne stupefiat să afle cum au fost posibile astfel de situaţii incredibile.

Revenind însă la Neagu Rădulescu, voi spune că el n-a avut soarta celorlalţi confraţi ai lui de generaţie. El n-a cunoscut acel cumplit calvar al tribulaţiilor editoriale şi prima lui carte, *Dragostea noastră cea de toate zilele,* publicată în 1934, s-a bucurat de un mare succes la public, ceea ce i-a deschis repede perspectiva spre o largă popularitate. În fiecare an după aceea Neagu apărea în vitrinele librăriilor cu o nouă carte, toate întîlnind acelaşi succes, unele se reeditau la intervale mici, tînărul scriitor devenise foarte curînd un răsfăţat al publicului, pentru ca volumul său de răsunet *Turnul Babel* — o frescă a pulsaţiilor celei mai tinere generaţii de scriitori şi artişti — să-i creeze o aură de celebritate ce-l va introduce definitiv în conştiinţa contemporaneităţii. Să nu uităm că a fost un moment (cîţiva ani la rînd) cînd numele lui Neagu Rădulescu avea o circulaţie extrem de mare, ca numele lui Mircea Eliade sau al lui Ionel Teodoreanu, însă la niveluri deosebite, bineînţeles.

Care este explicaţia sau care sînt datele ce i-au conferit, încă de timpuriu, această situaţie cu totul privilegiată în comparaţie cu ceilalţi confraţi din generaţia sa? Aş aminti în primul rînd prodigalitatea lui, risipa de talent de care dădea dovadă. Apoi generozitatea sufletească, apoi umorul lui, savoarea prozei sale, un ascuţit spirit de observaţie, jovialitatea, dezinvoltura, candoarea lui, în fine maliţiozitatea manifestată faţă de unele moravuri şi figuri ce-şi arogau poziţii de fals prestigiu — toate acestea în paralel cu zîmbetul de înţelegere şi aprobare arătat celor ce se devotau cu abnegaţie şi modestie vocaţiei lor artistice. Asemenea însuşiri au creat în jurul lui o atmosferă de simpatie generală în lumea artistică şi literară — în

www.ziuaconstanta.ro

pofida cîtorva cazuri izolate de răbufniri vindicative — în care Neagu s-a scăldat totdeauna cu o euforie interioară nedisimulată, totuşi bine strunită în gesticulaţia exterioară.

Poate, şi desigur, că unul din secretele succesului său se datoreşte şi faptului că Neagu nu era numai scriitor, ci şi excelent desenator, consacrîndu-se caricaturii, unde a repurtat mari izbînzi.

Dar caricatura lui depăşea profilul obişnuit al genului, căpătînd, în ansamblul creaţiilor sale din acest domeniu, dimensiunea unui epos al cărui limbaj nu mai era cuvîntul, ci metafora plastică. Prima lui expoziţie de caricaturi — a avut nenumărate în decursul anilor — a fost organizată în 1932 şi la vernisajul ei Camil Petrescu, în cuvîntul de deschidere, îl numea pe Neagu „un poet al caricaturii". Nu era un epitet de circumstanţă, ci o definire subtilă a stilului şi viziunii artistului, din a cărui paletă se revărsau cascade de poezie şi răsăreau hazlii naraţiuni epice. Fiecare caricatură a lui Neagu era o mică poemă, o povestire succintă, o biografie redusă la elementele esenţiale şi specifice, din care se deduceau, sub formă de badinaj, caracterul, preocupările, ticurile, comportamentele celui portretizat. Anumite detalii sugerau atmosfera lirică sau îngroşau tenta ironică ce lua adesea o turnură burlescă de mare efect anecdotic. Te plimbai prin expoziţie ca printr-un Disneyland, unde fauna respectivă era compusă din scriitori, actori, gazetari, sportivi sau politicieni români surprinşi în poziţii, atitudini sau situaţii de notorietate publică, redate aici prin cîteva trăsături de peniţă. Această latură a activităţii lui Neagu Rădulescu a contribuit în mod evident la cîştigarea unei largi popularităţi, întregită ulterior — sau paralel — cu succesele obţinute de el ca scriitor.

www.ziuaconstanta.ro

Dacă ne-am propune să judecăm „valoric" opera lui literară — adică din punct de vedere estetic, al conţinutului de idei, al puterii de sugestie etc. — desigur că rezultatul n-ar fi prea spectaculos. El nu face parte din clasa creatorilor ce-şi propun să sondeze

fenomenul existenţial sau istoric, mulţumindu-se să fie un observator lucid şi acid al mediului şi epocii în care a trăit şi să le reflecteze cît mai fidel cu putinţă în paginile sale, destinate în exclusivitate amuzării sau instruirii contemporanilor, fără vreo pretenţie la sufragiile posterităţii. Dar tocmai prin această fidelitate faţă de materialul abordat şi prin dorinţa — căci era la el o dorinţă aceasta — de a se bucura de adeziunea cît mai multor cititori din ambianţa imediată, scrisul lui întruneşte destule merite spre a rămîne în atenţia istoriei literare. Căci Neagu Rădulescu avea, înainte de orice, talent. Indiferent de amploarea, sau de profunzimea, sau de „rafinamentul" aspectelor problematice, era un scriitor de talent şi prin asta şi-a cîştigat el popularitatea, chiar dacă se cantona într-o zonă lipsită de ambiţii, în sens artistic, sau lăsa impresia de facilitate. Călinescu afirmase despre scrisul său, în *Istoria literaturii*, că „stenografiază, nu fără pitoresc, limbajul mahalalelor". În această afirmaţie eu văd şi o notă bună, pozitivă, dar şi una uşor peiorativă, exprimată prin verbul „a stenografia". Numai că Neagu, la fel ca şi alţi umorişti, unii de anvergură, nu „stenografia", ci crea limbajul eroilor săi, şi făcea aceasta cu multă trudă, în ciuda aparenţei de facilitate. Dar oare nu tocmai asta este măsura calităţii unui scriitor, de a da impresia de facilitate, atunci cînd fiecare frază a sa e o luptă surdă, secretă, cu materia amorfă a cuvîntului ?

În perioada lui de activitate intensă a publicat un număr însemnat de cărţi. Unele dintre ele sînt, desigur, cum s-a mai spus, „de facilă extracţie". Printre ele se găsesc însă şi cîteva care ar merita să fie reeditate, fie pentru o anumită psihologie a erotismului în viziunea lui personală, ca *Dragostea noastră cea de toate zilele*, fie pentru consistenţa epică a romanului *Napoleon fugea repede* (Napoleon e numele unui cal de curse — o excelentă replică în proză la celebra piesă *Omul cu mîrţoaga)*, fie pentru imensul material documentar (anecdotic) referitor la generaţiile ce-au ilustrat momentul cultural bucureştean al anilor 30

www.ziuaconstanta.ro

din acea frescă duioasă și ilariantă în același timp intitulată *Turnul Babel.*

N-aș cita alte titluri, dar aș vrea să accentuez ideea că în tot ceea ce a făcut, ca scriitor și caricaturist, Neagu Rădulescu a fost un om de atitudine. În primul rînd, un anti-conformist. Spiritul său de independență îl îndrepta în mod firesc spre aceasta. Dar un anti-conformist cu implicații adînci în vestejirea resorturilor maligne ce alterau viața socială, politică, morală sau culturală a vremii. Șarja lui era necruțătoare atunci cînd în raza ei de acțiune intrau parvenitismul, afacerismul, politicianismul venal, impostura, fanfaronada și toate celelate năravuri și moravuri dezavuabile din epocă. Din păcate, la fel ca destul de mulți alții din generația noastră, în condițiile de atunci, Neagu nu era fixat ideologic, însă era departe de a se complace în postura de simplu meșteșugar, sau de banal simbriaș al condeiului.

El avea mereu ceva de spus — să înfiereze un abuz, să denunțe o inechitate, să blameze infatuarea și reaua credință — și, cînd voia să „ardă" pe cineva sau ceva, acționa în mod foarte coroziv, căci nu-i lipseau nici sarcasmul, de care nu făcea paradă, nici curajul de opinie. În *Turnul Babel,* de pildă, se găsesc nenumărate exemple cînd atacurile la persoană — totdeauna îndreptățite și avînd ca ținte personaje cu poziții solide ce puteau să reacționeze brutal (ceea ce s-a și întîmplat de cîteva ori) — sînt executate cu fente de spadasin fără teamă și prihană. În același timp — și asta constituie un aspect tot atît de important — Neagu își manifesta dragostea și compasiunea pentru oamenii modești și cinstiți, pentru confrații mai puțin favorizați de soartă, al căror apărător se arăta în activitățile lui publicistice. Aș aminti în acest sens paginile din *Turnul Babel* consacrate acelor scriitori tineri morți în primăvara vieții lor, ca Alexandru Sahia, Bogdan Amaru, Al. Călinescu, N. Cantonieru, pe care Neagu îi evoca într-un patetic gest de indignare și revoltă: „Crezuseră că prin muncă, prin scris curat, vor răzbi... S-au jertfit! Jertfa lor însă cere o răzbu-

www.ziuaconstanta.ro

nare". Şi încheia, exhortînd : „Mai mult curaj, fraţi de condeie !" Lui, în orice caz, curajul, sentimentul de solidaritate, spiritul de echitate nu i-au lipsit.

Pe de altă parte, lui Neagu îi plăcea, într-adevăr, publicitatea, dar nu numaidecît în sensul de „reclamă", adică de a-şi promova produsele proprii în vederea vreunui profit material. Îi plăcea să-şi vadă numele tipărit în cît mai multe reviste şi ziare, se bucura de fiecare dată, ca un debutant, cînd recitea sau contempla în pagină o bucată de proză sau o ilustraţie grafică proprie, pe care le savura el însuşi cu un ochi de cititor obişnuit şi cu un zîmbet discret de mulţumire. Se observa la el gestul narcisic al creatorului încîntat de opera lui, pe care şi-o admira, admirîndu-se pe sine. Era, adică, un veritabil temperament de artist.

În privinţa ubicuităţii, aş îndrăzni să afirm că Neagu era prodigios. Într-o perioadă urmărea chiar şi şedinţele parlamentare, de unde recolta un bogat material caricatural. (Scosese, împreună cu un veleitar, un oarecare M. Z. Man, ce dispunea de fonduri băneşti, şi o revistă săptămînală cu un titlu chilometric impus de patronul său : *„Tribuna politică, parlamentară, economică, socială, culturală, literară şi artistică"*, pe care o alimenta cu texte şi desene din cronica actualităţii. Combinaţia a durat doar cîteva numere, pînă la epuizarea fondurilor.) Dar terenurile unde îşi desfăşura cu predilecţie activitatea erau acelea din lumea scriitorilor, actorilor şi sportivilor. Aici era la el acasă, şi nu existau culise, coterii, cancanuri pe care el să nu le cunoască şi să nu le demistifice în prozele şi desenele lui. Acestea erau extrem de acidulate, însă departe de orice tentă răzbunătoare, din contră, marcate de o bonomie afectuoasă, de o simpatie caldă faţă de „victimele" sale.

Un fapt surprinzător poate, dar absolut real, era alergia lui la climatul cafenelei. Desigur, nu ocolea cafeneaua ca local în sine (aici găsea doar o sursă inepuizabilă de inspiraţie), însă nu era un frecventator împătimit al ei ; apariţiile lui erau scurte şi limitate la strictul necesar ca să culeagă un subiect sau o si-

www.ziuaconstanta.ro

luetă. N-a fost niciodată văzut stînd cot la cot cu maeştrii şuetelor savante sau făcînd corp comun cu toţi acei corifei ai locvacităţii ce-şi iroseau ceasuri întregi vegetînd dinaintea unui şvarţ. În schimb, ca şi cum ar fi dispus de nişte antene miraculoase, ştia tot ce se discuta şi se vîntura acolo, ca la o bursă a valorilor spirituale, care oscilau de la o masă la alta, în funcţie de umori, de interese, de rivalităţi, de simpatii sau de antipatii personale. Neagu căuta să rămînă în afara unei asemenea atmosfere, tocmai pentru a-şi păstra libertatea de a acuza, persiflînd, confuzia de valori, falsificarea ideii despre misiunea scriitorului sau tendinţa de vulgarizare a conştiinţei artistice. Crochiurile lui satirice, oricît de bonome şi „confraterne", erau în aparenţă, intenţionau să fie un corectiv al înclinării generale a spiritului de cafenea de a denigra şi a minimaliza adevăratele valori aflate în circulaţie.

S-ar putea pune întrebarea : avea el destulă autoritate ca să facă acest lucru ? La drept vorbind, noţiunea de „autoritate" devine ceva foarte relativ atunci cînd intră în judecata contemporaneităţii. Un spirit prestigios poate să fie bagatelizat în fel şi chip, sau invers, unei „celebrităţi" de moment i se pot acorda credite fără acoperire. În cazul lui Neagu nu e vorba de vreo autoritate — pe care el nici nu şi-o revendica de altfel — ci de o poziţie *morală*, de unde privea lucrurile cu un discernămînt nealterat de optica deformată a cafenelei. Ambiţiona să fie un spectator atent, dornic să arate slăbiciunile şi racilele din jur, în special cele din mediul literar şi artistic, ceea ce însemna deja destul de mult.

În cercul confraţilor, respectiv al scriitorilor, indiferent de motivele ce-l puteau apropia sau depărta de unii sau de alţii, era în permanenţă animat de conştiinţa de breaslă, de o caldă camaraderie literară. Erau cu totul străine de firea lui răutatea, invidia, perfidia — şi în cadrul generaţiei noastre Neagu Rădulescu rămăsese, la anii maturităţii, acelaşi suflet deschis, capabil de entuziasme subite, ca şi în epoca tinereţii. Îşi păstrase o anumită ingenuitate, o anumită

www.ziuaconstanta.ro

candoare sufletească pînă în zilele sumbre cînd, pe patul de spital, făcea mari eforturi morale ca să accepte destinul implacabil ce-i bătea la ușă. A plecat dintre noi cu regretul că părăsește o lume și niște oameni pe care i-a iubit cu sinceritate.

Moștenirea literară a lui Neagu Rădulescu nu este dintre cele mai substanțiale, incontestabil. Amintirea lui însă e dintre cele mai vii pentru cei din generația lui. A fost o figură integrată profund în fenomenul cultural interbelic, cu un profil foarte personal, cu o prezență activă și continuă în epocă, astfel că evocarea lui contribuie nemijlocit la conturarea imaginii de ansamblu a epocii în aspectele sale specifice și pitorești. A climatului ei literar și moral. O astfel de evocare poate fi, oricînd, binevenită.

www.ziuaconstanta.ro

POEZIA ŞI DESTINUL LUI SIMION STOLNICU

Sînt convins că toţi cei ce l-au cunoscut — fie şi numai din lectură, ca poet — pe Simion Stolnicu au fost surprinşi să afle şi să constate că printre manuscrisele inedite rămase de la el se găsesc şi numeroase pagini de proză — căci, în afară de cele publicate de editorul său postum, Simion Bărbulescu, mai există o contribuţie memorialistică, se pare, destul de amplă, ce urmează a fi încredinţată tiparului. Eu unul am avut sentimentul unei revelaţii cînd am citit acele mici, dar aşa de penetrante portrete din *Steaua*, întratît de puţin eram pregătit să receptez, după moartea sa, un text în proză de Simion Stolnicu. Nu pentru că el n-ar fi avut aplicaţie pentru acest gen de scriere — publicase şi mai înainte cîteva proze literare — dar era un devotat atît de fanatic al versului, unde îi plăcea să înfrunte şi să învingă dificultăţi dintre cele mai mari (avea un pătimaş „gust al dificilului"), încît excludea presupunerea că ar fi perseverat şi în teritoriul prozei, în aparenţă mai facil pentru el — cel puţin în comparaţie cu eforturile obstinate depuse pentru cizelarea versurilor proprii. De altfel, chiar în relaţiile epistolare, în general parcimonioase şi sobre (scrisorile lui nu depăşeau suprafaţa unei cărţi poştale), folosea un stil alambicat, cu un limbaj graţios şi înflorit, ceea ce nu lăsa să se întrevadă scriitorul de largi cadenţe în proză pe care l-am descoperit postum. Şi iată că poetul se dovedeşte a fi un meşter, incisiv şi savuros, al prozei, la fel de rafinat şi de consistent ca şi în vers.

www.ziuaconstanta.ro

Dar asta constituie numai una din faţetele personalităţii „ciudatului", cum a fost etichetat, Simion Stolnicu. Ca om şi ca artist el prezenta şi alte curiozităţi — în sensul bun al cuvîntului — ce-i confereau o individualitate distinctă, şi aş adăuga : distinsă — căci el ţinea să fie deopotrivă *distinct* şi *distins* în peisajul liric din timpul său.

Ca să schiţez aici portretul lui, voi avea cutezanţa să afirm că Stolnicu se înfăţişa, prin apariţiile lui în lumea literară, prin ţinuta intelectuală, prin comportamentele exterioare, prin pasiunile şi aspiraţiile lui secrete, ca un Prinţ al poeziei. Despre nimeni altul, dintre cei cunoscuţi de mine, n-aş putea spune asta (cu excepţia lui Philippide, din a cărui zodie literară făcea parte şi Stolnicu mai puţin exerciţiile bahice), deoarece toţi ceilalţi, oricît de mari le-ar fi fost prezumţiile şi oricîte „aere" şi-ar fi dat, aveau dese momente cînd cădeau în vulgaritate (prin vorbe sau purtări), dezvăluindu-şi adevărata faţă de fiinţe comune. Stolnicu se străduia să fie şi să rămînă un aristocrat intelectual, fără tangenţe cu pragmatismul cotidian. Structura lui sufletească se acorda întru totul cu această condiţie. Fără prestanţă fizică — era mărunt la statură, dar mare ca spirit — prezenţa sa ca om nu indica înălţimea sa ca poet. Un trup îndesat, cu grumazul robust, ca al unui om obişnuit cu poverile (probabil o reminiscenţă la descendentul unor munteni harnici şi trudiţi), purta pe gîtul scurt un cap semeţ, ce distona, ca dimensiune, cu restul eşafodajului corporal. Avea ochi mari, negri, cu priviri galeşe şi în acelaşi timp pătrunzătoare, cu pleoapele obosite din cauza cititului îndelungat la lumina lămpii, iar gura cu buze subţiri, oarecum ofilite şi ele, trăda efectul ascezei impusă de travaliul intens cerebral. Sub fruntea largă, boltită, se ghiceau mecanismele tainice ale acestui gen de muncă subtilă şi complicată. În ţinuta lui vestimentară se observa grija de a fi cît mai corectă cu putinţă, fără a etala o eleganţă izbitoare, însă nu străină de o anumită cochetărie, ca să nu spun o apetenţă spre dandysm, deşi dunga pantaloni-

www.ziuaconstanta.ro

lor nu era la el impecabilă, trădînd lungile ceasuri de şedere la masa de lucru sau la pupitrul de lectură. Purta haine în general de culoare închisă, cămăşi albe foarte curate, desueta lavalieră era înlocuită cu un monden papion roşcat, iar pălăria de fetru era trasă puţin pe-o ureche, ca să-i dea un aer mai „ştrengar". Licăririle de o strălucire puţin sticloasă ale ochilor îi erau îndeobşte vesele, deşi pe buze îi flutura un zîmbet sarcastic, ce-i făcea o mină consumată, subtil dezabuzată, amintind masca baudelairiană a cărei fizionomie poetul o împrumuta cu bună ştiinţă, ca discipol credincios al maestrului idolatrizat.

De fapt, sarcasmul era prima notă caracteristică ce emana din toată fiinţa lui Simion Stolnicu. I se citea în jocul zglobiu al privirilor, în grimasa gurii, în gesturile cumpănite dar tranşante, în timbrul vocal. Era atitudinea omului demn şi integru, conştient că mişcările lui sufleteşti nu se acordă cu datele realităţii şi în consecinţă îşi impunea, ca pavăză împotriva atentatelor din afară, rigoarea disciplinei dinăuntru. De aici, impresia că ducea o existenţă ermetică, unde foarte puţini aveau privilegiul să pătrundă, iar el găsea şi mai rar ocaziile să vorbească despre sine. Nu trăia în istorie, în contingent, deşi cu antenele luciditătii privea şi judeca lumea la justa ei valoare. Asta l-a şi determinat, probabil, să se retragă pretimpuriu într-o totală izolare, dar nu din dezgust, revoltă sau orgoliu, ci presimţind că Istoria ameninţa să strivească sub tăvălugul ei poetul din el, singurul bun pe care-l avea de apărat şi pe care voia să-l apere cu dîrzenie pînă la ultima picătură de vlagă. Totuşi, în relaţiile de fiecare zi cu oamenii, cu prietenii era bonom, jovial, aprecia glumele şi ştia să alimenteze un haz sau să susţină prelungi discuţii nocturne. Dar, ca şi tînărul Matei Caragiale, de care îl apropiau multe laturi structurale şi artistice, Stolnicu era mereu în căutarea unor „ponturi", nu matrimoniale, ca la celălalt (îi lipsea cu totul interesul pentru valorile materiale), ci doar pur sentimentele. Şi cum aşa ceva se găseşte mai greu pentru un poet divorţat de orice rea-

www.ziuaconstanta.ro

lism lucrativ, tribulaţiile lui în această direcţie au rămas nefinalizate. A trăit cu nostalgia unei „întîlniri" providenţiale, dar s-a resemnat la celibat, pe care l-a acceptat cu stoicism şi cu nedisimulate regrete, nu însă înfrînt sau dezarmat. În postumele lui se află un important lot de poezii ce dovedesc o bogată trăire erotică şi unde elanurile lirice — fără să eşueze în decepţionism lacrimogen — se îmbinau cu un accentuat ton de acrimonie la adresa femeii. Ea este privită prin prisma dualităţii romantice — cînd sublimă, cînd fatală, în ipostaza de înger sau de demon, invocată imnic ori tratată cu imprecaţii şi invective („*Sublim bulgăre de smirnă*", „*Pierzanie şi crin*" etc.) — sub impulsul unor mari convulsiuni sufleteşti, amintind (şi aici ca şi în alte cicluri ale liricii lui) vibraţia unor antecesori notorii în materie : Eminescu, Baudelaire, Leopardi.

Fără îndoială că toate acestea se datorau în primul rînd vocaţiei lui native, robit în permanenţă de tirania Poeziei, ce excludea fără apel orice alt „despotism" concomitent. O parte din vină o purta apoi şi condiţia lui fizică. În perioada studenţiei, de pildă, cînd ambianţa specifică face ca experienţele de această natură să devină mai active, iar la imaginativi foarte puternice, şi dezamăgările — mai ales în cazul unui spirit ce trăia asemenea episoade în forme absolute — erau mai mari. Căci fetele nu se prea uitau la un curtezan cam „trecut" (Stolnicu venise la Universitate la o vîrstă mai înaintată), cînd în jurul lor se găseau atîţia alţii mai tineri, mai chipeşi şi mai asidui. Dar o influenţă precumpănitoare a avut în acest domeniu şi ataşamentul său filial pentru o mamă ce-l înconjura cu neprecupeţita dragoste acordată fiului unic. (Poetul şi-a mărturisit mai tîrziu recunoştinţa în poezia „Elegie inutilă", de o discretă dar nu mai puţin patetică duioşie în evocarea mamei dispărute). Pînă la anii înaintaţi ai maturităţii, Stolnicu a fost un „copil" ce se bucura de o îngrijire exemplară, iar el nu putea îndrepta spre o altă fiinţă afecţiunea plină de gratitudine păstrată mamei sale, tot aşa după cum

www.ziuaconstanta.ro

casa părintească de la Comarnic era pentru el refugiul unde se punea totdeauna la adăpost de intemperiile diverse ale existenţei. Acolo găsea mîngîierea şi satisfacţiile pe care nici un palat din lume nu i le-ar fi putut promite vreodată. Acolo solitar, narcisic, meditativ, se consacra zi şi noapte Poeziei, care-i îmbogăţea şi-i îndulcea izolarea de anahoret, compensînd eşecurile întîlnite pe cărările vieţii.

Cu toate acestea, cantonat în afara socialului şi a istoriei, nu evita oamenii, avea cultul amiciţiilor sincere şi frumoase, pe care le întreţinea cu devoţiune atunci cînd descindea în viesparul colectivităţii urbane. De asemenea, nu era lipsit de darul observaţiei şi de simţul unui umor frust, uşor mordant — reflectare a sarcasmului funciar amintit mai înainte — aşa cum reiese şi din însemnările memorialistice rămase în lada lui cu manuscrise.

În evocările sale Stolnicu pare condus mai mult de un sentiment de nostalgie, decît de dorinţa de a face nişte portrete „istorice" ale celor pe care i-a cunoscut. Întoarcerea lui în trecut, pe calea scrisului, era un refugiu şi o retrăire într-o lume ce apare şi mai frumoasă în lumina amintirilor ce nu se pierd. Şi-i plăcea să evoce mai ales „boema, universitară", pe care a trăit-o timp de cîţiva ani.

Dar atingînd această problemă, cred că e bine să arăt mai întîi, în cîteva cuvinte, ce era *boema* şi ce însemna de fapt a fi boem, avînd în vedere că în perioada tinereţii noastre boema, în ansamblul şi în mişcările ei cele mai semnificative, funcţiona ca un fluid inflamabil ce atingea cu deosebire mediile artistice şi literare ale Bucureştiului de acum cîteva decenii. Într-o formulare succintă şi metaforică am putea defini boema drept o stare de imponderabilitate vitală. Boemul trăieşte puternic şi adînc pe toate planurile existenţei, dar nu e legat de nimic ce este terestru, el e un inadaptabil care evoluează dincolo de convenţiile consacrate, sustrăgîndu-se obligaţiilor şi angajamentelor impuse de legile colectivităţii, într-un climat de independenţă ostentativă, fără statut civic

www.ziuaconstanta.ro

precis, fără preocuparea de a-şi fixa un rost în societate. Boemul se complace într-o atmosferă difuză de euforie continuă, planînd în afara, sau pe marginea (ori pe deasupra) complexului social, pe care-l repudiază în termeni generali dar de care depinde, totuşi, indestructibil, ca fiinţă corporală. Într-o societate ultra-dezvoltată, unde regulile restrictive au atins limita de sus, iar sentimentul frustrării personale a ajuns la paroxism, boema idilică şi inofensivă de altă dată a căpătat expresii radicale, uneori agresive, respingînd cu insolenţă sistemele sau concepţiile de viaţă în vigoare. Sub diferite denumiri — beatnici, hippyes, tineri furioşi, anticonformişti, contestatari etc., etc., — în vremea de azi asistăm la manifestări pe care noi, cei de acum cincizeci de ani, le practicam în acelaşi spirit de bravadă, poate sub forme mai moderate, însă avînd acelaşi caracter şi pornind din aceleaşi impulsuri. Noi numeam atunci *boemă* ceea ce astăzi poartă etichete mult mai virulente şi mai arogante. (Mircea Eliade le spunea „huligani" în romanele sale, avînd protagonişti tocmai tipuri de soiul acesta.)

Totuşi, această categorie de oameni „rupţi" voluntar de realitatea socială, cu situaţii materiale precare, dar cu temperamente tensionate, adesea explozive, constituia zona unde fertilitatea de idei şi programe era extrem de diversificată, alimentînd în cea mai mare măsură fluxul vieţii literare din acel timp. Iar în peisajul bucureştean şi în cadrul aşa-numitei „generaţii tinere" (un fel de *beatnici* sau de *hippyes avant la lettre*) din prima jumătate a deceniului patru, „disjuncţia" aceasta dintre boema universitară şi cea propriu-zis literară era destul de pronunţată, fără însă ca ea să ducă la asperităţi sau la discordanţe spectaculoase. Deosebirea se reducea doar la mediul în care se mişcau tinerii intelectuali din acea vreme, nu se referea şi la opţiunile lor estetice. Dimpotrivă, în revistele şi în creaţiile „generaţiei tinere" numai cu greu se puteau distinge realizările scriitorilor „culţi", de acelea ale autorilor „autodidacţi". Aceştia din urmă — mai numeroşi şi mai prolifici — compensau prin

www.ziuaconstanta.ro

talentul lor nativ absența unei pregătiri intelectuale mai sistematice și mai temeinice, astfel că la început cele două categorii se confundau în multe privințe. Abia mai tîrziu, și în confruntări de ordin mai complex, ele își dovedeau fie forțele, fie limitele gradului de instrucție care să le confere vitalitate. Căci, orice s-ar spune, și deși Universitatea nu servește nimănui știința pe tavă, frecventarea studiilor superioare contribuie la consolidarea personalității unui creator, imprimîndu-i o conștiință de o mai mare exigență în fața actului cultural de durată și mai multă putere de discernămînt în ordinea receptării valorilor, adică îl ferește de riscul de a cade în diletantisme sau improvizații, ori de a sluji gloriole efemere.

Dar Stolnicu nu la această latură a problemei se raporta atunci cînd făcea deosebirea între *boema universitară* și cea *literară*. El se gîndea pur și simplu numai la perimetrele geografice, ca să spun așa, unde își desfășurau activitatea diverșii membri ai „generației", printre care se prenumăra și el. O parte din această „generație tînără" era într-adevăr compusă din tineri artiști și literați (căci numai de ei e vorba aici) ce proveneau din cotloanele cele mai diferite ale bătrînului București. „Discobolii", de exemplu, veneau tocmai de prin Vitan, poeții de la *Vraja* coborau din dealul Arsenalului, cei de la *Bobi* sau *Răboj* alergau din Filantropia sau din Vatra Luminoasă ca să ia contact cu confrații din Făgădău sau Cotroceni, ș.a.m.d. Ei se adunau cu regularitate, în fiecare zi, mai ales iarna, la *Automatul* din Calea Victoriei, unde se constituise un fel de cartier general al boemei bucureștene, ori se întîlneau, săptămînal, duminica după masă, la cenaclul lui Lovinescu, din strada Cîmpineanu, unde formau „caracuda", ce se bucura de larga îngăduință și condescendență a amfitrionului. În anotimpurile frumoase, „boema" își schimba sediul, părăsind *Automatul* și reinstalîndu-se, sub cerul liber, pe trotuarul de la fereastra dinspre strada Edgar Quinet a cafenelei Capșa, în dreptul barei galbene de aluminiu ce proteja peretele de sticlă

www.ziuaconstanta.ro

al celebrului local. Acolo, junii aspiranţi la gloria literară, stînd în picioare ceasuri întregi şi torcînd cu însufleţire din caierul viselor, trăgeau cu ochiul, printre perdele, la maeştrii dinăuntru, instalaţi confortabil pe canapelele de piele şi sorbind cu nepăsare licoarea din ceştile etalate, aproape provocator, pe mesele scunde din faţa lor. Cei mai tineri nu aveau curajul să pătrundă în Empireul de dincolo de mirifica fereastră, deşi în conciliabulele lor animate „bătrînii" erau trataţi cu severitate şi chiar cu insolenţă, ca nişte zei ce trebuiau cît mai repede doborîţi de pe soclurile ce păreau sacrosancte, dar nu puteau fi şi invulnerabile. Vechea dispută dintre „tineri şi bătrîni", fără să aibă caracterul scolastic de altă dată, era aici mai aprinsă ca oricînd. Seara, tîrziu, dar uneori şi ziua, la prînz, înainte de a se scufunda în oceanul anonimatului colectiv, unii dintre aceşti poeţi îşi încheiau periplul cotidian la lăptăria „Constantinopol", din strada Belvedere, unde patronul localului, el însuşi poet, le servea pe „credit" şi în virtutea confraternităţii cîte o omletă cu jumări şi un castronaş de iaurt, spre a le potoli foamea proverbială de visători incorigibili.

Aceasta era boema *literară*. *Boema universitară* se desfăşura pe alt „meridian" şi sub alte aspecte, chiar dacă avea multe afinităţi şi dese interferenţe cu cea „literară". Mai exact, boema universitară, evocată de Stolnicu, îşi avea sediul pe aceeaşi stradă Edgar Quinet, la cîţiva paşi numai de cafeneaua Capşa, şi anume la Facultatea de Litere şi Filosofie, în clădirea masivă şi impunătoare a Universităţii. Acolo l-am şi întîlnit eu prima dată pe Stolnicu, pe culoarele Facultăţii, făcînd amîndoi parte din acelaşi contingent studenţesc, deşi el era cu vreo şase ani mai mare ca noi, colegii lui de studii. Era ceea ce se numea un „student întîrziat". Devenise cunoscut drept „studentul din anul I cu chelie", deoarece se remarca printr-un prematur şi pronunţat început de calviţie. Dar „întîrzierea" lui nu se datora vreunor accidente de şcolarizare, ci pur şi simplu faptului că se hotărîse să vină la Facultate

www.ziuaconstanta.ro

la vîrsta cînd alții părăsiseră demult treptele Universității. Și nu venise cu gîndul de a se pregăti pentru vreo carieră profesională, sau din vana dorință de a obține o diplomă universitară, ci doar cu intenția de a-și consolida cunoștințele în domeniul limbii și literaturii franceze — în special și aproape exclusiv al poeziei — adică de a-și completa, cum singur spunea, ucenicia „la școala muzei franceze". Această școală se rezuma pentru el la cîțiva poeți cărora le păstra un cult inalterabil : Villon, Vigny, Nerval, Baudelaire, Rimbaud, Théophile Gautier. Aceștia erau „farurile" a căror existență istorică și literară voia s-o cunoască în amănunțime, și cam pentru asta venise el la Universitate.

Deși înscris tardiv la Facultate, trăia viața studențească în toată gama ei de manifestări, mai ales sub aspectele idilice și pitorești. Voia prin aceasta să recupereze anumite reprimări ale unei adolescențe refulate, cînd se consacrase cu o patimă exclusivistă numai exercițiului poetic. Acum se decisese să guste și din voluptățile tinereții, exact în momentul cînd simțea că începe să-l muște viermele regretelor și să alunece pe celălalt versant.

Era tipul studentului boem în sensul înalt al cuvîntului. Dar ce însemna în fond *boema universitară ?...* Spre a se înțelege mai ușor această noțiune, voi spune că viața studențească de pe vremea noastră se compunea din două părți : studenții „serioși", adică aceia care se puneau cu burta pe carte, pregătindu-se pentru un viitor oarecare, și studenții boemi, care nu se prea gîndeau la așa ceva. Cei dintîi veneau la Universitate cu scopuri bine determinate : să capete o patalama cît mai sus cotată pentru a ajunge profesori, doctori, ingineri, juriști, diplomați etc., ca să nu mai vorbim de veleitarii politici, care făceau ravagii, sau de vînătorii de zestre, care își vedeau de treburile lor. Studenții boemi, total apolitici și străini de orice calcule cu substrat practic, nu erau dintre cei ce se evidențiau la învățătură, în schimb tocmai din rîndul lor se ridicau „creatorii" : poeți, prozatori, critici, eseiști

www.ziuaconstanta.ro

etc. Ca şi boema „literară“, boema universitară era aceea care vîntura idei noi, germina talente, se afişa în for public. E de-ajuns să spun că numai la Facultatea de Litere şi Filosofie apăruseră în timpul studenţiei mele cîteva reviste literare scoase, scrise şi citite de studenţi ai Facultăţii : *Herald, X. Y., Litere, Cristalul, Cadran, Pegas, Gong, Brazda literară, Timpul nostru* şi altele, fiecare cu programul şi ambiţiile ei, fiecare cu „directorul“ şi cu acoliţii săi fideli. Ceva mai mult, la Facultatea noastră exista şi un fel de Capşa în miniatură, anume bufetul ţinut de „madam Eva“, o femeie corpolentă şi bună gospodină, care înjghebase la capătul coridorului ce ducea spre amfiteatrul „Odobescu“, de la parter, un mic bar, unde se puteau servi cafele, prăjituri sau sandwişuri şi unde se încingeau înfierbîntate discuţii mai mult sau mai puţin academice. Facultatea de Litere şi Filosofie se compunea din vreo şase-şapte amfiteatre cu vreo cincisprezece catedre de învăţămînt, însă fiecare cu atmosfera şi preocupările sale aparte, fără contacte prea strînse între ele. Se întîmpla ca un student de la Filosofie, bunăoară, care urma cursurile la amfiteatrul „Titu Maiorescu“, de la etajul I, să nu calce niciodată pe la „Haşdeu“, de la etajul II, unde se predau Literatura veche sau Lingvistica, şi viceversa. Studenţii urcau şi coborau la diversele amfiteatre pe aceeaşi scară sau cu acelaşi lift, dar între diferitele grupe de studii nu existau legături directe. Singurul punct de întîlnire al celor ce voiau să păstreze anumite contacte era la „madam Eva“, şi acolo veneau îndeosebi „poeţii“, ca să se cunoască mai bine unii pe alţii, să facă schimburi de opinii, să polemizeze, să se certe sau să pună la cale vreo nouă „trăznaie“ sub forma unei alte reviste literare. Întocmai ca la Capşa ! În cele mai multe cazuri aceste reviste efemeride, căci nici una nu rezista mai mult de un număr sau două, aveau ca obiectiv să instige sau să susţină diverse campanii, fie împotriva vreunui profesor mai sever, fie în cadrul divergenţelor dintre grupările cu crezuri estetice deosebite. Simion Stolnicu trecea zilnic pe

www.ziuaconstanta.ro

la „madam Eva", fără să fie un „stîlp" al bufetului. Acolo l-am cunoscut şi eu, în anul 1932. În cadrul pregătirilor pentru alegerea noului comitet al Societăţii Studenţilor în Litere şi Filosofie, figuram amîndoi pe aceeaşi listă electorală, care avea faima de a fi compusă numai din „boemi" şi „visători", reprezentînd diferitele secţii ale Facultăţii. Bineînţeles, partida noastră a căzut în alegeri, dar din această „aventură" ne-am ales cu cîteva relaţii de prietenie, dintre care unele au dăinuit o viaţă întreagă. (Despre acţiunea noastră electorală de atunci am vorbit mai pe larg în capitolul consacrat lui Neagu Rădulescu, aşa că nu mă mai repet acum).

Cam aceasta era ceea ce se numea „boema universitară". De reţinut că acest tip de boem nu se exhiba prin neglijenţă vestimentară, nu-şi făcea stagiul la uşa cafenelei, nu cădea în cabotinism sau histrionism, deşi atitudinile de frondă, în special faţă de profesorii prea dogmatici, erau şi la el uneori destul de ascuţite. Dar el trăia într-un mediu şi un climat intelectual ce-i ofereau posibilitatea să-şi construiască o personalitate compactă, fără discrepanţele sau complexele ce se puteau observa la celelalte tipuri de boemi din oraş.

Stolnicu se complăcea în această boemă universitară, mai mult decît în cea „literară", cu deosebirea însă că el se detaşa de linia clasică a studentului obişnuit. Studenţia era pentru el în primul rînd un prilej de relaxare şi de contactări umane, după lungi perioade de recluziune la Comarnic, unde ducea lupta sa ascunsă cu materia abstractă a cuvintelor pentru forjarea unui stil poetic personal.

Săptămîni sau luni întregi dispărea din circulaţie, se retrăgea în bîrlogul natal de la poalele munţilor, iar cînd reapărea pe culoarele Facultăţii aducea ceva din aerul provincialului istovit de munci oculte, venit să se revigoreze în mijlocul colegilor pivotaţi în inima realităţilor citadine. Nu avea ca bagaj personal decît o mică valiză cu lenjerie de corp, dar încărcată mai mult cu manuscrise proaspete, la care lucra încă, şi totdeauna găsea un pat disponibil la unul din etajele

www.ziuaconstanta.ro

de sus ale marii clădiri albăstrii de lîngă piața Buzești, unde se afla căminul studenților prahoveni și unde studentul-peregrin trăgea ca la el acasă în sejururile lui bucureștene. Marea sa calitate era a se integra repede în ambianța universitară, căci se adapta ușor, datorită probabil faptului că nu cultiva decît relațiile bazate pe un fond de afecțiune și comunitate de idei.

O altă latură „ciudată" a caracterului său consta în faptul că poetul de o modernitate extremă în exercițiul modalităților lirice din anii 30 și ale cărui comportări în viața de toate zilele dovedeau o urbanitate desăvîrșită, era în esență un anticitadin declarat. Pentru el, orașul era *„o lume de Sodomă"*, care adăpostea *„la etajul ultim, de pripas, un poet"* ce nu-și putea acorda lira la zgomotul abrutizant al civilizației din veac, și asta explica desele retrageri în *„Siberia lui"* de sub streașina pădurilor carpatine. Stolnicu avea, așadar, o dublă existență ce-i proiecta personalitatea pe două planuri paralele : era un meditativ și un solitar, un spirit apolinic (definit în viziunea „podului eleat"), care se simțea în elementul lui departe de vuietul lumii, pentru ca în același timp să fie vizitat de frecvente impulsiuni dionisiace, pe care și le cenzura însă cu luciditate și tărie. O astfel de ambivalență constituia sorgintea unui dramatism pe care poetul îl denunță cu glas tare în nenumărate versuri patetice din postumele sale : *„Sînt blestemat să șerpui între cer și lut"* e numai unul dintre ele.

Toate acestea alcătuiau recuzita unui student boem de factură semi-legendară, așa cum l-am cunoscut eu prima dată pe Simion Stolnicu. După ce a terminat studiile universitare (cu licența la Franceză) a dispărut definitiv din București, păstrînd cu marele oraș doar legăturile întîmplătoare ale unui vizitator venit pentru cîteva ceasuri sau cel mult ca să petreacă aici o zi de vară. El a rămas însă toată viața un boem (celibatul e o dovadă !) și un student care n-a încetat nici o clipă să lucreze cu meticulozitate în laboratorul tainic și complicat al Poeziei. Iar dacă mai tîrziu

www.ziuaconstanta.ro

a devenit profesor în urbea natală, aceasta a fost consecinţa unor împrejurări străine şi de voinţa, şi de vocaţia sa reală.

Adevărata lui vocaţie rămînea aceea de poet. Dar ca să şi-o afirme trebuia să învingă nişte bariere înguste ce se ridicau în faţa oricui tînăr scriitor. Într-una din cronicile sale, Pompiliu Constantinescu scria : „Cu greutăţi omerice, d. Simion Stolnicu a scos *Punct vernal*, prin care şi-a fixat un loc în lirica tînără.“ „Greutăţi omerice“ este desigur o metaforă exagerată, însă atunci cînd Pompiliu Constantinescu a pus-o pe hîrtie, în cronica consacrată lui Stolnicu, ştia ce spunea. El îl cunoştea bine pe poet, căci îi fusese profesor la liceul din Cîmpina, iar elevul, chiar după ce s-a consacrat ca poet, a păstrat tot timpul o legătură strînsă cu fostul său profesor, ajuns la rîndul lui un critic de prestigiu în epocă. Era singura personalitate notorie pe care Stolnicu o aborda cu încredere, iar criticul îi insera în *Vremea*, unde conducea partea literară a publicaţiei, poeziile pe care poetul i le încredinţa uneori. În acelaşi timp îi împărtăşea ca unui părinte necazurile lui necurmate în problema publicării unui volum. „Greutăţile omerice“ în acest sens nu erau specifice numai pentru Simion Stolnicu, dar în cazul lui s-au dovedit a fi mai mari ca de obicei. De ce ? În primul rînd, poezia lui ermetică, fără audienţă la marele public, nu putea găsi un editor dispus să investească bani într-o afacere ce nu-i făgăduia un cîştig sigur. În al doilea rînd, poetul nu frecventa cenaclurile şi cercurile literare, decît foarte sporadic, avea fobia redacţiilor şi nu-i „cultiva“ pe maeştri ca să găsească un „patron“ care să-l susţină şi să-l recomande vreunei case de editură. În fine, el nu avea posibilitatea să-şi tipărească pe cont propriu un volum, aşa cum făceau mai toţi ceilalţi dintre confraţii lui de meserie şi de vîrstă. În consecinţă, a debutat editorial abia la 28 de ani, adică destul de tîrziu, în comparaţie cu numeroşii poeţi precoci, care ajungeau celebri la 17 ani. Chiar şi la acea vîrstă înaintată, şansa lui a fost că a găsit un

www.ziuaconstanta.ro

Mecena, în persoana lui Ath. Atanasiu (fiul proprietarului marelui magazin bucureştean „La vulturul de mare"), care cunoscîndu-l de pe băncile şcoalei şi preţuindu-l ca om şi ca poet, l-a subvenţionat cu suma necesară pentru tipărirea volumului *Punct vernal* (1933). Al doilea volum, *Pod eleat*, a apărut în 1935, tot printr-un gest de mecenat, de astă dată oferit de Victor Bădulescu, de asemenea fost coleg de liceu, o inteligenţă superioară, cadru universitar şi membru al corpului diplomatic, mare admirator al poeziei lui Stolnicu. Ambilor, poetul le-a dedicat volumele respective, în semn de afectuoasă recunoştinţă. Şi ambele cărţi — singurele publicate în timpul vieţii sale — au fost încununate cu premii oficiale, ca o recunoaştere a valorii lor şi a evenimentului pe care ele îl marcau în poezia noastră modernă. După aceea el n-a mai tipărit alt volum (la reviste a colaborat iarăşi foarte puţin), adîncindu-se cu o voluptate bizară în izolarea sa mută şi orgolioasă la o sută de kilometri de Bucureşti. De fapt, îşi bătuse în metal preţios medalia lircă şi-şi impusese personalitatea distinctă ca poet. Mai mult decît atît nu avea ambiţia să cucerească. El nu înţelegea să devină un versificator de rutină, nici să facă concesii pieţii literare, şi, timp de treizeci de ani după aceea, şi-a completat, în singurătate şi tăcere, mesajul, care a văzut lumina tiparului după dispariţia sa.

Opera lirică a lui Simion Stolnicu, realizată pe parcursul a peste patru decenii de slujire cu abnegaţie şi tenacitate a Muzei, însumează abia vreo 200 de poezii. Aceasta înseamnă foarte puţin din punct de vedere cantitativ, însă sub raport valoric ea impune fără echivoc personalitatea unui *adevărat* poet. Iar dacă dificultatea de asimilare a pus cititorii şi critica vremii în oarecare dilemă, aceasta se datorează mai multor împrejurări de ordin obiectiv. Mai întîi că, la timpul respectiv, nivelul de receptare a unei astfel de creaţii — dificilă prin tendinţă şi intenţii — era încă destul de scăzut. În al doilea rînd, că opera integrală a poetului, incluzînd postumele, care-l repre-

www.ziuaconstanta.ro

zintă magistral, era departe de a fi fost elaborată şi difuzată. Se mai poate invoca şi argumentul că poetul, rupînd sau refuzînd să păstreze legăturile cu mediile literare ce consacră sau demolează gloriile de circumstanţă, a făcut el însuşi ca înţelegerea mesajului său artistic să fie tardivă şi destul de expeditivă. Acum avem însă posibilitatea să parcurgem opera sa *completă*, în secţiunile tematice atent delimitate de poet, s-o receptăm cu alte antene şi s-o situăm, fără teamă şi rezerve, la locul ce i se cuvine în cadrul liricii româneşti din secolul nostru.

În ansamblu, creaţia lui Stolnicu se prezintă azi sub trei ipostaze, trei cicluri, destul de distanţate în timp, dar bine conturate: ciclul simbolisto-impresionist, ciclul ermetist şi ciclul existenţial. După cum se ştie, el a fost remarcat prima dată, cu fermitate, de Lovinescu, prin 1925—26. Poezia *Funeralii de toamnă*, publicată atunci în *Sburătorul* şi des citată mai pe urmă, era apreciată pentru cantabilitatea şi pentru pregnanţa imaginilor de o mare forţă sugestivă. Dar această poezie, din prima tinereţe, cu un timbru difuz de melopee, nu rămîne specifică pentru lirica de mai tîrziu a lui Stolnicu, din contra ea are acum un sunet banal, nu se încadrează în procedeul lui poetic, atît de personal, pe care avea să-l releve cîţiva ani mai tîrziu, odată cu apariţia celor două volume din 1933 şi 1935. Ca şi Ion Barbu, la început parnasian, Stolnicu, ieşind din simbolism, a abordat ermetismul, unde a găsit terenul propice pentru exercitarea acelui „gust al dificitului" ce-i era atît de propriu. În deceniul patru se dovedea cel mai consistent poet din noua pleiadă a „generaţiei tinere", devansînd în sens creator, ca structură, conţinut, tensiune şi virtuozitate, realizările confraţilor din epocă. El voia nu atît să inoveze, cît să *forţeze* registrul liric obişnuit, să cucerească noi zone în teritoriul modernităţii, fără a cădea în excentricităţi şi fără a se rupe de substanţa tezaurului tradiţional (etnicism, cosmicism, panteism) pe care-l prelucra în forme extrem de sofisticate. Pentru aceasta, era un artizan meticulos al

www.ziuaconstanta.ro

limbajului poetic, epurînd expresia pînă la a face din ea o ecuaţie aproape enigmatică, violentînd topica obişnuită şi speriindu-i pe grămătici. Era faza sa *ermetică.* I s-au imputat manierismul, preţiozitatea, versul gloduros, cu asprimi voite, dar toate acestea erau caractere ale mecanismului său creator. (Stolnicu a dus întreaga viaţă, în izolarea sa ascetică, o luptă crîncenă cu materia refractară a cuvintelor pentru a realiza o operă destul de redusă în comparaţie cu cantitatea de energie depusă). Criticii, cu atît mai mult cititorii, rămîneau în expectativă în faţa stilului său poetic, dar noi putem vedea acum în el un alt precursor al poeţilor din zilele noastre, care împing rafinarea limbajului liric pînă la obliterarea ultimelor fibre de logică gramaticală, pentru a da artei poetice moderne mijloacele de expresie adecvate. Modalităţi ce păreau altădată „rebarbative" au devenit astăzi foarte curente şi par a fi intrat în ordinea firească a lucrurilor.

În sfîrşit, al treilea ciclu al liricei lui Stolnicu îl constituie *Postumele.* Acestea cuprind cea mai mare parte a creaţiei lui şi în ele descoperim pe adevăratul mare poet, care dă glas unui univers interior complex şi tumultuos, dominat de simţăminte clocotitoare şi configurînd o demonie a gesticei intime cu profunde vibraţii dramatice. Este poezia de esenţă existenţială (nu existenţialistă, să fim atenţi !), unde factorul de ordin biografic, vehiculat într-o anecdotică transfigurată, îşi dobîndeşte în mod evident suveranitatea, dar la o treaptă avansată ce angrenează atît de subtil toate resorturile creatoare ale lui Stolnicu. Poetul explorează filonul experienţelor proprii în conexiune cu datele determinante ale vocaţiei lirice, ajungînd la realizări ambiţioase, cu puternice rezonanţe. (Mă refer la capitolele fixate de poet sub titluri ca : *Apollo, Saturn, Ianos, Albatros, Eros* etc., care alcătuiesc laolaltă acea mitologie personală transplantată în postumele supratitrate, cam expozitiv, e drept : *Şerpuiri între lut şi torţele de aur).*

www.ziuaconstanta.ro

S-a subliniat mereu predispoziţia lui pentru aspectele sumbre (morbideţea, macabrul, funerarul, tenebrosul, sepulcralul — motivul toamnei e obsedant în opera lui); acestea pot fi, desigur, un efect al structurii somatice a poetului, îngroşat de influenţa puternică exercitată asupra lui de „poeţii damnaţi" (să-i numim încă o dată: Nerval, Baudelaire, Rimbaud) pe care Stolnicu i-a frecventat cu o mare pasiune în tinereţe. (În singura lui călătorie făcută peste hotare, la Paris, în 1938, ca invitat al Institutului Francez din Bucureşti, el a căutat să calce acolo pe urmele maeştrilor veneraţi, şi nu întîmplător impresiile culese din acea călătorie sînt consemnate în grava şi ampla poezie „La mormîntul lui Baudelaire", ca un prinos adus *„din răsărit"* ilustrului parizian culcat sub lespedea din cimitirul Montparnasse). S-a vorbit de asemenea despre unele ecouri livreşti, dar acestea sînt roadele studiilor lui individuale sau universitare, bine asimilate şi decantate în simboluri elocvente sau în febrile emoţii intelectuale. Aici se cuvine să remarcăm marea afinitate de ritm, concepţie, semnificaţie şi realizare artistică dintre poezia „Pod eleat" şi poemul „Le bateau ivre" al lui Rimbaud, căruia Stolnicu a năzuit să-i dea în româneşte o replică tot atît de absconsă şi savantă ca şi modelul francez.

Socot importantă filiaţia dintre poezia lui Stolnicu şi aceea a „vîrfurilor" liricii franceze din secolul al XIX-lea nu atît prin ecourile ce ni le trezeşte, cît prin comunitatea de gîndire, de simţire şi factură artistică pe care Stolnicu a realizat-o cu acei mari maeştri ai lui la un nivel substanţial revelator. Personalitatea lui rămîne intactă, în ciuda tuturor influenţelor posibile. „Filiaţia" aceasta, cum am numit-o, şi unde nu e vorba de un epigonism manifestat sub formă de influenţe, reminiscenţe sau coincidenţe involuntare, ci de un paralelism conştient între poetul român şi poeţii francezi amintiţi — toţi făcînd parte din aceeaşi familie lirică şi intelectuală — ar putea constitui un vast şi frumos subiect pentru o teză de doctorat în literatura comparată. Ar fi de mirare ca

www.ziuaconstanta.ro

ea să nu se înfăptuiască într-o zi. Să lăsăm deci acest subiect în atenţia şi la dispoziţia cercetătorilor avizaţi.

Dar, revenind la conţinutul operei lui, nu trebuie ocolit un alt aspect, asupra căruia aş vrea să stărui în cîteva cuvinte. Consider că s-a insistat mai puţin — după ştiinţa mea chiar foarte puţin — asupra aderenţei la fondul ancestral de imagini şi idei în ambianţa căruia Stolnicu trăia ca poet, şi căruia i-a închinat cea mai mare parte a inspiraţiei sale. Din opera lui se desprinde o largă frescă de motive lirice extrase din solul spiritualităţii existenţialităţii naţionale, reflectate în metamorfozări adesea foarte subtile, de la „Odă mălaiului", de pildă, pînă la acel „Mic recviem", dedicat eroilor căzuţi pe fronturile de luptă (de altfel singura lui poezie cu priză la contingent), şi acest lucru denotă zelul predominant al poetului de a fi un cîntăreţ al permanenţelor spirituale şi materiale din văzduhul natal, chiar dacă ambiţiile lui poetice se mişcă în sfera universalului. Pămîntul, pădurea valahă, munţii, rîurile copilăriei, anumite elemente bucolice revin frecvent în versurile sale. El e un aed credincios al acestor coordonate autohtone, cu toate că patima lui de a frămînta limbajul şi gîndirea poetică şi de a le înzestra cu valenţe noi i-a creat fala unui „manierism" ce numai în aparenţă îl poate dezavantaja. Stolnicu e un poet dificil, în general, tocmai fiindcă e un poet de autentică substanţă, evitînd anarhismul, extravaganţa sau dorinţa de epatare şi la care tradiţia şi inovaţia se îmbină într-un mod cît se poate de riguros.

În această ordine de idei, aş vrea să subliniez izbitoarea asemănare pe care o văd eu acum între poezia lui Simion Stolnicu şi pictura lui Ion Ţuculescu. Ambele au ca sursă de inspiraţie acelaşi fond greu de încărcătură imagistică şi ideatică ce constituie tezaurul funciar al spiritualităţii româneşti şi ambele au dat formă artistică acestui tezaur, adaptat fireşte mijloacelor specifice picturii şi poeziei, una folosind culoarea, cealaltă cuvîntul. Şi într-o parte şi în alta întîlnim aceleaşi viziuni luxuriante, fastuoase, cu elemente folclorice trecute prin retortele unor imagi-

www.ziuaconstanta.ro

nații impetuoase, febrile. Ele sînt investite cu un colorit puternic, ori prea sumbru, ori eclantant, recurgînd la o pastă groasă, densă, aplicată în tușe tari, orchestrate într-un lirism lucid sau în irupții frînte și trădînd personalități cu fond profund, ce așternpe pînză sau pe hîrtie palpitul lor vital în ritmuri de o exaltare debordantă. Similitudinile dintre cei doi artiști merg pînă la coincidențe de destin. Amîndoi au fost niște mari izolați — voluntari sau siliți de împrejurări — amîndoi s-au zbătut ca niște titani, vreme îndelungată, în singurătate și tăcere, ca să dea viață materialului amorf asupra căruia lucrau (pasta și cuvîntul); în fine, amîndorura le-au fost rezervate sufragiile publice în postumitate. (Lui Stolnicu, pînă acum, mai puțin, e drept !).

Și țin să mai adaug, ca un alt fapt semnificativ peremptoriu, că ultima dată cînd l-am întîlnit eu pe Stolnicu a fost în 1965, în sala Dalles, unde se deschisese prima mare retrospectivă Țuculescu. Venise special de la Comarnic ca să vadă expoziția. Atunci nu sesizam ce-l aducea pe el acolo, dar mai tîrziu, cînd i-am citit poeziile postume, am avut cît se poate de clar explicația acestui fapt. Uluitoarea desfășurare de imagini și culori din sala de expoziție părea o ilustrare a poeziei stolniciene, care e atît de asemănătoare prin simbolistică, densitate de concepte, viziune și tehnică de lucru cu tablourile apreciatului pictor. Stolnicu vedea emanația unui alter-ego în această pictură (mai ales că și el mînuia penelul, pe care-l alterna cu vioara, la care cînta ca un profesionist. Muzica, pictura și scrisul îi umpleau singurătatea cvasi-monahală și-i făceau suportabilă existența). La Țuculescu descoperea o atitudine creatoare și un temperament artistic la fel cu ale sale. În anul următor a murit, iar opera lui completă (de versuri) a apărut abia la cîțiva ani după aceea. Dar adevărata lui consacrare am impresia că nu s-a produs încă. De aceea se impune să fie scos din groapa Tăcerii, unde însuși s-a aruncat chiar din timpul vieții, și să fie așezat la locul de frunte ce i se cuvine în Panteonul poeziei noastre moderne.

www.ziuaconstanta.ro

CRAI DE BUCUREŞTI ŞI „BENEDICTIN DE VECHE CHINOVIE“

Un destin ceva mai complex şi mai puţin penetrabil decît puteau să indice contactele de suprafaţă, cu un fond de vitalitate ce stîrnea multe gelozii, însă cu un sfîrşit încredibil şi patetic prin nemiloasa agonie ce i-a fost hărăzită, s-a petrecut sub ochii mei, deoarece am avut prilejul să-l urmăresc vreme îndelungată pas cu pas, atît pe treptele de lumină ale vieţii, cît şi în disoluţia lentă a decăderii finale. El mi se impune acum ca o existenţă ieşită din făgaşul comun al banalităţii, demnă de admiraţie, dar în acelaşi timp stîrnind şi o adîncă milă, amestecată cu revoltă şi consternare, ca efect al inechităţii legilor secrete ce guvernează umila şi fragila condiţie a făpturii noastre terestre. La catafalcul unui dispărut spunem adesea că s-a săvîrşit din viaţă după o „lungă şi grea suferinţă“. Dar ce pot să exprime aceste cuvinte convenţionale atunci cînd cel în cauză a fost timp de nouă ani ţintuit la pat, fără a se putea mişca nici măcar pînă la fereastra camerei lui de tortură ca să privească frumuseţea luminii de afară? Cine poate concepe cruzimea unei asemenea penitenţe, mai îngrozitoare decît cea mai sinistră temniţă, mai ales cînd e vorba de un om ce absorbea prin toţi porii fiinţei lui, cu aviditate şi pasiune, fenomenul vital, pentru ca apoi — infam paradox! — tocmai el să nu fie altceva, vreme de nouă ani, decît un cadavru viu în accepţia cea mai brutală a noţiunii?

Omul cu acest lamentabil sfîrşit se numea Matei Alexandrescu. Şi mă gîndesc în primul rînd la poetul

www.ziuaconstanta.ro

Matei Alexandrescu, fiindcă poeţii trăiesc şi suferă fluctuaţiile destinului într-un fel deosebit decît ceilalţi oameni obişnuiţi. Iar bărbatul de o atît de largă prodigalitate în viaţa de toate zilele, risipit în concupiscenţe şi tentaţii arzătoare, a fost deopotrivă şi un sacerdot al travaliului auster, capabil de mari claustrări în sihăstria lui intimă — un „benedictin de veche chinovie", cum singur s-a definit într-unul din versurile făurite de el. În lumea noastră literară din ultimul timp am mai asistat şi la alte asemenea crîncene agonii. Gala Galaction, Victor Eftimiu, Ieronim Şerbu sînt cîţiva dintre cei pe care i-am văzut cum îşi duceau, în singurătate şi tăcere, calvarul de vulturi cu aripile zdrobite, condamnaţi să se stingă într-o umilită şi neputincioasă lîncezire. Dar cel puţin ei îşi încheiaseră o operă, îşi împliniseră mesajul artistic. Şi fiecare îşi întocmise „mapa" pentru uzul posterităţii. Matei Alexandrescu n-a mai apucat s-o facă, deşi aceasta era ultima şi suprema lui năzuinţă. De aceea drama lui mi se pare mai dureroasă decît a celorlalţi, nu numai prin lunga ei persistenţă, ci şi prin inoportunul moment cînd s-a abătut asupra sa. A sta timp de nouă ani ţintuit la pat (după ce alţi mulţi ani fusese împiedicat să-şi exercite vocaţia de scriitor), părăsit de prieteni, fără posibilitatea de a mai pune mîna pe condei, fără nici o legătură cu lumea exterioară — ce poate fi mai demoralizant pentru un devotat împătimit al scrisului ? Singura lui consolare în acest sumbru interludiu au fost, desigur, amintirile. Avea multe şi felurite, ele îl vizitau în bezna ce-l înconjura şi-i făceau mai uşoară ispăşirea — dacă ispăşire trebuie să se numească păcatul (şi dacă păcat poate fi !) de a fi iubit prea mult viaţa şi de a-i fi dat totul, fără a-i cere, în schimb, compensaţia echivalentă la care ar fi avut dreptul.

Întîmplarea — şi numai ea — a hotărît ca drumurile noastre să se întîlnească adeseori, în ciuda faptului evident că între noi existau nete deosebiri de caracter, de temperament, de concepţii şi de înţelesuri asupra modului cum se cuvine să fie adoptată

www.ziuaconstanta.ro

şi practicată o conduită umană. Aş putea să spun că nimic nu ne apropia, totul ne separa, şi cu toate acestea, ca o atingere a contrariilor, o bună parte din viaţă am fost în relaţii, dacă nu cordiale (uneori chiar ostile), în orice caz destul de strînse ca să-l pot cunoaşte mai bine decît alţii şi să simt impulsul — într-o anumită privinţă şi datoria — de a-i consacra acum cîteva spicuiri din amintirile mele. Nu a fost, de bună seamă, un „vîrf" sau ceea ce se numeşte un „mare" scriitor, sortit să fie luat în antrepriză de zeloşii ediţiilor postume ; totuşi, a fost un poet şi un membru activ al generaţiei noastre, pe deasupra un om cu o biografie mult mai interesantă decît a numeroşilor confraţi plantaţi în scrumul cafenelei, încît evocarea lui devine legitimă şi necesară. Iar asta, cu atît mai mult cu cît despre el nu se mai vorbeşte aproape deloc, deşi în timpul vieţii numele lui era pe buzele multora dintre cei ce-l adulau, sau ale şi mai multora dintre cei ce nu prea îl agreau.

Montaigne spunea : „Povestiţi-mi cum a murit, ca să vă spun cine a fost." Matei Alexandrescu a murit trist şi părăsit de toţi. Asta exprimă deja mult. În primul rînd, că a fost un ostracizat. În pofida tuturor aparenţelor cunoscute — căci îi plăceau societatea, anturajul, ceea ce putea să creeze o imagine convenţională a caracterului său — era reticent în relaţiile cu oamenii, fiindcă, deşi se complăcea în compania lor, nu avea încredere în ei. Aceştia s-au răzbunat la rîndul lor şi, în consecinţă, la catafalcul său, ca la un consemn — şi a fost un consemn ! — n-a venit să-l vadă pentru ultima oară nici unul dintre foştii şi numeroşii confraţi de breaslă sau convivii ce-l cultivau cu asiduitate în timpul vieţii. Toţi s-au abţinut (acesta e cuvîntul !) să-l conducă pe ultimul său drum, aşa cum cea mai elementară datorie morală i-ar fi obligat s-o facă.

Acum cînd omul nu mai există ca prezenţă fizică şi nu-l mai pot privi decît sub forma amintirilor, Matei Alexandrescu îmi apare în lumina evocărilor ca o individualitate distinctă în cadrul generaţiei

www.ziuaconstanta.ro

noastre, cu un aport bine precizat în viaţa literară din perioadele acelea turmentate şi contradictorii prin care am trecut cu toţii. Dar a-i limita existenţa numai la domeniul vieţii literare ar fi să i se restituie prea puţin din ceea ce a fost, ştiind că biografia lui era mult mai încărcată de atribute vii şi consistente ce i-au însoţit trecerea prin lume.

Matei (aşa i se spunea pe scurt, căci prenumele său căpătase notorietatea unui nume) a fost, indiscutabil, un poet — şi rămîne ca atare prin cele opt cărţi publicate în timpul vieţii — însă el a fost o „figură" şi în celălalt înţeles al cuvîntului, adică în sensul manifestărilor exterioare, al obiectivărilor sociale şi al comportamentelor personale. În mod metaforic — şi nu numai metaforic ! — mă simt ispitit să spun că Matei a fost unul dintre „frumoşii nebuni ai marilor oraşe", ca să preiau seducătoarea metaforă a lui Fănuş Neagu. În anii săi tineri, fusese un asemenea „nebun" ce cunoscuse şi străbătuse, ca un meteor falnic şi trufaş, toate cotloanele şi răspîntiile acestui mare oraş al nostru, bîntuit de vipii şi de sminteli, care este Bucureştiul. Mai mult încă, mă încumet să afirm, referindu-mă la un alt epitet paradigmatic celebru, că în el întrezăream totdeauna, ca printr-o perdea subţire de ceaţă, o întruchipare tardivă, de „asfinţit" romantic, a „Crailor de Curtea veche". A fost într-adevăr un „crai", însă unul în care se puteau recunoaşte, întrunite laolaltă, toate cele trei „hagialîcuri" epigrafiate în faimoasa operă : al spiritului, cu erupţiile şi ascezele lui alternante ; al hedonismului, cu voluptăţile şi blazările lui epidermice ; şi al libertinajului, cu frivolităţile şi candorile lui secrete. În persoana sa regăseam, rînd pe rînd, după natura situaţiilor şi a gradărilor sufleteşti, pe omul cu un aer obosit, mistuit de tainice nostalgii nelămurite, cu chip aprig şi trăsături semeţe de mîndră stirpe decăzută, asemenea gravului Pasadia ; sau pe artistul în care pîlpiau patimi înfrînte şi o voinţă dîrză de a se păstra pe sine, dornic de viaţă şi „meşter în pană", amintind de rafinatul Pantazi. Celor doi li se alătura teluricul Pirgu, prota-

www.ziuaconstanta.ro

gonist al depravării, amator de zaiafeturi şi aventuri de alcov întreprinse fără scrupule şi fără perdea.

Acestea erau ascunsele faţete ale personalităţii lui Matei Alexandrescu. Subtile resurse interioare îi dădeau posibilitatea de a se transpune în ipostaza fiecăruia dintre cei trei P. (al patrulea, Poponel, efeminatul, fără legătură cu ceilalţi, nu se încadra în bioritmografia sa), fără însă a depăşi barierele unui self-control ce rămînea totdeauna vigilent şi-şi păstra deplina forţă de stăpînire şi luciditate. Înzestrat cu reale şi variate virtuţi, nu făcea paradă de ele, după cum nu căuta nici să-şi mascheze cusururile, în mrejele cărora se lăsa prins cu plăcere, ca într-o baie de vulgaritate, uneori atît de necesară pentru cei ce navighează prea mult prin sferele eterate ale visului şi poeziei. Detesta filistinismul şi mediocritatea călduţă ce se mulţumeşte cu ea însăşi, dar în acelaşi timp respingea extremismele generatoare de zîzanii, violenţe şi fanatisme. Constituţie psiho-fizică robustă şi sănătoasă, de tip realist şi constructiv, cu o mare încredere în sine şi cu o fermă conştiinţă a prezenţei lui în lume, era un om al echilibrului, ştiind că măsura, în viaţă ca şi în artă, stă la baza tuturor realizărilor viabile. Cavaler versat în aventuri galante ce nu păreau a cunoaşte înfrîngerile, se oprea adesea din atac tocmai cînd se afla pe pragul cuceririi, spre a păstra doar fermentul acţiunii poetice ; „băutor măreţ“ (cum ar fi spus tizul lui de Curtea veche) nu l-am văzut niciodată pleoştit, deşi părăsea totdeauna cel din urmă terenul competiţiilor bahice ; jucător (de toate felurile) pasionat şi chibzuit, risca şi pierdea cu moderaţie şi eleganţă ; noctambul fără să se dea în vileag (după o noapte de petreceri era prezent, a doua zi, la treburile lui, perfect înviorat) ; în fine, boem cu demnitate şi poet fără panaş, a trăit cu înfocare fiecare fază a existenţei, sorbind din toate cupele Infernului, însă adăpîndu-se cu devoţiune din apa vie a Paradisului, care nu era alta pentru el decît Poezia.

Această complexă organizare omenească, făcînd trapezul între craiul de Bucureşti şi anahoretul din

www.ziuaconstanta.ro

chilia lui intimă, între plăcerea de a trăi (acea „douceur de vivre", căreia el îi dădea o notă ceva mai acută) și rigoarea muncii literare, pe care și-o impunea cu tărie, avea rara putere, proprie veritabililor artiști, de a nu confunda planurile, în sensul că nimic din „crailîcurile" lui nu transpărea în poezia sa, ce-și păstra totdeauna sunetul inocent al unui „leagăn de îngeri". (Așa se intitula unul din volumele lui de versuri.) O asemenea dualitate Om-Poet merită desigur să fie evocată în memoria urmașilor, cu atît mai mult cu cît cei ce s-au abținut prima dată să-l conducă pînă la locul de veci vor acum să-l îngroape a doua oară, pe poet, sub lespedea de granit a unei nemeritate uitări.

Era cu vreo cinci ani mai în vîrstă decît mine. L-am cunoscut în perioada debuturilor, pe culoarele Facultății de Litere și Filozofie din București, unde el se bucura, ca mulți alții de altfel, de gloriola de a fi „asistent" onorific al lui Mihail Dragomirescu, în timpul cînd își pregătea doctoratul în Estetică și Teorie literară (pe care nu l-a mai susținut) și cînd publicase prima sa plachetă de versuri. Făcînd parte din „aparatul" de catedră al profesorului, Matei nu se solidariza cu manifestările zgomotoase și insolente ale celorlalți tineri poeți-studenți, ce se întreceau să creeze vacarm în sala de cursuri și-i făceau atîtea șicane bătrînului dascăl, care privea totuși cu simpatie și îngăduință teribilismul recalcitranților săi învățăcei. Încă de pe atunci Matei avea un pronunțat simț al ordinii și al respectului față de tot ce era for de cultură sau slujitor al culturii. În acest sens el se detașa fără echivoc de iconoclaștii și „negativiștii" ce mișunau în epocă și se erijau în corifei de efemeră celebritate. În toamna anului 1932, la alegerile pentru noul comitet al Societății studenților de la Litere și Filosofie, figuram împreună pe lista alcătuită de Neagu Rădulescu, însă el, — voind să ia conducerea campaniei, ca „doctorand" și ca mai vîrstnic, pe deasupra socotindu-se și mai „serios" decît umoristul din fruntea partidei, crezînd că astfel va da confruntării mai multă auto-

www.ziuaconstanta.ro

ritate şi-i va spori şansele de succes, n-a reuşit decît să intre în conflict cu titularul listei şi cu ceilalţi membri ai grupului. Nu-i prea plăcea să fie comandat ; dacă se putea el să comande. Pînă la urmă a trebuit să se retragă şi să renunţe la aspiraţia de potenţial preşedinte al unei societăţi studenţeşti. Odată cu aceasta, Matei şi-a încheiat stagiul în învăţămîntul superior şi a părăsit treptele universităţii exact la timpul potrivit ca să nu devină ceea ce se numea, în termeni nu prea măgulitori, „un student întîrziat".

Ne întîlneam apoi prin paginile revistelor literare şi — destul de rar — prin locurile unde îşi făcea boema cea mai prospătă „generaţie tînără" de la care poetul se revendica în mod predilect, fără a-i adopta întru totul extravaganţele şi stilul de viaţă. El îşi înjghebase între timp un „rost" şi se descurca mai bine decît ceilalţi scriitori de vîrsta lui, ca să nu mai vorbesc de cei încă şi mai tineri. Datorită unor protecţii de club, pe care ştiuse să le cultive, dar mai ales prin munca şi meritele personale, ajunsese şef de serviciu la Prefectura poliţiei din Capitală, avînd gradul de comisar (fără să arate atitudininile sau aptitudinile acestei funcţii) şi-şi împărţea timpul între obligaţiile slujbei şi preocupările de ordin literar, două domenii ce nu se legau prin nimic unul cu altul. Ziua se consacra îndatoririlor stricte din cadrul biroului, iar serile şi nopţile, cînd evada din ambianţa profesională, unde îşi crease întinse relaţii sociale şi administrative, prefera să le petreacă în cercurile de poeţi şi artişti noctambuli, în mijlocul cărora respira aerul ce alimenta adevărata lui vocaţie. Numai că poetul cu galonul de comisar avea un fel cam ciudat de a se comporta. Beneficiind de o slujbă sigură şi fructuoasă, ce-l scutea de grija zilei de mîine şi de umilitoarele solicitări pe la diverse instituţii pentru obţinerea unor „ajutoare" mai mult simbolice decît consistente (aceasta era condiţia scriitorilor de atunci), Matei nu se integra în pletora „poeţilor famelici", ce-şi duceau cu greu existenţa de la o zi la alta. Ceva mai mult, prin faptul că avea o poziţie socială în ierarhia admi-

www.ziuaconstanta.ro

nistrativă, încerca să se afişeze ca atare şi în ierarhia literară, unde apărea cu oarecare morgă, voind să insufle mai multă ambiţie, disciplină şi conştiinţă de castă, într-un mediu unde domneau nonşalanţa şi dezordinea specifică boemei. Crescut din fragedă tinereţe la şcoala efortului şi a activităţii şi dornic de realizări efective, el voia să-i smulgă pe tinerii lui confraţi din lîncezeala în care se complăceau pe băncile cafenelei şi să-i cheme afară, unde erau aerul întremător, munca şi răspunderile vieţii. Dar nimeni nu-l urma. Apreciat ca poet, făcea mai multă impresie prin „poza" lui, studiată cu grijă, de personaj jovial, atrăgător şi antrenant, cu asperităţi explicabile în anumite situaţii şi cu gingăşii surprinzătoare în alte împrejurări. Avea înfăţişarea unui kronprinz bonvivant şi ferchеş, cu un spic de mustăcioară deasupra gurii senzuale, cu o culoare tonică în obrajii rotunjiţi şi cu o privire ageră şi pătrunzătoare ce arunca ochiade ştrengăreşti în toate direcţiile atunci cînd se afla pe stradă sau cînd intra într-un local public. Îmbrăcat în costume îngrijite, de o eleganţă sobră, cu excepţia cravatelor în tonuri vii şi a pălăriilor de bună calitate, căuta să etaleze o anumită distincţie, ca o reminiscenţă a scurtelor sale atingeri cu eticheta cadrelor universitare, sau ca efect al poziţiei pe care o avea în administraţia de stat. Putea fi deci socotit un favorizat al soartei, în comparaţie cu ceilalţi membri ai tinerei generaţii de scriitori din acel timp, care, în bloc sau individual, trăgeau din greu mîţa de coadă.

Marea lui durere era însă că toţi confraţii din presă şi din literatură îi reproşau funcţia pe care o îndeplinea. Deşi nu purta uniformă decît în orele de serviciu şi numai la locul de muncă, prin deformare profesională, probabil, dar mai degrabă ca om cu temperament activ, privea cu oarecare deferenţă fauna de boemi ce se complăceau în condiţia de indivizi apatici sau dezabuzaţi — iar fauna, la rîndul ei, se răzbuna pe el aplicîndu-i fără menajamente apelativul stigmatizant de „comisar". Asta îl supăra la culme. La un moment dat, ca să iasă din gura cafenelei (unde

www.ziuaconstanta.ro

nu era un obişnuit) şi ca să scape de mefienţa confraţilor invidioşi, a dispărut din Bucureşti, fără a-şi fi schimbat însă şi funcţia. Dimpotrivă, a realizat cu acest prilej un salt important în carieră, fiind numit şef al chesturii din Sinaia, însărcinare impunătoare şi plină de răspundere, dar şi cu multe avantaje, deoarece era vorba de oraşul de reşedinţă a capului statului. Cum era de prevăzut, n-a rezistat mult timp acolo, nu din lipsă de capacităţi personale, ci pentru că — deşi trăia pe picior larg, mişcîndu-se în cercuri înalte politice şi oficiale — se simţea izolat de climatul literar bucureştean, singurul ce corespundea aspiraţiilor lui autentice. Mai tîrziu, prin 1941, ca să înlăture orice ambiguitate şi suspiciune, a demisionat din poliţie şi s-a încadrat la ministerul Propagandei, recent înfiinţat. Acolo activa tot ca şef de serviciu în Direcţia Propagandei şi în această calitate a realizat, între altele, prin 1942, o valoroasă antologie lirică intitulată : *Ardealul cîntat de poeţi*, răspunzînd unor mari comandamente spirituale şi naţionale din acel moment. Cu toate acestea, lumea literară nu voia deloc să uite şi să-l ierte că fusese „comisar".

Era animat de mari ambiţii scriitoriceşti şi etala un fel de cezarism în treburile de bucătărie ale literaturii Cîtva timp a condus o revistă, *Litere*, şi a organizat în jurul ei un cenaclu, unde făcuse mulţi prozeliţi, dar experienţa a sucombat repede într-o urzeală de maşinaţii şi inamiciţii subminante. Avea opinii ferme despre menirea literaturii, pe care o voia modernă prin formă, dar înrădăcinată, prin conţinut, în solul fertil al tradiţiilor sănătoase şi se declara împotriva excentricităţilor cu putere de circulaţie, pe care, fără să le combată direct, le condamna tacit sau le trata ca neavenite. Ţinea să apară totdeauna la scenă deschisă şi, dacă se putea, să fie pretutindeni *primus inter pares*. Îi plăcea să recolteze aplauze, oriunde şi oricum, nu refuza invitaţiile la nici un fel de manifestări publice, participa chiar la sindrofii sau reuniuni ocazionale, unde se „producea" de predilecţie în postura de conferenţiar, avînd pentru acest gen de manifestare o anumită aplicaţie şi o mare

www.ziuaconstanta.ro

slăbiciune. Cu orice prilej — şezători literare, banchete, agape, onomastici, cununii etc. — Matei era dispus să ţină un „toast", bineînţeles omagial, cu fraze hiperbolice, în termeni ditirambici, fără idei profunde, fără o adevărată elocinţă, însă cu vervă, într-un stil personal, ce pendula între glumă şi gravitate, captivînd auditoriul, amuzîndu-l şi uneori chiar incitîndu-l. Din păcate, deşi harnic în elogii la adresa celor ce intrau în raza atenţiilor sale, nu recolta o reală stimă, fiind suspectat de graţiozităţi facile, de „actorie" verbală sau de adulări oportuniste. În realitate, nu acestea erau mobilurile ce-l acţionau în asemenea împrejurări, ci dimpotrivă, intervenţiile lui porneau dintr-un exces de generozitate sufletească, cu deschidere largă spre oameni, dornic să creeze şi să răspîndească voioşie în cercurile unde se afla, fără nici un fel de intenţii sau de calcule care să vizeze avantaje personale. Graţie uşurinţei de a face fraze în situaţii protocolare sau la întîlniri cu caracter amical, îşi crease pe nesimţite un larg evantai de relaţii sociale la niveluri foarte diferite şi printre oameni de categorii profesionale cît se poate de variate. Cunoştea astfel bine societatea bucureşteană, fiindcă o străbătuse la toate nivelurile, atît pe verticală, de la saloanele simandicoase instalate la etaje, şi pînă la promiscuitatea „bombelor" de la subsoluri, cît şi pe orizontală, de la ministerul Propagandei, din centrul Capitalei, unde lucra, pînă la marginea oraşului, în Bucureştii-Noi, unde locuia.

Acolo, îşi întemeiase, în perioada cînd deţinuse funcţii bine retribuite, o gospodărie aspectuoasă, avînd ca model locuinţa lui Tudor Arghezi, poetul al cărui cult Matei îl păstra, în toate privinţele, pînă la venerare. Ca şi „confratele" din Mărţişor, la celălalt capăt al Bucureştiului, el îşi cumpărase un teren cu un perimetru mai mare decît în mod obişnuit, unde construise o casă stil conac, mai ridicată şi mai luminoasă decît celelalte din vecinătate, cu scară largă de ciment şi balustradă la intrare, cu o poartă mare de lemn la stradă, sculptată artistic în stil popular, apoi plantase o perdea patriarhală de plopi de jur împrejur şi o

www.ziuaconstanta.ro

livadă de pomi fructiferi, intercalaţi cu peluze de verdeaţă şi cu straturi surîzătoare de flori — totul din dorinţa de a-şi crea o reşedinţă cît mai agreabilă pentru reuniunile literare pe care le organiza la domiciliu în chip de maestru-amfitrion. Era ordonat şi chivernisit, cu spirit practic şi simţ gospodăresc, moştenit de la strămoşii lui de lîngă poalele Carpaţilor, şi, fără să aspire la măriri sau avuţii, se mîndrea cu aceste modeste rezultate ale strădaniilor sale. În tinereţe avusese şi maşină, tot ca Arghezi, fiind, la vremea sa, al doilea poet român ce se urcase la volan, iar mai tîrziu, pe la 60 de ani, îşi luase motocicletă (şi Arghezi avusese cîndva) şi colinda ţara ca un adolescent impavid, cu cîte o „prietenă" plasată pe locul din spate. Din nefericire, se pare că tocmai aceste frenetice escapade turistico-sentimentale la o vîrstă înaintată au contribuit la brusca prăbuşire a organismului său robust. Fiindcă, deşi din flacăra unor asemenea experienţe „lirice" a rezultat o excelentă carte de sonete intitulată *Donna Sixtina*, ele au declanşat, prin suprasolicitările implicite, iremediabila hemiplegie ce avea să-l doboare, ca pe un stejar în plină vigoare, la etatea de 65 de ani.

Veritabilă structură de poet, era în mod firesc extrem de susceptibil. Nu admitea să se debiteze nici cea mai inofensivă glumă cu referire la persoana sau opera lui şi mergea pînă la a fi gata să riposteze chiar prin mijloace contondente atunci cînd cineva i-ar fi acordat fie şi cinstea unei simple şi nevinovate epigrame. Din această cauză se afla în permanent conflict cu revistele sau confraţii de breaslă care, ştiindu-i partea vulnerabilă, îl tachinau deseori cu cîte o săgeată aruncată din arcul ironiei, crezînd că-l măgulesc, fără a bănui cîtă iritare îi produceau de fapt asemenea gratulări atît de frecvente în mediile literare. În vara lui 1943, după ce ţinuse la Tîrgovişte, oraşul său natal, o conferinţă despre Grigore Alexandrescu, concetăţean şi omonim celebru, sub auspiciile căruia se plasa cu mîndrie în diverse ocazii, am inserat în revista *Dacia rediviva*, la rubrica de însemnări polemice „Aqua-

www.ziuaconstanta.ro

forte", o notă, pe care o voisem absolut prietenească și care se încheia cu această inocentă parafrază :

Cei patru mari poeți români
Sînt următorii trei :
Alexandrescu și Matei.

S-a supărat cumplit și săptămîni la rînd mă căuta, cu bastonul, prin oraș, să-mi „mulțumească" pentru „atentatul" comis la adresa lui. M-am văzut silit să ocolesc locurile și orele cînd riscam să mă întîlnesc cu el, deoarece prietenii comuni îmi vorbeau de furia lui și mă avertizau să mă feresc de răzbunarea sa. Norocul meu a fost că puțin după aceea au intervenit bombardamentele din primăvara lui 1944, evacuările, încetarea oricăror polemici și stingerea tuturor ostilităților literare. Ne-am regăsit prieteni în „dispersare" la Cîmpulung-Muscel, unde fuseserăm evacuați cu o parte a personalului din ministerul Propagandei, în cadrul căruia eram angajați amîndoi, laolaltă cu mulți alți scriitori mobilizați în „serviciu comandat" la acel departament.

Matei desfășura atunci o susținută activitate de apostolat prin conferințe și șezători organizate de el, în oraș și prin satele din regiune, cu programe axate pe teme patriotice, în scopul de a remonta moralul populației în marea încercare a războiului. Se simțea în elementul lui și punea în aceste manifestări multă însuflețire, găsind în ele canalul prin care își putea revărsa surplusul de energie, precum și un mijloc de a fi mereu activ în slujba marilor cauze obștești. Orașul fiind mic, ne întîlneam zilnic, cei vreo duzină de scriitori refugiați acolo, păstram legături unii cu alții, întreţineam discuții și întocmeam chiar proiecte literare, în ciuda vremurilor ce se arătau ostile pînă și celor mai firave preocupări de această natură. În asemenea împrejurări, eu am reușit totuși să scot o mică revistă de „artă și literatură", intitulată conjunctural *„1944"* (au apărut două numere), fără angajări în fluxul evenimentelor, ci doar ca un gest — unii îi spuneau de „mandarini crepusculari", fiindcă

www.ziuaconstanta.ro

ne permiteam să mai publicăm poezii cînd lumea ardea sub ochii noştri — prin care ne atestam prezenţa scriitoricească în acea vară „fierbinte", cînd absenţa vieţii literare devenise *totală* atît pe plan naţional, cît şi pe plan mondial. Matei mi-a oferit colaborarea (cu versuri) la ambele numere din *„1944"*.

Cîmpulungul, cu toate că îşi legase faima de numele multor cărturari şi poeţi vestiţi, era cunoscut în primul rînd ca un oraş al chefliilor. În cîrciumile şi restaurantele sale se găseau foarte bune vinuri şi excelenţi grataragii, ce făceau deliciul unor degustători pricepuţi, printre care se numărau Tudor Muşatescu, fiu al urbei, şi Sică Alexandrescu, regizorul, ce venea aici la fiecare sfîrşit de săptămînă, ca oaspete al dramaturgului. Matei, ca veritabil crai de Bucureşti, făcea, şi el, parte dintre amatorii de asemenea specialităţi oenologice şi culinare.

Într-o seară, întîlnindu-mă pe stradă, mi-a propus să-i ţin tovărăşie la o întîlnire nocturnă, unde, spunea el, aş avea prilejul să cunosc un personaj „epic", demn să fie pus într-un roman. Adevăratul motiv al acestei invitaţii era însă altul. Matei voia să mă ducă să văd — pentru ca apoi să transmit mai departe — în ce fel şi la ce nivel se desfăşurau chefurile lui petrecute în umbra nopţilor de taină şi despre care ar fi dorit să aibă cunoştinţă toţi ceilalţi prieteni şi confraţi ai noştri din oraş.

Aceştia, prin firea lucrurilor, erau împărţiţi în mai multe grupări, după direcţiile şi serviciile din minister unde era încadrat fiecare, după anumite afinităţi intelectuale sau, pur şi simplu, datorită întîmplării de a se întîlni unii cu alţii în această urbe unde evenimentele îi aruncaseră în mod provizoriu. Se distingea astfel grupul „birocraţilor", condus de Ernest Bernea, care se ocupa de treburile administrative ale salariaţilor şi de organizarea programelor de lucru ; grupul „studioşilor" (supranumiţi aşa fiindcă proveneau de la Direcţia de Studii şi Documentare, însărcinată cu elaborarea materialelor pentru susţinerea diferitelor cauze naţionale), coordonat de Emil Condurachi ;

www.ziuaconstanta.ro

grupul „artiştilor“, în frunte cu Tudor Ciortea, se complăcea în activităţi mai idilice (excursii, serate muzicale, gale artistice, expoziţii etc.); şi, în sfîrşit, grupul „boemilor“, compus din tineri poeţi şi scriitori figurînd în cadrele ministerului şi aflaţi acum la Cîmpulung în „dispersare“. Între aceste grupări nu existau legături prea strînse, fiecare exercitîndu-şi atribuţiile în cadrul preocupărilor specifice, şi tocmai pentru a realiza o comuniune între ele, am intenţionat, prin revista *„1944“* (din care au apărut cele două numere, în iunie şi iulie 1944, al treilea surprins sub tipar de evenimentele din august n-a mai apărut), să adun laolaltă forţele artistice şi literare notorii existente atunci în Cîmpulung şi aflate în criză de afişare. Matei Alexandrescu nu se afilia, în mod declarat, la nici una din aceste grupări, dar cînd se referea la „prietenii şi confraţii noştri din oraş“ el îi viza în special pe cei din grupul „boemilor“. Ei se constituiseră într-un fel de asociaţie denumită „Gura de lup“ (după emblema unei bande de spărgători din Bucureşti) şi se lansau în voinicoase escapade bahice, avînd ca sediu restaurantul „Viscol“, renumit pentru vinurile lui excelente, unde libaţiile începeau totdeauna pe la ora prînzului şi se lungeau pînă la căderea amurgului. Matei, deşi rutinat în acest domeniu (sau poate tocmai de aceea!), considerîndu-se un maestru în astfel de bravuri, nu găsea de cuviinţă să participe la „aperitivele“ — cum le numea el — mai junilor săi confraţi, mai întîi pentru că el nu dispunea de timp, ziua, pentru aşa ceva, şi în al doilea rînd fiindcă îi socotea pe acei pretinşi slujitori ai lui Bachus nişte „diletanţi“ în materie. (Unul, Mircea Streinul, căzuse — „din nepricepere“ zicea Matei — pradă alcoolismului.) Dorinţa lui era acum să răspundă la sfidările lor tacite — provocate de refuzul de a fi cu ei — şi să arate că el dispunea de relaţii mult mai „competente“, pe care le cultiva cu deosebire noaptea, adică atunci cînd cheful are farmecul lui cel mare, iar nu la lumina zilei, alături de măcelari şi zarzavagii, cum făceau toţi „no-

www.ziuaconstanta.ro

vicii". Avea în această privinţă o experienţă vastă pe care nimeni nu i-o punea la îndoială.

Personajul „epic" pe care mi l-a prezentat în seara aceea era un colonel în activitate, comandantul serviciului de apărare anti-aeriană a oraşului şi mare amator de chiolhanuri. În calitatea sa oficială, omul se bucura de multă trecere în lumea patronilor de restaurante, deoarece era „clientul" prin a cărui prezenţă ei puteau să ţină localul deschis toată noaptea, contrar dispoziţiilor în vigoare şi fără să se teamă de inerentele sancţiuni pentru abuzuri contravenţionale.

Colonelul — bărbat de vreo cincizeci de ani, deci mai în vîrstă ca noi (Matei se apropia de 40, eu trecusem de 30) — era un tip cam fantast, cu o fire de boem, dublată de un caracter marţial şi milităros în comportările lui principiale. Pentru el, lumea se împărţea în două categorii: militarii şi civilii. Cei dintîi garantau ordinea, securitatea şi echilibrul între forţele sociale antagonice, pe cînd ceilalţi nu meritau decît să fie ţinuţi la „respect". Acestea erau concepţiile lui fundamentale. Altfel, avea un suflet cald, era sentimental, se bucura de multă popularitate în urbe, ca un fel de părinte protector al ei în vreme de război şi dovedea o mare slăbiciune pentru „artişti" (oraşul era plin atunci de asemenea figuri), iar lui Matei îi arăta o simpatie cu totul specială. El însuşi se considera „poet", deoarece mînuia cu oarecare dexteritate meşteşugul versificaţiei, nefiind lipsit nici de un anumit umor, ceea ce-l făcea să se creadă un epigramist redutabil. Una din vanităţile lui era să găsească „emuli" faţă de care să-şi desfăşoare forţele „literare" şi să se măsoare cu ei prin duelări de distihuri, terţine sau catrene confecţionate la repezeală, de preferinţă în cadrul întîlnirilor la un pahar de vin.

În seara aceea, el ne-a şi luat de la început în primire, decretînd că toată noaptea vom fi „oamenii lui" şi obligîndu-ne, pe un ton cazon, să ne conformăm „comenzilor" sale. (Făcea aluzie la licorile din pivniţă şi la bunătăţile de la bucătărie.) Bineînţeles, noi ne-am arătat dispuşi să-l ascultăm cu docilitate şi să-i îm-

www.ziuaconstanta.ro

părtăşim cu voioşie toate gusturile şi capriciile. Platourile şi bateriile porniră a se succeda cu rapiditate la masa noastră aranjată într-o încăpere din fund a cîrciumii lui Boncoi — de asemni celebră în oraş — unde ne aflam numai noi trei, izolaţi de sala comună a celorlalţi consumatori. În „odăiţă" puteam să ne „dezlănţuim", cum zicea colonelul, cu toată libertatea, fără să atragem atenţia şi fără să fim stînjeniţi de cineva.

După cîteva pahare, omul în uniformă a deschis „tirul" de epigrame improvizate sub efectul euforic al vinului. Ca vajnic apărător al oraşului în timpul incursiunilor aeriene, colonelul îşi dădea multă importanţă, în aşa fel că în nici o împrejurare, şi cu atît mai puţin acum, el nu voia să se lase mai prejos de „adversarii" săi, atacînd şi ripostînd cu voinicie la „poantele" aruncate de noi drept replică la „înţepăturile" lui. În fond, totul era un divertisment, ne jucam „de-a epigramiştii", aşa cum alţii se joacă, între două rînduri de pahare, cu cutiile de chibrituri sau cu scobitorile de la masă, ca să-şi omoare timpul. Numai că noi ne exhibam spontaneitatea şi jonglam cu nişte sintagme ritmate, prinse adesea din zbor, ca într-un dicteu automat.

La un moment dat, unuia dintre noi, venindu-i rîndul la contra-atac, i-a dat în minte să facă aluzie, pe un ton glumeţ, se înţelege, la poziţia lui de şef al unei apărări anti-aeriene care se agita în gol, fără nici o bravură, deoarece în oraşul nostru nu căzuse nici o bombă, iar bateriile anti-aeriene nu trăseseră nici o salvă, deşi alarmele erau foarte frecvente ; ele se produceau aproape zilnic, uneori şi noaptea, dar fără alt rezultat decît acela de a speria populaţia. Oraşul nu avea obictive militare sau industriale demne de a fi atacate, însă prin faptul că toate convoaiele de avioane ce bombardau alte centre (Braşov, Ploieşti, Bucureşti), convoaie ce se compuneau din 500—600 de aparate (uneori le numărам cu ochii mei), treceau exact pe deasupra lui, sistemele de alarmă intrau în funcţiune de îndată ce se semnala în spaţiul aerian

www.ziuaconstanta.ro

al țării prezența acestor fortăreațe zburătoare ce planau prin văzduhul diafan la zece mii de metri înălțime. După ce treceau de Cîmpulung, convoaiele se răzlețeau, împărțindu-se în escadrile mai mici, fiecare cu destinații dinainte fixate, iar după ce-și terminau pe acolo sinistra lor treabă, cam după vreo oră și ceva, avioanele repliate în aceeași formație masivă zburau în direcția inversă, cu burțile goale, îndreptîndu-se, calme și nepăsătoare, spre miazăzi, către bazele de unde veniseră. În tot acest timp, din momentul cînd apăreau avioanele și pînă dispăreau din nou dincolo de Dunăre, populația din Cîmpulung trăia clipe de intensă încordare, iar apărarea anti-aeriană a orașului își dovedea prezența prin semnalele de „alarmă" și de „încetare a alarmei", ce se transmiteau cu promptitudine și mare zel, chiar dacă piloții americani nu acordau nici o atenție idilicei localități de la poalele Carpaților. Dar într-o zi un glumeț sadic și malițios lansă pe străzile orașului zvonul că ar fi auzit el, la un post de radio depărtat, un avertisment care suna cam așa : „Cîmpulung oraș frumos — Sîmbătă te-ntorc pe dos !" Asta nu făcu decît să sporească și mai mult psihoza generală, care, mai ales sîmbăta, lua proporții lesne de închipuit. Din fericire, nu s-a întîmplat nimic, în nici o sîmbătă și nici în vreo altă zi a săptămînilor următoare, însă oamenii trăiau în permanență cu frica în sîn și de cîte ori auzeau, țîșnind ca un trăsnet în senin, urletul sirenelor, lăsau totul baltă și se refugiau în pădure, deoarece li se spusese că acolo sînt la „adăpost". Încît, colonelul nostru, comandantul sistemului de apărare anti-aeriană, putea fi mîndru de buna funcționare a dispozitivelor sale și de efectul lor imediat, ba chiar își dădea tot mai multă importanță, datorită faptului că ținea sub controlul său, ziua și noaptea, tensiunea întregii populații. Iar dacă „eroismul" lui se reducea la dirijarea mașinăriilor sonore de la sol, fără nici o duelare cu mașinăriile acelea ucigătoare din aer, în compensație el se bucura de faima unui alt gen de vitejie, confirmată

www.ziuaconstanta.ro

acum de sticlele golite ce se îngrămădeau răsturnate pe la picioarele mesei noastre. Concret vorbind, epigrama ce i-am adresat-o avea următorul conţinut :

Aici, la Cîmpulung, un colonel
Susţine-o luptă grea, măreaţă :
În loc să tragă-n avioane, el
Doboară... „baterii“ la gheaţă.

Credeam că nu facem decît să continuăm jocul de-a rimele încrucişate şi să-i dăm lui o satisfacţie în plus. Dar el, ca şi cum s-ar fi simţit jignit în calitatea lui de „comandant“, a reacţionat în mod cu totul neaşteptat, şi aşa cum se întîmplă de regulă atunci cînd cheful atinge o temperatură mai ridicată, gluma nevinovată fu confruntată, spre surprinderea noastră, cu un acces subit de megalomanie. Partenerul nostru se ridică brusc în picioare, ne străpunse cu priviri tăioase de sub pleoapele înroşite de alcool, totuşi nu lipsite de un fluid voalat de simpatie, şi proferă cu toată energia :

— Mă, voi mă cam luaţi peste picior ! Aţi uitat pesemne cu cine aveţi a face !... Dacă vreau, eu pot să scol acum din somn tot tîrgul ăsta de adormiţi şi de fricoşi !

La care Matei, fără să prevadă reacţia nesăbuită a preopinentului, îl apostrofă cu un glas suav, dar uşor persiflant :

— Să te vedem !

Întărîtat de-a binelea, ca şi cum asta ar fi fost ultima picătură ce-i răscoli ambiţia, colonelul, pe jumătate, dacă nu de-a binelea, cherchelit, îşi puse numaidecît chipiul pe cap, ne întoarse spatele fără să mai scoată o vorbă, şi ieşi valvîrtej pe uşă.

Peste cîteva minute, sirenele au pornit să urle sinistru anunţînd alarmă aeriană. Era pe la trei noaptea. Locuitorii au sărit ca arşi din aşternuturi şi, în pijamale sau halate ori îmbrăcaţi sumar cu ce găsiseră la îndemînă, au zbughit-o din casele lor, alergînd în goană pe străzi, spre pădure, îngroziţi de ţipătul acela lugubru şi ameninţător ce se revărsa în valuri de-a

www.ziuaconstanta.ro

lungul văilor. În odaia cu aspect de sfîrşit de festin, eu şi Matei am rămas încremeniţi. Colonelul o făcuse de pomină ! Aveam pe conştiinţă exodul acesta nocturn al populaţiei şi ne simţeam noi înşine vinovaţi că disputa hazoasă a unor chefli luase pe negîndite proporţii neroniene. Noroc că era o noapte caldă de vară, cînd o asemenea aventură putea să aibă, pe lîngă toate celelalte necazuri, şi micul ei farmec coşmic. Dar, oricît de obişnuiţi ar fi fost oamenii cu asemenea episoade, ce făceau parte dintr-un program oarecum normal, urletul sirenelor răspîndea o groază cumplită ce-i cutremurau pînă şi pe cei mai tari cu firea. La ei se gîndise, desigur, colonelul atunci cînd pomenise de „tîrgul ăsta de fricoşi". Numai că, de data asta era vorba de o *farsă* a cărei repercusiune se răsfrîngea asupra unui oraş întreg şi a cărei sorginte ne-o imputam nouă înşine. Eu şi Matei intrasem într-un fel de panică la gîndul că dezlănţuisem, fără să ne dăm seama, o asemenea învălmăşeală colectivă ce depăşea marginile oricărei glume tolerabile. Dacă ar fi aflat adevărata cauză a exodului lor, bieţii cetăţeni ar fi putut să ne linşeze, şi ar fi avut tot dreptul s-o facă. Colonelul, în schimb, întors între noi, cu un aer triumfător, îşi păstra calmul cel mai desăvîrşit, de parcă n-ar fi făcut nimic altceva decît să execute un exerciţiu de o absolută banalitate.

Atunci l-am văzut pe Matei, pentru prima dată, izbucnind cu o violenţă de care eu nu-l credeam capabil. Peste măsură de surescitat, se repezi la colonel, gata să-l înhaţe de guler, şi-i strigă în faţă, cît se poate de furios :

— Dar dumneata eşti inconştient, domnule ! Ai uitat pe ce lume te afli ?!

— Ai vrut *distracţie*, ţi-am oferit-o, aruncă, imperturbabil, celălalt.

— Eşti nebun ! Îndrăzneşti să numeşti asta „distracţie" ?! Să te joci cu nervii oamenilor ?! Mai eşti şi cinic pe deasupra ! Dacă mi-aş pune mintea cu dumneata, ar trebui să te dau pe mîna lor, să te jugănească niţel. Asta meriţi !

www.ziuaconstanta.ro

Dar cum omul în uniformă nu părea convins de gravitatea faptei ce i se imputa și nici nu se arăta dispus să ia în seamă acuzațiile unui „civil", care îi era la urma urmei și complice, Matei înțelegînd că, în fond, toți trei eram la fel de vinovați — colonelul fiindcă, întrecînd măsura, făcuse isprava, noi fiindcă, fără să ne dăm seama, îl împinseserăm s-o facă — renunță să-l mai înfrunte și-și stăpîni cît putu furia. Se resemnă repede, mulțumindu-se să adauge cu toată seriozitatea :

— Să știi că din această clipă eu nu vreau să mai am nimic comun cu dumneata ! Absolut nimic !... Iar acum, că le-ai stricat oamenilor somnul, băgîndu-i în sperieți, fă-le, te rog, bucuria, cu o clipă mai devreme, să afle că alarma a fost falsă !

Era în aceste cuvinte un suflu sincer de indignare a omului cu simț civic, dar mai ales a unuia care cunoscuse urgia bombardamentelor aeriene, căci de aceea și fugise de ele, în urma atacului de la 4 aprilie 1944 asupra Bucureștiului. Matei fusese surprins atunci pe Calea Griviței, în drumul spre casă, el văzuse și știa ce înseamnă o *alarmă*, dar cunoștea și bucuria de a te regăsi teafăr după încetarea ei. Tocmai pentru asta îi cerea acum preopinentului să anunțe încetarea cu o „clipă mai devreme", spre a liniști lumea. Tonul lui cădea ca un ordin.

Peste alte cîteva minute, colonelul a dat iarăși un telefon, dintr-o clădire de lîngă cîrciumă, și sirenele au sunat, dulce, liniștitor, încetarea alarmei, potolind zarva din oraș. Nimeni nu avea cum să bănuiască sau să afle ce a fost în realitate. Oamenii răsuflau ușurați și erau fericiți că, și de data asta, s-au ales numai cu spaima, cruțați de alte urmări ce puteau să fie cu mult mai grozave.

Imediat am părăsit localul, cu senzația că am comis acolo o crimă, și din noaptea aceea „turbulentă" nu l-am mai abordat pe năstrușnicul personaj în haină militară. Dar mărturisesc că întîmplarea relatată aici m-a legat de Matei prin niște fire tainice, de parcă i-aș fi fost părtaș la o fărădelege ce nu se cădea să fie

www.ziuaconstanta.ro

dată niciodată în vileag. Uneori, o singură noapte petrecută cu un om în anumite împrejurări te ataşează de el mai mult decît relaţii cotidiene purtate de-a lungul unei vieţi întregi. Aşa s-a întîmplat cu Matei. Adeseori, fără să intrăm în amănunte, ne aminteam de „colonelul acela zurbagiu" şi zîmbeam amîndoi cu secretă complicitate, ca la evocarea unui fapt inavuabil ce constituia şi trebuia să rămînă un secret adînc al nostru. Împreună, suportam mai uşor povara acestei amintiri, dar acum, rămas singur, ea mi se pare şi mai grea, lucru ce m-a determinat să recurg la spovedania de faţă, ca să îndepărtez o amintire obsedantă ce-mi apăsa conştiinţa. N-aş fi crezut însă că tocmai eu aveam să fiu, mult mai tîrziu, martor şi duhovnic al martirajului lung şi implacabil ce avea să se abată asupra lui Matei.

După război, poetul a trecut prin perioade extrem de dificile, dar nu şi-a pierdut nici cumpătul, nici disponibilitatea de a fi mereu în agora, în inima evenimentelor. În 1946, în cadrul unei adunări generale a salariaţilor din ministerul Informaţiilor — ministerul Propagandei îşi schimbase într-o noapte firma, conducerea şi orientarea, dar îşi mai păstra încă sediul şi vechea structură administrativă — Matei a fost obiectul unui violent rechizitoriu, avînd ca finalitate „epurarea" lui din slujbă, pentru activitatea din anii anteriori, însă el a suportat cu stoicism penibila situaţie, conştient că „procesul" ce i se intentase nu era decît o înscenare montată cu anvergură, ca să-i avertizeze sau să-i sperie pe alţii. Indignat de exagerarea acuzaţiilor ce i se aduceau, am fost singurul care i-am luat atunci apărarea, spre stupefacţia celor aproape o mie de asistenţi, care ştiau că o asemenea „imprudenţă" ducea la propria condamnare a apărătorului. (Nu s-a întîmplat însă aşa — cel puţin nu atunci, imediat...).

Ultima sa funcţie publică a fost, pentru scurt timp, aceea de preşedinte al Sindicatului salariaţilor de la Marea Adunare Naţională, în perioada cînd în fruntea înaltului for se afla Mihail Sadoveanu. La propunerea marelui prozator, Matei a întocmit o listă cu adresele

www.ziuaconstanta.ro

tuturor scriitorilor care o duceau greu în vremea aceea — era prin 1949 — fără a omite pe nimeni dintre confraţii aflaţi în strîmtoare, indiferent dacă îi erau prieteni sau nu, învingînd şi trecînd peste orice resentimente personale. Toţi cei înşiraţi pe lista alcătuită de el au primit acasă, cu surprindere şi bucurie, cîte un mandat poştal destul de consistent emis de M.A.N. şi nici unul dintre beneficiari n-a ştiut cui se datora, de fapt, acel cadou providenţial.

Scos apoi din circuitul administrativ, radiat din Uniunea Scriitorilor, de către conducerea de atunci care nu-l agrea, pentru că şi el avea o limbă ascuţită, mulţi ani a trăit în afara vieţii literare, fără a renunţa însă la nostalgia ei şi nutrind ambiţii nedisimulate de revanşă.

Silit de vicisitudinile vieţii să se „recicleze", a devenit „economist", peregrinînd prin diferte întreprinderi cu profil productiv, unde se îngropa în cifre şi dosare, în timp ce imaginaţia îi era în permanenţă bombardată de rime şi tropi, aceşti tovarăşi ai lui „scumpi şi iubiţi", cum îi plăcea să spună. Peste tot cîştiga simpatia celor din jur, iar el se adapta cu modestie nivelului lor, păstrînd totuşi un aer seniorial în felul de a lucra, de a se comporta sau chiar de a merge pe stradă.

În ultimii ani dinaintea prăbuşirii, îşi reluase activitatea literară, frecventa cenacluri, redacţii, edituri, punea mult suflet în tribulaţiile sale, al căror rod este, între altele, substanţialul volum de *Mărturisiri literare*, ce consemnează o serie de corvorbiri cu diverşi scriitori contemporani... Pînă într-o seară de martie, cînd, în faţa televizorului, urmărind o emisiune literară şi făcînd un efort mintal ca să-şi fixeze ideile şi întrebările unui nou interviu pe care-l pregătea, o tromboză cerebrală l-a doborît, ca un trăsnet, în fotoliul unde stătea comod şi de unde apoi nu s-a mai putut ridica niciodată pe propriile picioare.

Acest „accident", relativ frecvent în rîndul oamenilor cu o viaţă intelectuală intensivă, a fost feroce cu Matei Alexandrescu. L-a lovit tocmai cînd poetul îşi

www.ziuaconstanta.ro

făcuse „al doilea debut", cînd îşi crease o nouă platformă publicistică şi se pregătea să dea la iveală opera maturităţii, după mulţi ani pierduţi din cauze străine de voinţa lui şi pe care se grăbea acum să-i recupereze cît mai putea s-o facă. Dar şansele l-au părăsit deodată. Nu mai putea nici să scrie, nici să citească. Şi ce osîndă poate fi mai cumplită pentru un scriitor, decît aceasta ? Un tranzistor ce-i stătea mereu lîngă ureche era singura lui legătură cu restul lumii, ale cărei convulsiuni le urmărea în tăcere, fără să mai poată participa în nici un fel la ele, aşa cum îi plăcuse să facă mai înainte. Cînd îl vizitam, lăsa impresia că mă priveşte de pe un tărîm străin de Viaţă, cu lacrimi în ochi, cu gîndul că nu e încă mort, dar conştient că suferinţa lui e mai cumplită decît Moartea însăşi. Chiar şi vorbirea îi era greoaie, chinuită, abia putînd să articuleze cîteva silabe incoerente. În cripta sa deschisă spre lumina zilei găsea, totuşi, o consolare în noianul de amintiri ce-l năpădeau în valuri cînd îşi răscolea trecutul şi viaţa lăsată în urmă.

Atît doar că această consolare nu mai putea repara nimic ! La vîrsta cînd confraţii lui îşi atingeau apogeul carierii şi se îngrijeau să-şi consolideze fundamentele posterităţii, Matei — care ar fi dorit să facă şi el acest lucru — n-a putut, timp de nouă ani, decît să măsoare abisul de adversitate al destinului său crud şi ingrat. Crud, în timpul vieţii, prin nedreptăţile ce nu l-au cruţat, ingrat, după moarte, prin conjuraţia tăcerii urzite în jurul numelui său. Totuşi, poetul va continua să dăinuiască prin opera lui, care i-a fost unicul refugiu şi unica mare aspiraţie în viaţă. Ea este rezultatul unei munci migăloase, desfăşurată cu osîrdie şi răbdare în momente de asceză şi reculegere, aidoma acelui „benedictin de veche chinovie", cum atît de frumos şi modest s-a portretizat el însuşi. Această imagine dăltuită ca în marmură este valabilă pentru orice şlefuitor al limbajului scris, pentru orice poet adevărat. Dar ea se potriveşte fără greş celui ce a formulat-o la propriu, lucid şi lapidar, mai întîi pentru

www.ziuaconstanta.ro

sine, şi apoi, în mod simbolic, pentru toţi ceilalţi.

În acest sens, unele aspecte ale biografiei lui pot fi adaptate la biografia multora dintre noi, fiii legitimi ai unui veac pe cît de darnic, pe atît de nedrept cu oamenii care au cunoscut şi au fost martorii nu numai ai strălucirilor, ci şi ai marilor lui poveri. Matei Alexandrescu a fost unul dintre ei. De aceea i-am şi consacrat aceste cîteva pagini, dictate de un sentiment de pietate, amestecat cu unul de compasiune.

www.ziuaconstanta.ro

CUM S-A NĂSCUT ŞI CUM A MURIT „MALAGAMBISMUL“

Pe la începutul anului 1978 am aflat, din ziar, despre moartea lui Sergiu Malagamba, compozitor şi baterist bine cunoscut, unul dintre primii promotori ai jazz-ului în ţara noastră. Vestea mă înduioşase profund, mai întîi prin faptul că dispariţia unui artist nu mă lasă niciodată indiferent, iar în al doilea rînd prin amintirile pe care mi le-a răscolit ea dintr-odată, făcînd să mă întorc cu mulţi ani în urmă şi să-mi redeschid vechi remuşcări în legătură cu un episod neplăcut din existenţa lui Malagamba, episod de al cărui curs şi deznodămînt m-am simţit, într-o anumită măsură, totdeauna vinovat...

Era în primăvara anului 1942, în plină perioadă de război. Lucram la Direcţia Presei, într-un birou al „Redacţiei albe“, organism paradoxal şi hibrid, denumit astfel deoarece, deşi făceam acolo operă de gazetari, noi nu aveam o gazetă proprie, iar variaţiunile noastre stilistice erau trimise întregii prese din Bucureşti cu invitaţia pentru fiecare ziar să aleagă şi să reţină cîte ceva din producţiile noastre, în vederea publicării. Redacţia aceasta se afla într-o aripă mai retrasă a instituţiei, unde beneficiam de privilegiul unei oarecare independenţe în privinţa programului de lucru, strict funcţionăresc, fiind absolviţi de tirania „condicii de prezenţă“ pe motivul că făceam muncă de „creaţie“. Erau prezenţi zilnic în acel birou cîţiva salahori ai condeiului : Cicerone Theodorescu, Radu Boureanu, Eugen Jebeleanu, Constantin Lucreţia Vîlceanu, Bucur Ţincu, Aurel Tita, Mihai Uţă (filosoful,

www.ziuaconstanta.ro

în acel moment şeful „redacţiei“, el strîngea articolele şi le ducea pachet la direcţie), toţi poeţi sau scriitori, şi, bineînţeles, boemi prin definiţie, adică nişte spirite certate cu conformismul şi care erau greu de ţinut în frîu. Directorul de atunci al Presei, bonomul Petre Ilcuş, ne şi numea, cu un zîmbet mustrător pe faţa lui de spîn, „Colivia cu boemi“, văitîndu-se adesea că are multe nopţi de insomnie din cauza grijilor pe care i le provocam noi. Într-adevăr, el trebuia să ne justifice mereu existenţa în faţa forurilor superioare birocrate ale ministerului (fostul minister al Propagandei), care-i reproşau că prea ne tolerează „boemia“, învinuindu-ne totodată că „ardeam lumina şi consumăm caloriferul degeaba“, ca o aluzie la slaba eficacitate a activităţii noastre, care, ce-i drept, nu era ea nici aşa susţinută de convingeri prea ferme.

Aceşti „boemi“, la rîndul lor, ca să nu se neurastenizeze de apăsătoarea monotonie a vieţii bucureştene din acea epocă de restrişte, încercau să „evadeze“ din mohorîtul climat cotidian, lansîndu-se în diferite şuete, farse, glume sau în te miri ce jocuri gratuite, deoarece cu poezia, autentica lor vocaţie, nu se mai putea duce menaj bun în nişte vremuri tulburi ca acelea. Cu alte cuvinte, căutau cu toţii motive să facă haz de necaz, pentru a le trece timpul mai repede şi într-un mod cît mai suportabil cu putinţă.

Într-o dimineaţă, pe la ora zece, mă prezentam la birou, ca de obicei, animat de cele mai bune gînduri şi pregătit să scot din sertar ustensilele de lucru, în aşteptarea inevitabilului „normativ“ ce urma să ne fie trimis de la direcţie, spre a-l lua în dezbatere şi a-l aşterne pe hîrtie. În general, ni se transmiteau, printre altele, diverse subiecte în legătură cu specula, cu zvonurile subversive, cu traficul de influenţă, cu actele de sabotaj, cu fraudele, delapidările şi celelalte flageluri la ordinea zilei, pe care eram puşi să le combatem de la birou cu penele noastre de „ziarişti oficiali“. Veneam direct de acasă. Eram îmbrăcat într-un costum nou, de culoarea măslinei verzi, cu pantofi maron cu talpă de crep, ultimă inovaţie, de asemenea

www.ziuaconstanta.ro

noi, cu ciorapi albi (nu ştiu de ce-i pusesem tocmai pe aceia, căci tare băteau la ochi), cu o cravată în nuanţe izbitoare şi cu batistă imaculată înfiptă în buzunarul de la piept. Arătam ca un fante scos de la cutie. De cum am intrat pe uşă, frapat probabil de apariţia mea involuntar excentrică, Eugen Jebeleanu a sărit numai-decît de pe scaun şi m-a întîmpinat cu o expresie de mirare suprapusă peste una de consternare : „Ce-i cu tine ? Ai devenit şi tu malagambist ? !"...

Cu imaginaţia-i spontană de poet în vervă şi cu ochiul lui versat în materie de ţinută vestimentară, el asociase înfăţişarea mea insolită cu un fel de modă ce începuse să circule, de cîtva timp tot mai frecvent, pe bulevardele bucureştene. Dar cum nu toţi cei de faţă ştiau despre ce este vorba, la manifestarea nedumeririi lor, prietenul nostru se grăbi să explice în ce consta noua modă, precizînd că ea era adoptată în special de o seamă de tineri, feciori de bani gata, ce-o afişau cu insolenţă şi de predilecţie pe Calea Victoriei, artera preferată a plimbăreţilor din capitală. Era o modă supranumită în derîdere „ersatz" şi arbora o costumaţie cam extravagantă, intenţionat ostentativă, contrastînd cu ţinuta „cazonă" pe care voia s-o impună regimul : pantaloni strîmţi, cu manşeta mult ridicată de la nivelul normal, lăsînd să se vadă fluierul piciorului şi ciorapii albi în pantofi cu talpă de crep, cu gulere înalte, haine căzute pe umeri, cravate fistichii...

De fapt, filfizonii respectivi îşi făcuseră apariţia ceva mai înainte, încă de pe la începutul toamnei precedente, dar nu aflaseră nici ei că erau... *malagambişti*. Sergiu Malagamba avea însă un nume prea sonor ca să nu devină celebru. Acest nume intrase în atenţia publică abia de curînd, după concertul de jazz din sala „Aro", unde Malagamba şi orchestra lui obţinuse un mare succes în cadrul unui festival artistic, ce se bucurase de o largă publicitate, deoarece fusese pus sub egida Crucii Roşii. Fiindcă Malagamba purta şi el, cu întreaga orchestră, ciorapi albi — în realitate, aceasta era ţinuta de estradă a interpreţilor săi în tim-

www.ziuaconstanta.ro

pul concertelor — și fiindcă numele lui suna frumos la ureche, s-a născut numaidecît *malagambismul*. Etichetă tocmai bună pentru o modă ce nu-și găsise încă denumirea !

Nouă, la „Redacția albă", ni s-a părut foarte savuros cuvîntul „malagambism", cu circulație frecventă în anumite cercuri, dar enunțat prima dată acolo, în biroul nostru, în glumă, de Eugen Jebeleanu. Cuvîntul acesta, dacă nu se potrivea unui curent literar sau artistic, ori unei doctrine politice sau filosofice, se aplica de minune la o modă vestimentară. Întrucît nu putea fi numit astfel un grup de poeți, de pictori, de politicieni, de nebuni sau de savanți, și deoarece vocabula avea multă plasticitate, fuseseră etichetați *malagambiști* toți cei ce umblau cu ciorapi albi și pantaloni strîmți pe pulpa piciorului, în pantofi cu talpă groasă de crep.

Cîteva zile după aceea, noi nu discutam decît despre asta în redacția noastră, făcînd mare haz pe seama „malagambismului", un fel de metaforă creată ad-hoc de mediile gazetărești din oraș și menită să fie o ripostă ironică la existența ternă și lipsită de fantezie a regimului militarist de război.

Dar iată că într-o zi, tocmai cînd ciripeala era mai însuflețită, a picat în mijlocul nostru „nenea Alecu". Acesta era un „băiat serios" (era cel mai „bătrîn" dintrei noi, împlinise 40 de ani"), un om la locul lui, care își vedea de treburile sale, sus, la etaj, unde stătea singur, într-un birou mai izolat, și scria toată ziua articole și reportaje, reale sau imaginare, despre cele mai felurite probleme și întîmplări. Era celibatar, ducea o viață regulată ca ceasornicul, nu cunoștea decît drumul de acasă (locuia în Vatra Luminoasă) la Direcția Presei (pe strada Filipescu, azi strada Snagov) și la ziarul de seară *Rapid*, pe care-l aproviziona din abundență cu produsele condeiului său, altfel destul de inventiv și alert. Avea la ziar și un colț al lui, în pagina întîia, unde publica în fiecare zi cîte o „efemeridă", sub semnătura notorie în tagma gazetarilor : *Al. Bog-*

www.ziuaconstanta.ro

dan. În ziua aceea coborîse în biroul nostru să ne roage pe un ton de o copilărească inocenţă : „Măi băieţi, daţi-mi un subiect, n-am ce scrie azi..." Excelent prilej ca să-l punem în temă şi să-i plasăm un subiect cu totul inedit !

— Nene Alecule, de ce nu scrii, domle, un articol despre malagambişti ?

Omul a holbat ochii, un gest al lui caracteristic, şi ne-a măsurat lung, pe toţi, cu uimire. Habar n-avea despre ce este vorba.

— Malagambişti ? ! Ce-i aia, mă ? făcu el, adresîndu-se cu un aer interogativ tuturor celor prezenţi.

— Cum, nu ştii ?... Dar pe ce planetă trăieşti, omule ? ! Tot Bucureştiul vuieşte, lumea e revoltată din cauza lor, şi dumneata nici n-ai auzit ! Aferim deaşa *gazetar* : vede tot, ştie tot, spune tot, dar el e căzut din lună !... Dumneata nu te plimbi pe Calea Victoriei (se ştia că nu dă cu anii pe acolo), n-ai văzut că e plină strada de nişte indivizi ce sfidează populaţia cu înfăţişările lor arogante şi cu îmbrăcă nintea aceea deşuchiată ?

— Zău, mă ?... Ce vorbeşti, mă ?... Şi cum sînt, mă ?

— Uite aşa ! se porni să-i demonstreze poetul Vîlceanu, cel mai şugubăţ dintre noi, schimonosindu-se la faţă, ridicîndu-şi pantalonii pînă aproape de genunchi şi strîmbîndu-şi umerii, unul în sus, altul în jos. Au nişte pantaloni scurţi şi strîmţi, ca să li se vadă ţurloaiele învelite în ciorapi albi, ca la brezaie, pantofi cu talpa de un lat de mînă, gulere înalte şi ţepene, haine ce cad pe ei ca vai de lume... Nişte „învîrtiţi", care, în loc să lupte pe front, o fac pe nebunii pe Cale. (Vîlceanu tocmai se întorsese de pe front cu „Virtutea militară" pe piept.)

— Zău, mă ? Păi, dacă-i aşa, să-i înjurăm, mă !

— Înjură-i, nene Alecule, că tot oraşul e indignat. Să vezi ce succes o să ai...

A doua zi, a şi apărut în *Rapid*, la rubrica lui din pagina întîia, un articol semnat cu numele său întreg

www.ziuaconstanta.ro

și intitulat proclamativ : „Omul malagambic". Era un fel de scurtă istorie a omului. Pornea de la omul cavernelor, trecea la omul cuaternar, la cel terțiar, ajungea pînă la omul primitiv, apoi la omul civilizat, vorbea despre omul din totdeauna și de niciodată, de peste tot și de nicăieri, pentru ca, în final, să atace cu tărie subiectul zilei : „Omul malagambic". Acesta era prezentat ca o curiozitate a secolului, după indicațiile noastre din ziua precedentă și cu fantezia unuia care nu văzuse niciodată un „malagambist". Articolul a stîrnit un haz homeric în „Redacția albă". Toți l-au întîmpinat pe autor cu ovații, felicitîndu-l și complimentîndu-l zgomotos că a „adus-o bine din condei" și că „i-a luat tare pe indivizi".

Credeam că povestea are să se termine aici și eram mulțumiți că gluma devenise publică, prin apariția la gazetă. Ne făcuserăm cheful. Nenea Alecu, în schimb, încurajat de atîtea laude neașteptate, nu s-a lăsat. El abia acum avea să-și de-a drumul.

În ziua următoare a apărut în *Rapid*, la aceeași rubrică, un alt articol, aducînd date noi, după consultarea enciclopediei *Larousse*, la care confratele nostru făcea cu încredere apel ori de cîte ori avea nevoie. De data asta, argumenta că „omul malagambic", considerat prin prisma vestimentației și a comportărilor, nu e o creație specifică timpului actual, că asemenea specimene au existat și în antichitate, și în lumea secolului XVIII, și la 1814, la 1830, la 1850 etc., sub alte denumiri, desigur, însă cu aceeași semnificație. Nenea Alecu era radios : descoperise un subiect „gras" ce putea să-i alimenteze rubrica pentru cel puțin o săptămînă și ne mulțumea din inimă că-i deschisesem o asemenea portiță spre acest corn al abundenței reportericești. Pe noi, însă, nu ne mai interesa chestiunea, hazul a fost prima dată, cînd fusese pus în circulație, la gazetă, „omul malagambic" ; restul îl privea pe autor.

Dar nu mică ne-a fost stupoarea cînd, peste treipatru zile, am văzut în toate „tiribombele" (*Capitala*, *Seara*, *Evenimentul zilei* etc.), gazete-revolver ce tră-

www.ziuaconstanta.ro

iau din invenţii şi senzaţional, o adevărată campanie, dezlănţuită cu furie, împotriva *malagambismului*. Tema era tratată după şablonul clasic aplicat la situaţia momentului : în timp ce oamenii suferă şi îndură urgia războiului, în timp ce floarea tineretului se jertfeşte pentru patrie pe cîmpurile de luptă, indivizi aşa şi pe dincolo sfidează lumea la Bucureşti, ş.c.l. Textele erau însoţite şi de desene, înfăţişînd tipuri de „malagambişti", desene ce ilustrau născocirile din articole, deoarece „malagambişti" propriu-zişi, aşa cum erau descrişi ei în acele articole, nu se prea vedeau pe stradă, totul era pură fantezie. Dar aceste gazete-revolver se întreceau să alimenteze campania, căci ele stîrniseră curiozitatea publicului, care le smulgea cu aviditate din mîinile vînzătorilor. În tramvaie, prin birouri, la cantine, subiectul zilei era unul singur :

— Ai văzut, domnule, malagambiştii ?

— Cine o fi, nene, Malagamba ăsta, de-şi face de cap ?

Şi gazetuţele turnau mereu gaz peste foc. Se scria că Malagamba a fost bătut de „publicul revoltat", că malagambiştii au fost huiduiţi pe stradă, şi alte asemenea relatări scornite de imaginaţia reporterilor de la „fapte diverse". Unii, ca să aţîţe şi mai mult spiritele, au mers pînă la a scrie negru pe alb că „malagambiştii" sînt o sectă religioasă, cu scopuri mistice şi politice, avînd un sediu secret, un cod, un ritual, şi tot ce se putea debita pe tema asta. Ziariştii, mai ales cei tineri, încorsetaţi de normative şi de ştampilele Cenzurii, găsiseră un bun prilej de a evada din mormanul de comunicate oficiale, aruncîndu-se cu frenezie asupra unui subiect „liber". La fel de doritor era şi publicul ; oamenii sorbeau cu nesaţ articolele despre „malagambişti", ca să-şi mai descreţească frunţile. Ne-am prăpădit de rîs cînd însuşi directorul Presei, blîndul Ilcuş, cu aerul lui de aparentă naivitate, a venit într-o zi la „Redacţia albă" să ne întrebe ce sînt malagambiştii, unde îşi au sediul, dacă am cunoscut vreunul. Dar noi zîmbeam pe sub mustaţă, prefăcîndu-ne tot aşa de neştiutori ca şi el.

www.ziuaconstanta.ro

Numai bietul Al. Bogdan intrase la griji. Se considera răspunzător de campania dezlănţuită cu atîta virulenţă, îl înfricoşau proporţiile luate, iar cînd citea şi el prin gazete că au fost bătuţi şi că sînt hăituiţi de mulţime, se temea să nu vină vreun malagambist să-i ceară socoteală pentru articolele sale, care dăduseră semnalul. Se ferea să mai răspundă la telefoane, se furişa pe lîngă ziduri, cînd se ducea acasă, urmărit de gîndul că malagambiştii îi aţin calea şi vor să se răzbune. De unde la început jubilase, încîntat de succesul „efemeridelor" lui, acum regreta că se lăsase tîrît în „afacerea asta".

Vreo două săptămîni întregul Bucureşti a vuit, nu se mai vorbea decît despre malagambişti. Exagerări, fantezii, invenţii, pagini întregi în ziarele de la amiază sau de seară, împănate cu amănunte pe acest subiect. Între timp, Sergiu Malagamba îşi vedea mai departe de treaba lui, în fruntea orchestrei de jazz pe care o conducea. Era fericit şi totodată surprins de o atît de extraordinară reclamă ce i se făcea în mod absolut gratuit. Însuşi barul unde cînta noaptea devenise foarte frecventat de o clientelă avidă să-şi satisfacă curiozitatea de a-l cunoaşte pe acest erou al zilei. Ca să speculeze momentul, Malagamba a dat, într-o duminică dimineaţa, un concert de jazz la teatrul Savoy, în centrul oraşului, chiar pe Calea Victoriei. A fost destul, pentru ca a doua zi micile gazete să urle furibunde : Malagamba şi banda lui au întrecut orice măsură, au avut cutezanţa să apară în public, dar lumea i-a luat la goană, au trebuit să iasă de la teatrul Savoy pe acoperiş, ca să nu fie linşaţi de „mulţimea indignată". (În realitate, nu se întîmplase nimic, concertul s-a desfăşurat normal, cu sala arhiplină, pusă ce-i drept, ca măsură de prevedere, sub ocrotirea poliţiei). Ba s-a constituit şi un „comitet al cetăţenilor paşnici şi revoltaţi", în frunte cu C. Cristobald, Mihai Băişoiu, Atanasie Mitric şi alţi stîlpi de la Café de la Paix dornici să-şi vadă numele angajate într-o acţiune de anvergură oglindită în coloanele gazetelor. Mala-

www.ziuaconstanta.ro

gamba nu păţise însă nimic şi era departe de a avea vreo neplăcere. Ceva mai mult, în toiul acelei campanii, el a fost chemat de o asociaţie studenţească să cînte la un spectacol pentru „studenţii răniţi pe front", mizîndu-se pe popularitatea lui pentru o cît mai bună reţetă de „cassă".

După încă vreo săptămînă, lucrurile păreau a se potoli, cel puţin în privinţa ziarelor ; acestea epuizaseră subiectul şi erau iarăşi în căutare de altceva, tot aşa de senzaţional. Dar „malagambismul" cucerise acum provincia, unde făcea ravagii, căci oamenii de acolo, ştiind şi mai puţin despre ce este vorba, vedeau în el un mare pericol ce „infestase Capitala" şi ameninţa întreaga ţară, astfel că de la Constanţa la Timişoara, de la Craiova pînă la Suceava, gura provinciei făcea din ţînţar armăsar.

Chestiunea devenise gravă, ajunsese să-i îngrijoreze chiar şi pe guvernanţi, încît însuşi Conducătorul Statului a trebuit să intervină, spre a tempera spiritele. Nici mai mult nici mai puţin, Preşedinţia Consiliului de Miniştri a elaborat un comunicat, în termenii drastici şi cazoni folosiţi în asemenea împrejurări, cu obligaţia pentru toate ziarele de a-l publica „în pagina întîia, cu litere groase", în care, după ce se arăta că *„nerespectînd îndatoririle zilei de față și făcînd pe snobii în București, în timp ce camarazii lor luptă pe front"*, se decreta ca *„Malagamba și adepții lui să fie internați în lagăr"*.

Din clipa cînd a apărut acel comunicat, nimeni n-a mai cutezat să scrie sau să scoată o vorbă. Asta era de la sine înţeles ! Senzaţionala campanie a încetat brusc !

Faptul că pînă şi guvernul intrase în acţiune, ca să pună capăt unei glume, nouă, celor de la „Redacţia albă", ne-a stîrnit hohote de rîs. Dar episodul nu era de rîs, era mai degrabă jalnic.

Epilogul : Sergiu Malagamba a fost trimis în lagăr din ordinul personal al şefului statului. O victimă nevinovată, pe care o aveau pe conştiinţă cîţiva „boemi"

www.ziuaconstanta.ro

ce vruseseră într-o zi să se distreze. O parte din această vină se răsfrîngea și asupra ciorapilor mei albi pe care, cu totul întîmplător, îi pusesem în ziua aceea de pomină, cînd „malagambismul" a luat proporții homerice.

La moartea exuberantului artist l-am rugat în gînd ca, de dincolo de mormînt, să-mi acorde grația sa. Dar am fost totdeauna convins că el o făcuse cu mult înainte de a-i fi venit sorocul să treacă în lumea celor drepți și iertători...

www.ziuaconstanta.ro

PARIS — 14 IULIE 1939

Din carnavalul acela confuz şi seducător, încărcat de atîtea lumini strălucitoare şi umbrit de tot atîţia nori grei şi ameninţători, care a fost epoca dintre cele două războaie mondiale, păstrez imaginile cîtorva evenimente spectaculoase a căror amintire nu se va şterge niciodată din memoria mea. Am avut, astfel, ocazia să trăiesc unele momente ciudate din acea intensă euforie intimă, cînd extazul în faţa măreţiilor întîlnite pe parcursul vieţii se îmbina cu o uşoară panică ce plutea în atmosfera zilelor de atunci şi cînd optimismul cel mai odihnitor era tulburat de negrele presimţiri ce-şi întindeau trena lor grea peste omenire, de la un capăt la altul al lumii.

Printre aceste momente, rămase neştirbite pentru mine, în pofida tuturor catastrofelor ce au urmat, a fost şi acela din vara lui 1939, cînd guvernul francez a organizat, cu prilejul jubileului de 150 ani de la Revoluţia Franceză, cele mai ambiţioase şi mai semnificative serbări pe care, probabil, le-a cunoscut Parisul cîndva. Era o ripostă îmbrăcată în fast şi grandoare, plină de voioşie şi încredere, la adresa semnelor apocaliptice care se conturau pe cerul european din acel timp. Am văzut, aşadar, Parisul, *Oraşul Lumină* ce obseda imaginaţiile poeţilor şi intelectualilor contaminaţi de marea forţă de seducţie a culturii franceze, înfăşurat în jerbele festive ale celor zece zile şi zece nopţi de beţie unanimă cît au ţinut serbările de la 14 iulie 1939.

www.ziuaconstanta.ro

A fost momentul cel mai palpitant, poate fiindcă a fost ultimul dintr-o suită a cărei încheiere nimeni n-o prevedea să fie atît de bruscă și atît de apropiată. 14 iulie 1939 a fost punctul culminant al acelui efervescent „après-guerre" proslăvit de combatanții ieșiți din primul război mondial, dar totodată în el se cristalizau norii unui „avant-guerre" resimțit cu teamă și neliniște de cei ce aveau să intre în infernul celei de-a doua conflagrații universale. Am cunoscut, deci, un Paris amețit de iluzii și fericire, care uitase sau voia să uite de orice profeție sumbră, dansînd nepăsător și cîntînd pe toate străzile pavoazate de mare sărbătoare, — dar și un Paris care plîngea, acel adevărat Paris ce știe să înfrunte dezastrele și istoria și care nu poate fi privit decît de la etajul întîi spre cer...

14 iulie 1939 avea de fapt o triplă semnificație. Se aniversau atunci 150 de ani de la revoluția din 1789, pe care cea de-a treia Republică o evoca în termeni exaltanți și în culorile cele mai vii. Se sărbătoreau, în al doilea rînd, 20 de ani de la armistițiul și parada triumfală din 1919, cînd armatele aliate intraseră victorioase în Paris pe sub bolta arcului de triumf de la Étoile. În al treilea rînd, aceste serbări aveau un caracter demonstrativ, ostentativ chiar, deoarece prin ele organizatorii voiau să confirme și să afirme alianța de nezdruncinat dintre Franța și Anglia, forța lor de neînvins, în fața pericolului german, a cărui mașină de război se pregătea din răsputeri pentru un nou atac. Iluziile erau așa de mari și optimismul așa de exagerat, încît nimeni nu se învoia să creadă că această alianță a două imperii atît de vaste și de puternice ar putea fi atacată, necum învinsă, de vreun adversar din afară, oricît de temerar sau de agresiv ar fi fost el. Primul ministru al Angliei, Chamberlain, declarase doar, cu toată emfaza și prestigiul rangului său, că, prin tratatul de la München, încheiat cu cîteva luni mai înainte, *„pacea lumii a fost salvată pentru cel puțin o generație"*. Iar generalul Gamelin, șeful marelui stat major francez, făcuse, la rîndul său, afirmații și mai categorice : *„Linia Maginot e de nepătruns, declarase el. N-avem decît să stăm în defensivă. Dacă nemții ne vor*

www.ziuaconstanta.ro

ataca, ei își vor deschide un cimitir de-a lungul întregii linii". Asemenea convingeri, formulate de factori cu răspundere din cele două țări aliate, pompau în venele mulțimilor de dincolo și de dincoace de Canalul Mînecii balsamul unui optimism nu numai amăgitor, dar și contagios. La Paris, Charles Trenet, șansonetistul de mare vogă în acele zile, tocmai lansase noile lui șlagăre : „*Y'a d'la joie*" și „*Tout va très bien, madame la Marquise*" *, reflectînd mentalitatea parizienilor creduli ce se bizuiau pe alegațiunile ferme și absolute ale conducătorilor lor. Dar cine putea oare să spună că „bucuria" aceea era doar un paleativ și că lucrurile nu „mergeau foarte bine" într-o lume ce se îndrepta cu pași repezi spre prăpastie ?

În lumina evocărilor de azi, zilele și nopțile petrecute atunci la Paris mi se par frînturi dintr-o mare feerie, în care un vrăjitor m-ar fi luat de mînă și m-ar fi purtat printr-un tărîm de basm, cu palate de cleștar și focuri bengale, cu străzi îmbrăcate în covoare fermecate și cu fîntîni arteziene ce aruncau spre cer erupții vulcanice de orbitoare bijuterii fluide. Înșiși oamenii parcă își uitaseră necazurile și grijile lor mai grave sau mai mărunte, încît s-ar fi zis că se topeau și ei în iradierile acelui basm minunat. Revoluțiile despre care auzeam totuși vorbindu-se, cu patos și insistență, îmi sunau la urechie ca niște zvonuri discordante, iar manifestațiile pe lîngă care treceam — și nu erau puține ! — aveau un caracter oarecum paradoxal, mistic și teluric în același timp, deoarece fiecare om, fiecare grup trăia sub efectul propagandistic al serbărilor organizate cu acel prilej, și toată lumea era amețită de aspectul lor magnific. Parisul întreg, de la pietrele tocite ale străzilor legendare pînă în vîrful turlelor pierdute în azur, și de la cel din urmă cerșetor pînă la cel dintîi cetățean al său, făcea parte din această explozie de lumini și de culori, din acea dulce incantație a unui vis înălțător ce părea că n-o să se dezmintă niciodată.

---

* „E numai bucurie" și „Totul merge foarte bine, doamnă marchiză".

www.ziuaconstanta.ro

Era însă prea frumos, ca să fi putut dura prea mult. Totul a fost un cîntec — cîntecul de lebădă al unei epoci de mari exaltări şi de mari erori istorice.

*

Dar ceva a fost adevărat din toate acestea : faptul că am avut şansa de a fi acolo, în acel moment de apogeu crepuscular al scurtei, dar strălucitei perioade ce s-a dovedit a nu fi fost decît un interludiu între două războaie mondiale.

Făceam parte dintre tinerii intelectuali români, scriitori şi gazetari invitaţi de guvernul francez, prin Institutul Francez din Bucureşti, la acele serbări. Formam un grup de vreo cincisprezece persoane, în frunte cu profesorul Andrei Oţetea, de la Universitatea din Iaşi, conducătorul caravanei. Printre invitaţi se mai aflau : Miron Radu Paraschivescu, Ion Frunzetti, G. Ivaşcu, Aurel Tita, C. Papastate, Bucur Ţincu şi alţi prieteni fideli ai Institutului Francez, tutelat atunci de blîndul şi înţeleptul Alphonse Dupront. După o călătorie destul de obositoare, făcută în condiţii „studenţeşti", care a durat aproape două zile şi două nopţi, străbătînd Jugoslavia şi nordul Italiei, ajunsesem la Paris în după-amiaza zilei de 10 iulie, pe o vreme frumoasă şi mult mai agreabilă decît atmosfera de caniculă lăsată în urma noastră la Bucureşti. Dar prima impresie pe care mi-a produs-o Parisul a fost mai degrabă o decepţie. Am cobort în *Gare de Lyon*. unde am fost întîmpinaţi de o domnişoară de la Departamentul de turism francez, foarte drăguţă şi binevoitoare, care ne-a oferit cîte o frumoasă invitaţie oficială emisă de Preşedintele Republicii Franceze, şi cîte un program tipărit al serbărilor, la care aveam să participăm, apoi ne-a îmbarcat într-un elegant autocar şi ne-a condus la *Cetatea Universitară*, unde aveam să fim găzduiţi pe tot timpul sejurului nostru parizian.

În loc de un oraş mare şi fascinant, cu clădiri impunătoare, deosebite de cele văzute şi cunoscute în alte părţi, traversam străzi obişnuite, curate şi drepte, e adevărat, trasate cu rigla şi compasul, dar cu prea multe

www.ziuaconstanta.ro

case vechi, înnegrite de ploi și de fum, fără nimic extraordinar sau frapant în înfățișarea lor exterioară. Emoția ce mă cuprinsese pe drum, în timp ce ne apropiam de Paris, de această Meccă a visurilor noastre de poeți, m-a părăsit deodată. Nu vedeam un oraș „lumină", strălucitor și magnetizant, spiritualizat pînă la exces, cum mi-l închipuisem totdeauna, ci intram într-unul ruginit de vreme, stăpînit de aceeași forfotă omenească și invadat de aceleași zgomote abrutizante ca în orice urbe cu pretenții de metropolă din oricare altă parte a lumii. Casele erau sumbre, uniforme și de același nivel, cu vitrine multicolore la partere, cu ziduri masive, cu balcoane și ferestre încastrate în brîie groase de piatră, la etaje. La fel ca la Trieste sau ca la Milano, pe unde trecusem cu puțin mai înainte. Dar aici trebuia să fie *Parisul*, adică altceva decît ceea ce se putea vedea oriunde în alte părți. Pe *Avenue de l'Observatoire* am zărit însă, din fuga autocarului, *Fîntîna* celebră, cu sirepii lui Frémiet, gata să-și ia zborul și să se desprindă din jeturile de apă ce-i îmbăiau, avînd deasupra lor figurile simbolice ale lui Carpeaux, care țineau pe brațele întinse cu grație globul pămîntesc, rotund și aplecat puțin într-o parte. A fost prima imagine ce-mi răsărea în față a unui Paris pe care-l cunoșteam din cărți și albume de artă. Ea mi-a deschis drumul spre acea încărcată mitologie pariziană ce stăruia în spiritul meu în urma multelor și variatelor lecturi făcute pe parcursul anilor în domeniul artelor, al literaturii și istoriei, al științelor sau al manifestărior sociale. Pe bulevardul *Jourdan* am ajuns în curînd la vestita *Cetate Universitară*, cu pavilioane mari, albe, construite recent, fiecare în stilul său specific, ca la o Expoziție Internațională, adăpostind studenți din toate colțurile lumii, acum plecați în vacanță, iar clădirile fiind puse la dispoziția unor oaspeți temporari, veniți la marea sărbătoare. Noi românii am fost cazați la „Maison d'Arménie".

Deși nu dormisem două nopți la rînd și făcusem un drum foarte lung cu trenul, după un duș răcoritor la „Cité" am învins orice urmă de oboseală și am por-

www.ziuaconstanta.ro

nit numaidecît în explorarea oraşului, căci nerăbdarea de a *vedea* imediat Parisul nu putea ţine locului pe nici unul dintre proaspeţii neofiţi sosiţi de la gurile Dunării. În aceeaşi seară, aveam însă locuri rezervate la Operă, să ascultăm *Lohengrin*. Ce supliciu, ce nepotrivit spectacol, după o călătorie de cîteva mii de kilometri ! Mai ales cînd simţeam cum, afară, în jurul nostru, palpita şi ne aştepta marele Paris cu atracţiile lui acaparante şi multiple. Am suportat, totuşi, primul act, apoi, după ce am admirat arhitectura somptuoasă a *Palatului Garnier*, frescele şi sculpturile din holurile cu pereţi placaţi în oglinzi, scările monumentale şi plafoanele cu vaporoase picturi idilice, l-am părăsit pe Wagner şi am început şirul hoinărelilor prin oraş. Parisul nocturn îşi desfăşura cu luxurianţă poezia lui elegantă şi scînteietoare. „Decepţia" de la început se transforma acum într-o necurmată vrajă. *Avenue de l'Opéra* mi s-a părut în seara aceea o cărare de vis ce ducea spre un Paradis ireal. Bineînţeles că ne-am lăsat rătăciţi prin acel labirint de străzi şi bulevarde ce ne incitau imaginaţia şi curiozitatea şi am ajuns acasă tîrziu de tot, extenuaţi ca după un Marathon epuizant, dar mîndri şi încîntaţi de primele contacte cu mirificul oraş.

În ziua de 12 iulie a început propriu-zis programul serbărilor pentru aniversarea a 150 ani de la Revoluţie. Acele serbări trebuiau să ţină, în toată Franţa, cîteva săptămîni, ca o exprimare viguroasă a voinţei de pace, dar ele au fost întrerupte, înainte de termenul prevăzut, de izbucnirea războiului. În zilele din iulie însă, întreaga suflare pariziană vibra la unison într-o revărsare torenţială de entuziasm şi fraternitate. În piaţa din faţa Primăriei fusese construit un soclu alegoric, în formă de provă de vapor, simbolizînd vechea Luteţie, emblema Parisului, pe care se înălţa un catarg de 37 metri, în vîrful căruia flutura falnic drapelul francez. De jur împrejur, piaţa era înconjurată de tribune încăpătoare, înfăşurate în cele trei culori na-

www.ziuaconstanta.ro

ţionale care îmbrăcau acum tot Parisul : roşu, alb, albastru. Faţada palatului municipal, celebrul *l'Hotel de Ville*, era pavoazată în aceleaşi nuanţe vii şi sugestive, ce dădeau un aer de prospeţime şi exuberanţă cromatică tuturor spaţiilor din jur. În dreptul tribunelor se întinseseră bariere de lanţuri, pentru ca valurile de oameni să nu dea năvală în incinta pieţii, unde aveau acces doar invitaţii oficiali sau grupurile folclorice, cu fanfare, flamuri şi costumaţii regionale extrem de pitoreşti. Poporul era îngrămădit de-a lungul cheiului, începînd tocmai de la *Pont d'Arcole*, într-o parte, şi, prin *rue de Rivoli*, pînă la *Palatul Luvru*, de cealaltă parte. Soldaţii Gărzii Naţionale, îmbrăcaţi în uniformă de paradă, păstrau ordinea sub asaltul mulţimii ce presa din toate părţile, încercînd să pătrundă spre piaţa Primăriei.

În tribuna principală luaseră loc membrii guvernului, corpul diplomatic şi şefii de delegaţii din teritoriile de peste mări, în ţinută de gală, cu înfăţişări solemne, într-o atmosferă cît se poate de festivă. S-au ţinut discursuri, au fost evocate, cu patosul de rigoare, episoadele desfăşurate aici, în aceeaşi incintă, cu o sută cincizeci de ani în urmă.

Deasupra tuturor, porumbeii — celălalt popor al Parisului, care hălăduia pe acoperişurile de ţiglă, prin turlele şi clopotniţele înalte — zburătăceau de la o streaşină la alta, punctînd discursurile oratorilor într-un fel aproape simbolic, ca nişte ironice aplauze pentru o pace nu tocmai trainică şi definitivă, aşa cum o proclamau zeloşii vorbitori de la tribună.

Seara, am fost la Luvru şi am vizitat sălile de sculpturi greceşti, cu vestitele capodopere de acolo, puse şi mai mult în valoare de efectele de lumini şi umbre din jur. În vîrful scării din prima sală strălucea *Victoria de la Samotrace*, ca un alt simbol glorios de marmură, însufleţit de miracolul electricităţii ce întinerea şi transfigura pînă la diafanizare înaripata creaţie antică.

În ziua următoare, în drumul spre Versailles, ne-am oprit la Suresnes, o localitate de la marginea Parisului,

www.ziuaconstanta.ro

transformată într-un important centru de puericultură. Ne erau arătate şcoli, săli de gimnastică, piscine, parcuri, biblioteci, dormitoare, construite după ultimele cuceriri ale tehnicii şi confortului modern. În ele se jucau şi învăţau copii între 5 şi 10 ani, cărora li se dădea de la cea mai fragedă vîrstă o instrucţie în spirit pacifist. Acest centru educativ fusese conceput şi înfiinţat în perioada de guvernămînt a Frontului popular — cu trei ani mai înainte — şi pe ziduri, la intrări, prin parc ne întîmpinau panouri de diverse mărimi, cu fraze din discursurile lui Jaurès sau cu sentinţe ce invocau pacea şi progresul. Printre acestea, mi-a reţinut atenţia îndeosebi un afiş mic, de dimensiunea unei cărţi de vizită, răspîndit peste tot, cu următorul conţinut: *„Enfants, ce ne sont pas les soldats qui enrichent le monde, mais les savants"* * Ce splendidă exortaţie pentru mintea fragedă a copiilor! Dar cît de himerică îmi suna ea atunci, în epoca aceea de încordare, cînd ziarele, parlamentele şi oratorii publici nu dezbăteau, de-a lungul şi de-a latul Europei, decît problema înarmărilor şi a efectivelor militare.

„Un inoubliable défilé!"... O defifare de neuitat... Astfel au caracterizat pentru posteritate ziarele pariziene uriaşa paradă militară ce s-a desfăşurat pe întinsa *Avenue des Champs-Elysées.*

Dimineaţa de 14 iulie era mohorîtă şi prevestea o zi acoperită de nori ce puteau aduce curînd ploaia. Dar, după cum scria un reporter al zilei: *„Les fées de ce jour prédestiné ont écarté ces voiles funébres"*. ** Timpul s-a schimbat repede, într-adevăr, cerul s-a înseninat, se făcuse o atmosferă dulce de Île-de-France şi cerul părea el însuşi un imens drapel tricolor desfăşurat în văzduh pe deasupra Parisului.

Ca să putem prinde loc pe traseul bulevardului Champs-Elysées, unde aveau să defileze unităţile militare, am plecat la şase dimineaţa de la *Cité Universitaire,* fiind preveniţi că vom avea să înfruntăm o foarte mare

---

* Copii, nu soldaţii îmbogăţesc lumea, ci savanţii.

** Zînele acestei zile prefestivale au spulberat acele văluri funebre.

www.ziuaconstanta.ro

aglomerație. La ora șase jumătate însă tot parcursul lungii căi dintre *Arcul de Triumf* și *Piața Concordiei* era înțesat de lume. De o parte și de alta a largii artere, pe ziduri, prin copaci și prin balcoane, pe acoperișuri chiar, mulțimea se adunase din zori, ca și cum ar fi dormit acolo peste noapte — unii chiar și făcuseră aceasta — căutîndu-și fiecare un loc cît mai bun ca să poată privi defilarea. Străzile lăturalnice revărsau în continuu fluvii de oameni atrași ca un magnet de celebra *Avenue*, iar Parisul părea o sursă nesecată de ființe omenești ce se scurgeau din toate cartierele, pe jos, pe biciclete, în mașini și autobuze, sau ieșeau în coloane compacte din gările subterane ale metroului, îndreptîndu-se spre Champs-Elysées. Circulația devenise imposibilă și speranța că vei găsi un colțișor de unde să vezi parada se transformase în deznădejde. Deși pornisem de dimineață spre locul ce ni se rezervase, n-am mai putut descoperi nici un cap de bancă neocupat. Alte delegații, mai harnice ca noi, veniseră mai devreme și se bucurau de dreptul primului ocupant. La început, noi românii, în lupta aceea surdă de a cuceri o bucățică de spațiu, ne-am instalat într-o tribună pe care o văzusem liberă — o tribună providențială! ziceam noi — și eram fericiți că izbutisem să ne strecurăm acolo fără să ne oprească nimeni la intrare. Credeam că această șansă ne era rezervată grație invitațiilor emise de președintele Republicii, pe care le țineam în mînă. Dar bucuria avea să ne fie de scurtă durată. După cîteva minute, am fost nevoiți să eliberăm scaunele, fiindcă pătrunsesem chiar în tribuna corpului diplomatic, ce avea să se umple pînă la refuz abia peste vreo două ceasuri. Cîteva clipe am apucat să jubilăm pe estrada aceea liberă, îmbrăcată în pluș, pentru ca apoi să fim scoși afară cu politețe, dar acoperiți de rușine și mai ales foarte dezamăgiți. Ba încă și mai rău, ne-am pomenit dînd tîrcoale tocmai prin spatele ultimelor rînduri de spectatori, de unde vizibilitatea era cu totul exclusă. Fiecare a trebuit atunci să-și încerce norocul prin mijloace proprii, grupul s-a dezmembrat și cei mai mulți dintre colegii

www.ziuaconstanta.ro

mei s-au văzut nevoiți să renunțe la paradă, înțelegînd că orice tentativă de a se fofila undeva era zadarnică. În această situație deznădăjduită mă aflam și eu, pierdut prin îmbulzeala din dosul tribunelor, unde oamenii alergau încoace și încolo cu vaga speranță că pînă la urmă vor reuși să se plaseze în vreun fel.

Renunțînd la această speranță și aproape hotărît să pornesc prin oraș, în ideea că m-aș fi consolat cu vizitarea altor colțuri interesante ale Parisului, m-am oprit la un moment dat în fața unei uși, unde am văzut intrînd cîteva persoane, locatari ai imobilului, desigur, sau invitați ai lor, a căror țintă era, fără îndoială, o fereastră sau un balcon ce te-ar fi putut face fericit în dimineața aceea. În disperare de cauză, am luat o hotărîre de-a dreptul cutezătoare. Impunîndu-mi o atitudine de mare siguranță, ca și cum aș fi fost un familiar al locului, m-am furișat și eu pe ușa deschisă, am pătruns într-un gang, am urcat o scară pînă la etaj și am ajuns într-un hol mare, luxos, cu ferestre ce dădeau spre un balcon. Inima îmi bătea cu putere, văzînd că aventura mea părea să se desfășoare favorabil, fără să întîlnesc nici un obstacol în cale. Cînd să trec însă mai departe, spre balconul providențial, un camerist mi-a răsărit pe neașteptate în față, oprindu-mă din drum. Erau acolo birourile unei case de filme, unde aveau acces numai funcționarii cunoscuți, care puteau privi din balcoane sau de la ferestre toată panorama Champs-Elysées-ului, transformată într-o mare fantastică de oameni. Ușierul mi-a tăiat avîntul cînd nu mai aveam decît doi pași ca să ajung și eu la acel balcon. Cu toate încercările mele de a-i dovedi că sînt un „invitat", ca și alții, cu toate rugămințile să mă lase să trec, a fost cu neputință să-l înduplec. Aș fi dat orice în momentele acelea ca să mă lase măcar pînă la o fereastră, dar cerberul era incoruptibil. Disperarea mea căpătă, pentru a doua oară, după eșecul de jos, din stradă, accente paroxistice, mai ales că se apropia ora nouă, cînd avea să înceapă defilarea. Totuși, nu m-am dat bătut. Adoptînd altă tactică, mi-am spus că trebuie să înfrîng cu

www.ziuaconstanta.ro

orice chip vigilența paznicului și am făcut o nouă încercare. M-am retras într-un ungher mai întunecos, lăsîndu-l să creadă că am abandonat terenul, dar de acolo pîndeam orice mișcare a lui, cu o licărire de speranță că în cele din urmă voi prinde momentul prielnic. Într-adevăr, a fost destul ca el să lipsească o clipă doar de la locul său de pază, pentru ca eu să sar din umbră, să străbat repede salonul acela luxos, să trec printr-un birou și să mă strecor în primul balcon, unde se aflau mai multe persoane, amestecîndu-mă cu nonșalanță printre ele. Mă găseam lîngă cîteva femei frumoase, autentice parizience, vorbărețe și foarte elegante, cu binocluri mici, aurite, și cîțiva bărbați în costume de mare ținută ; ei umpleau micul spațiu suspendat undeva, la etaj, deasupra străzii.

Cînd am ajuns la un capăt al balconului, rezemîndu-mă de balustradă, am crezut că visez. Jos, de o parte și de alta, sub picioarele mele, se desfășura o priveliște uluitoare, cum n-am mai întîlnit vreodată. De la Arcul de Triumf, a cărui siluetă zveltă se înălța în dreapta, și pînă la Luvru, ale cărui ziduri cenușii se zăreau în stînga, printre crestele copacilor rămuroși. ce flancau marele bulevard parizian, se întindea un adevărat ocean uman ce strălucea în mii și mii de culori sub soarele dimineții care se arăta acum din ce în ce mai surîzătoare. Puteau să fie acolo, în raza privirilor mele, cel puțin două milioane de oameni. Celebra Avenue des Champs-Elysées cred că n-a cunoscut niciodată o aglomerare mai mare de ființe omenești. Numai acest spectacol amețitor, și ar fi fost de ajuns ca să mă declar mulțumit pentru toată truda din dimineața aceea agitată. Eram martorul uneia dintre cele mai mărețe manifestații populare ale secolului și tot ce avea să urmeze — parada, defilarea în sine — nu putea să fie decît ceva subsidiar, banal, ziceam eu, față de această extraordinară masă de oameni, prin mijlocul căreia se deschidea o cărare îngustă, dar lungă de trei sau patru kilometri, pe unde aveau să se scurgă coloanele înscrise pentru defilare.

www.ziuaconstanta.ro

Bucuria a fost şi mai mare cînd am constatat că exact în faţa balconului „nostru“ (mă consideram acum unul din invitaţii casei, care nu se cunoşteau nici ei chiar toţi unii cu alţii) se opreau automobilele corpului diplomatic, şi din ele coborau ambasadorii Europei şi guvernatorii coloniilor franceze din Asia şi Africa. Iată-i, venind pe rînd şi ieşind din maşinile somptuoase, cu portiere care pocneau scurt în urma lor : sultanul Marocului, mic şi simpatic, cu un surîs şters pe figura arsă de soare, înfăşurat într-un giulgiu de mătase albă şi cu o glugă ca de stafie pe cap ; contele Welczeck, ambasadorul Germaniei ; Guariglia, ambasadorul Italiei ; Leguerica, ambasadorul Spaniei ; Tătărăscu, ambasadorul României ; generalul Gort, şeful de stat major al armatei engleze ; generalul Gamelin, şeful de stat major al armatei franceze ; Campichi, ministrul Marinei ; Guy La Chambre, ministrul Aerului ; Mandel, ministrul Coloniilor, şi alţii ; ambasadori, miniştri, şefi de misiuni, membri ai Cabinetului, urmau unul după altul şi urcau treptele tribunei prezidenţiale, care se afla tocmai în faţa balconului de unde eu priveam această revărsare de celebrităţi şi de zei ai zilei. Pe unii îi recunoşteam după fotografiile din ziare, pe cei mai mulţi îi identificam după exclamaţiile cucoanelor şi bărbaţilor din jurul meu, care le pronunţau numele cu admiraţie şi-i studiau cu lăcomie prin lentilele binoclurilor lor de aur şi sidef.

Deodată, s-a făcut o linişte adîncă în jur, apoi au început să răsune trîmbiţele, dînd semnalul de onor. Dinspre Arcul de Triumf, înainta încet automobilul aşteptat de toată lumea, şi el a produs o rumoare înăbuşită în fluviul de capete prin mijlocul căruia aluneca lin şi graţios. Era limuzina prezidenţială, în care stăteau alături Lebrun, preşedintele Republicii, cu masca sa de om impasibil, împăcat cu sine şi cu viaţa ce i-a surîs totdeauna, şi Daladier, preşedintele Consiliului de Miniştri, grav, cu fălcile încleştate, cu o cută adîncă pe frunte şi cu populara lui mină de om surmenat, ajuns la limita epuizării. Probabil că în gîndul lui, primul ministru al Franţei era ros de vier-

www.ziuaconstanta.ro

mele tragediei pe care o presimţea inevitabilă... Momentul era însă prea solemn pentru ca cineva să poată face legătura între încruntarea lui Daladier şi o astfel de viziune nefastă.

E ora 9 şi 20 dimineaţa şi dinspre Étoile cerul Parisului este brusc întunecat de cele 400 avioane franceze şi engleze care zboară jos, în valuri dese, pe deasupra oraşului cutremurat de aplauze şi strigăte de admiraţie. Mai ales, bombardierele britanice, venite direct de peste Canalul Mînecii şi apărute pe neaşteptate ca nişte brontozauri de metal peste acoperişurile hieratice, au uimit publicul parizian, neobişnuit cu asemenea apariţii desprinse din văzduh, iar pentru cei mai mulţi de-a dreptul fantasmagorice. În ovaţiile nesfîrşite ale mulţimii, în freamătul acela de admiraţie colectivă, am sesizat pentru prima oară starea de spirit a acestui popor de oameni inteligenţi şi entuziaşti, dar naivi şi încrezători ca nişte copii. Pentru ei spectacolul ce li se oferea se ridica mai presus de orice primejdie posibilă şi spulbera orice umbră de presimţire funestă. Faptul că pe deasupra Parisului evoluau cîteva formaţii de bombardiere engleze grele şi impunătoare le-a creat imaginea unei puteri invincibile, concretizată în alianţa franco-britanică, pe care ei o considerau nu numai „cordială", dar solidă şi indestructibilă.

Curînd după aceea au început să se reverse dinspre Arcul de Triumf trupele convenţionale, în uniforme strălucitoare, cu fanfare puternice, defilînd prin mijlocul asistenţei, care le acoperea cu flori şi cu ovaţii ce se ridicau pînă la cer. Au trecut astfel pe sub ochii noştri 35.000 de soldaţi de toate armele, gradele şi culorile. După studenţii institutelor de gimnastică şi ai Politehnicii, au apărut *„saint-cyrienii"*, elevii celebrei şcoli militare , cu mănuşi albe, bicornuri cu pene roşii şi tunici cu fireturi şi epoleţi de aur, stîrnind bucuria populaţiei căreia îi era familiară această uniformă prestigioasă. Imediat după ei, a urmat o armată necunoscută, care a tăiat pentru o clipă răsuflarea mulţimii. Era o companie britanică, reprezentînd regi-

www.ziuaconstanta.ro

mente istorice engleze, în uniformele lor pitoreşti şi originale, trimise de Albion să defileze la Paris sub comanda colonelului Bradshaw. În frunte mergeau ţanţoşi cimpoierii şi toboşarii, cu fustanele şi ghetre albe, cu enorme căciuli negre ce păreau nişte ceaune răsturnate pe umerii lor, apoi păşeau impunători soldaţii din garda palatului regal, în uniforma de gală, cu aceleaşi căciuli enorme, cu tunici stacojii şi pantaloni negri, toţi înalţi de cîte doi metri, aliniaţi perfect, defilînd cu pas ferm prin faţa parizienilor, care-i aclamau gălăgios.

În continuare, au intrat pe culoarul de defilare unităţile franceze : infanteria, garda republicană, zuavii şi apărătorii liniei Maginot, fiecare cu fanfara şi cu marşurile proprii. După o scurtă pauză, se auzi o muzică sprintenă, în ritmuri scurte şi zglobii, şi mulţimea începu să aclame din nou în chiote delirante : erau batalioane ale armatelor din colonii, care defilau pentru prima dată la Paris în formaţii masive. Algerienii, cu pantaloni bufanţi, marocanii în şalvari roşii, încreţiţi şi cu turbane albe, uriaşii negri senegalezi, cu pantaloni scurţi, centiroane late şi bocanci grei, anamiţii şi indochinezii, madagascarienii şi spahiii tunisieni, în uniformele şi culorile ţărilor de unde au fost aduşi, derulau prin faţa mulţimii într-o suită de imagini ale raselor, culorilor, continentelor şi civilizaţiilor, cu instrumente muzicale insolite şi bizare şi cu marşuri exotice pline de nostalgie sau avînt, ca într-o cavalcadă fantastică. Ca simplu spectator care am asistat la această paradă, am păstrat pentru mult timp impresia că am făcut, în cele trei sau patru ore cît a durat defilarea, o călătorie în jurul Pămîntului, într-atît Parisul concentrase în sînul lui atunci pe diferiţii exponenţi ai popoarelor şi civilizaţiilor răspîndite pe întinsul globului.

După reprezentanţii teritoriilor de peste mări s-a făcut din nou o scurtă pauză. Liniştea a fost sfîşiată apoi de o muzică sacadată, într-un ritm frenetic şi plin de patetism, iar mulţimea a început să urle subit, cuprinsă parcă de o isterie colectivă amestecată cu un fel

www.ziuaconstanta.ro

de spaimă nedefinită : „*La Légion ! La Légion !*“ Legiunea străină, purtătoarea atîtor legende și destine fatidice, pe drapelul căreia erau imprimate cuvintele „*Honneur et Fidélité*“, a fost și ea chemată să participe la această paradă istorică. Nici o armată n-a produs o zguduire mai adîncă, n-a stîrnit o emoție mai puternică în cele două milioane de spectatori, ca apariția acestei *Legiuni* atît de copios evocată în cărți și în filmele de cinematograf, dar care, de la marele război, putea fi văzută acum pentru prima dată pe străzile Parisului. Parizienii aveau pentru „legionari“ un fel de admirație maladivă, ca pentru locuitorii unei planete fabuloase, pe care-i vedeau îndeaievea, dar nu îndrăzneau să creadă că sînt cu adevărat reali. Trei zile după aceea, legionarii au constituit obiectul de senzație al Metropolei, care-i însoțea peste tot, îi primea cu brațele deschise și-i privea cu dragoste dublată de compasiune, ca pe niște ființe venite de pe tărîmuri blestemate, unde se vor întoarce din nou, în curînd, să-și urmeze destinul lor damnat însoțit de o stranie aureolă.

Parada s-a încheiat cu defilarea marinei, a aviației, a artileriei și, în sfîrșit, a tancurilor mici dar zgomotoase, care au lăsat în urma lor, după fastul și coloritul celorlalte armate, impresia lugubră și înfricoșătoare a ceea ce viitorul putea să rezerve acestui popor setos de pace și îmbătat de iluzii. Cel din urmă a trecut în automobilul său, prin fața lumii, același Edouard Daladier, ca ministru al Apărării Naționale, de astă dată senin și surîzător, ca să nu dezmintă optimismul populației prezente, care-l ovaționa cu urale prelungi și vibrante, în semn de mulțumire pentru această „defilare de neuitat“.

În după-amiaza aceleași zile, președintele Republicii și președintele Consiliului de miniștri au vorbit mulțimii adunată pe peluzele palatului *Chaillot*. Acesta era construit de curînd pe ruinele vestitului *Trocadero* și el domina toată priveliștea parcului *Champs de Mars*, spre *Turnul Eiffel* și dincolo, peste Sena, pînă la *Do-*

www.ziuaconstanta.ro

mul Invalizilor. Şi aici era o întreagă simfonie de culori şi fanfare. Colonadele albe ale palatului Chaillot, împodobite cu inscripţii din marii scriitori ai Franţei şi înfăşurate în lungi benzi tricolore, formau vaste panouri unde imboldurile diverselor teme revoluţionare, devenite cu timpul subiecte didactice, erau caligrafiate cu graţie şi monumentalitate. Fascia şi boneta frigiană, *Marseilleza* lui Rude, reprodusă pe fundalul unei enorme cocarde tricolore, cuvintele: „*Liberté, Egalité, Fraternité*," sub mirajul cărora a trăit Parisul 150 de ani, se puteau citi peste tot, în dimensiuni şi culori vii şi strigătoare. Estrada înaltă, rezervată oratorilor, era şi ea îmbrăcată în cele trei culori naţionale şi pînă acolo urcau scări somptuoase ce aminteau arhitectura vechilor temple greceşti sau a forumurilor romane. Spaţiul dintre *Cîmpul lui Marte* şi fosta colină a *Trocaderului*, transformată acum într-un imens amfiteatru în aer liber, era ticsit de lume. O parte din spectatorii de la parada de dimineaţă şi cîteva unităţi coloniale, cu muzicile lor evocatoare, aşteptau apariţia vorbitorilor, ale căror chipuri se vor profila în curînd în vîrful tribunei. Cerul mohorît al acestei după-amieze solemne, în ciuda atmosferei festive a măreţei zile, avea să salute ceremonia cu ropotul scurt şi iute al cotidienelor ploi de vară pariziene.

La ora cinci şi jumătate şi-a făcut apariţia preşedintele Republicii. Însoţit de cîţiva colaboratori apropiaţi, el şi-a citit discursul în cadenţe rare, cu intonaţii protocolare, adresîndu-se întregului „imperiu" pe care-l avea cencentrat în momentele acelea în cochilia minusculă a microfonului. La mesajul adresat de preşedinte, prin radio, totalităţii lumii franceze, au răspuns, pe aceeaşi cale a undelor, un veteran din Alsacia, fost combatant în războiul din 1914, un negustor din Lyon, un ţăran din Vendeea, un şeic din Africa, un anamit din Indochina, un „legionar" din Madagascar şi comandantul pachebotului *Normandie*, una din realizările şi mîndriile noi ale Franţei. Prin vocile lor simbolice se invoca unitatea *Imperiului*, în această zi de mare încredere în *Unitatea* franceză.

www.ziuaconstanta.ro

După Lebrun, a luat cuvîntul Daladier. Picuri de ploaie calzi și mărunți însoțeau frazele primului ministru, care își citea discursul de sub o umbrelă ținută deasupra-i de șeful de cabinet. El evoca într-o retorică de zile mari după-amiaza lui 14 iulie 1789, „cînd mulțimea asalta *Trocaderul* dinspre *Cîmpul lui Marte*, sub o ploaie ce spăla șiroaiele de sînge ce se scurgeau pe acest *Cîmp* glorios pentru împletirea drapelului Franței". Părea puțin comic oratorul acesta, cu fruntea lui bombată, cu fălcile sale de măcelar, care reînvia momente atît de dramatice, adăpostit sub o umbrelă de ploaie, în fața microfonului, dar coincidența atmosferei din acel moment cu aceea din ziua respectivă, petrecută tot acolo, cu 150 de ani în urmă, nu putea să nu impresioneze. Daladier și-a încheiat discursul printr-un vibrant elogiu al armatei franceze, al ostașilor și comandanților ei, în care își exprima deplina încredere în calitate de ministru al Apărării Naționale, demnitate plină de răspunderi uriașe ce apăsau umerii săi lați și vînjoși.

După demonstrația de arme și discursuri solemne din cursul zilei, Parisul a îmbrăcat în seara de 14 iulie costumul carnavalului și al veseliei generale. Poporul chemat cu cîteva ore mai înainte să ia act de povara datoriilor ce-l așteptau avea acum poftă de petreceri și distracții, iar guvernul i le-a oferit din plin, cu multă pricepere și prodigalitate. Orașul întreg era luminat ca ziua, iar palatele și catedralele păreau construite din colonade de neon, cu fațadele îmbrăcate într-o strălucire subtilă, eterată. *Luvru, Notre-Dâme, Madeleine, Opera, Domul Invalizilor, Panteonul, Chaillot, Turnul Eiffel, Arcul de Triumf* și celelalte edificii se profilau majestuoase în cascadele de lumină ce se revărsau în noaptea caldă de iulie ca niște Niagare dezlănțuite. Lampioane multicolore, ghirlande electrice, proiectoare ce străpungeau cerul și focurile bengale ce incendiau văzduhul, însuflețeau balustradele și arcadele și trezeau la viață pînă și statuile de marmură

www.ziuaconstanta.ro

răspîndite prin parcuri, sau alegoriile sculptate în piatră de meşterii medievali, ce păreau că dansează şi ele, în aer, pe streşinile legendarei catedrale din insula *Cité*. Aruncătoarele de artificii de la turnul Eiffel şi Cetatea Universitară se întreceau în jocuri incandescente pentru delectarea unui popor vesel, dornic de spectacole montate în stil mare şi cu cît mai multă risipă de vervă şi bogăţie. În acea seară, Parisul avea aspectul unui vulcan în erupţie, ale cărui explozii fluorescente se zăreau, cu siguranţă, tocmai de la Londra — poate şi de la Berlin ! — iluminînd noaptea europeană cu jerbele lor luxuriante.

Dar toate acestea nu aveau să fie decît un început. Ele erau o uvertură la tradiţionalele baluri populare de 14 iulie, care, de data asta, au căpătat un caracter mult mai amplu şi mai pronunţat. Trei zile şi trei nopţi, de vineri seara pînă luni dimineaţa, Parisul a cîntat şi a dansat fără întrerupere pe toate străzile şi în toate pieţele, într-o euforie continuă şi unanimă. Ziarul „*Paris-Soir*", cel mai răspîndit organ de presă din acel timp, ce reflecta epoca şi opinia oficială, organizase sub firmă proprie cîteva baluri populare în principalele puncte centrale ale Metropolei, unde mobilizase o armată de vedete ca să potolească setea de spectacol a mulţimilor cuprinse de furia cîntecului şi dansului. Pe esplanada *Operei*, Marlène Dietrich dansa alături de legionari din Africa, la *Palatul Sporturilor* cînta Martha Eggerth, împreună cu Maurice Chevalier, Trenet, Damia şi alţii, iar în celelate părţi, la *Bastilia*, în *Place de l'Italie*, pe terasa *Invalizilor* dansau şi cîntau artiştii adoraţi de publicul parizian, de la Serge Lifar şi Spadolini, pînă la surorile Schwartz şi Ginette Leclerc. Formaţii muzicale din toate provinciile Franţei şi din teritoriile de peste mări desfătau populaţia cu piese folclorice regionale sau exotice şi fiecare restaurant sau cafenea îşi angajase cîte o orchestră mică, aşezată pe o estradă de scînduri în faţa localului, ca să cînte pentru clienţii lor şi pentru trecătorii ce se opreau în mijlocul străzii şi dansau pînă la epuizare. Peste tot, horbote de verdeaţă, amestecate cu drapele,

www.ziuaconstanta.ro

covoare, pavoazări şi reclame luminoase, păreau că fac din marele oraş vesel şi nepăsător decorul unuia din filmele lui René Clair, poetul neîntrecut al peliculei, care a evocat aşa de sugestiv atmosfera specifică a serbărilor de la 14 iulie.

Totul a fost o beţie şi un vis regizate cu atîta artă şi splendoare, anume spre a te face să uiţi norii grei şi întunecaţi ce se strîngeau deasupra Europei. Cîteva zile am trăit într-un oraş drogat, departe de realităţile pe care telegramele de presă le anunţau în zadar, căci nimeni nu se mai ostenea să le descifreze sensul.

Totuşi, în efluviile de optimism general, răsunau şi unele glasuri de Casandre vigilente, pe care însă prea puţini le mai luau în seamă. În piaţa Republicii, la un meeting organizat de partidele democratice din opoziţie, a doua zi după festivităţile oficiale, un orator, făcînd aluzie la balurile strălucitoare susţinute şi încurajate de organele guvernamentale, avusese cutezanţa să declare: *„E puţin spus că se dansează pe un vulcan, căci ce înseamnă erupţia Vezuviului, pe lîngă cataclismul care se pregăteşte sub picioarele noastre?“* Viziunea era prea dură, într-adevăr, pentru ca cineva să fi fost în stare să creadă, atunci, în sinistra ei eventualitate.

Dar cu o zi înainte de a părăsi Parisul am făcut o excursie la Chartres, ca să vizităm catedrala cîntată de Péguy, una dintre cele mai mari şi mai frumoase din Franţa. În interior, pe pereţii ei se aflau suspendate nişte cutiuţe speciale, pentru donaţii, însoţite de mici placarde ce îndemnau vizitatorii să-şi dea obolul pentru strîngerea fondurilor necesare apărării splendidelor vitralii, care — aşa suna îndemnul — „în cazul unui atac“ se aflau *„à la merci d'une bombe“*. Aceasta a fost prima imagine ce m-a trezit din visul acela fermecător şi atît de optimist al Parisului din vara lui 1939. Acolo, la picioarele catedralei din Chartres, am avut pentru prima dată revelaţia cutremurătoare a ceea ce avea să însemneze, destul de curînd, acel lapidar „à la merci d'une bombe“ (la hatîrul unei bombe.)

Peste o lună şi jumătate războiul a izbucnit, implacabil.

www.ziuaconstanta.ro

Şi exact peste un an, Parisul era ocupat de inamic, iar următorul 14 iulie, apăsat de jale şi pustietate, nici nu s-a mai serbat. Franţa era în doliu, după un dezastru naţional fulgerător şi total.

*

Dar peste cinci ani, în 1944, totul a reintrat în normal şi melodiile expansive ale *Marseillaisei* se auzeau din nou răsunînd sub surîzătorul cer parizian.

www.ziuaconstanta.ro

CUPRINS

Argument 5
Despre emoţiile debutului... 7
...Şi „mizeriile“ lui concomitente 16
Emil Botta şi „Corabia cu rataţi“ 27
Contacte vechi cu Mircea Eliade 38
Convorbiri la Mărţişor 53
Bacovia 66
La catafalcul lui Iorga 71
Ascultîndu-l pe Enescu 79
De la Panait Istrati la Nikos Kazantzakis 92
Amintiri de la „Vremea“ 111
Corneliu Temensky 126
Reconsiderări despre Neagu Rădulescu 136
Poezia şi destinul lui Simion Stolnicu 147
Crai de Bucureşti şi „benedictin de veche chinovie“ (Matei Alexandrescu) 166
Cum s-a născut şi cum a murit „Malagambismul“ 190
Paris — 14 iulie 1939 200

www.ziuaconstanta.ro

Lei 10,50

www.ziuaconstanta.ro